T.C.

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZAR'IN STATÜ SORUNU VE ULUSLARARASI HUKUK AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

1148212141

İLKİN MUSTAFAYEV

TEZ DANIŞMANI

DR. ÖĞR. ÜYESİ EMRE AYKOÇ

EDİRNE 2019

T.C.

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İlkin MUSTAFAYEV tarafından hazırlanan **Hazar'ın Statü Sorunu ve Uluslararası Hukuk Açısından Değerlendirilmesi** konulu **Yüksek Lisans** tezinin Sınavı, Trakya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 19-6 maddeleri uyarınca **21 Mart 2019** günü saat 15.30'da yapılmış olup, yüksek lisans tezinin * Kabul Edilmesine ..... **OYBİRLİĞİ/~~OYÇOKLUĞU~~** ile karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ	KANAAT	İMZA
Dr. Öğr. Üyesi Emine AYKAÇ	Kabul Edilmesine	
Prof. Dr. Sibel ZANDH	Kabul Edilmesi	
Dr. Öğr. Üyesi Lütfi PINAR	Kabul Edilmesi	

* Jüri üyelerinin, tezle ilgili kanaat açıklaması kısmında "Kabul Edilmesine/Reddine" seçeneklerinden birini tercih etmeleri gerekir.

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

Referans No	10241780
Yazar Adı / Soyadı	ILKIN MUSTAFAYEV
T.C.Kimlik No	99385514172
Telefon	5050085088
E-Posta	m.ilkin91@gmail.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	HAZAR'IN STATÜ SORUNU VE ULUSLARARASI HUKUK AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ
Tezin Tercümesi	HAZAR'IN STATÜ SORUNU VE ULUSLARARASI HUKUK AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ
Konu	Uluslararası İlişkiler = International Relations
Üniversite	Trakya Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Bilim Dalı	
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2019
Sayfa	159
Tez Danışmanları	DR. ÖĞR. ÜYESİ EMRE AYKOÇ
Dizin Terimleri	
Önerilen Dizin Terimleri	

23.03.2019

İmza.....

Tezin Adı: Hazar'ın Statü Sorunu ve Uluslararası Hukuk Açısından Değerlendirilmesi

Hazırlayan: İlkin Mustafayev

ÖZET

Bulunduğu coğrafi konum ve zengin doğal rezervleri ile bilinen Hazar Denizi her zaman kıyı devletlerinin yanı sıra dünyanın önemli güç merkezlerinin odak noktalarından biri olmuştur. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Hazar Denizi'ne kıyısı olan devletlerin sayısı ikiden beşe yükselmiştir. SSCB'nin resmî dağılma yılı olan 1991'e kadar Hazar Denizi'nin statü meselesi ve onun doğal kaynakları ile birlikte paylaşılması, iki kıyı devleti olan SSCB ile İran arasında ikili anlaşmalar ile düzenlenmiştir. Ancak 1991 yılında SSCB'nin dağılması ile birlikte bu mesele artık iki devlet arasındaki bir mesele olmaktan çıkmış, yeni bağımsızlıklarını kazanan Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan kıyı devletleri olarak Hazar'ın statüsü meselesinde kendi haklarını ileri sürmüşlerdir. Bu süreç ile birlikte Hazar Denizi'nin hukuki statüsü meselesi daha karmaşık bir mesele haline gelmiştir.

SSCB zamanında Hazar Denizi İran ile SSCB arasında Azerbaycan'ın Astara ve Türkmenistan'ın Hasan Kuli yerleşim birimleri arasında çekilen bir çizgi ile ikiye bölünmüştür. Bu bölünmeden sonra SSCB, 1970 yılında Hazar'da kendi payı olan %86'lık bölümü Hazar kıyısı Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri arasında sektörlere ayırmıştır.

1991 yılında yeni devletlerin bağımsızlıklarını kazanmaları ile ortaya çıkan bu sorun, 1994 yılında Azerbaycan'ın 1970 bölünmesi ile kendi sektörü olan bölgedeki kaynakları Batı şirketlerinden oluşan bir konsorsiyum ile birlikte işletilmesini öngören anlaşma olan "Asrın Anlaşması"nı imzalamasından sonra daha çok gündeme gelmiştir. SSCB zamanında yapılmış anlaşmaları SSCB dağılmadan önce kabul eden İran ve Türkmenistan gibi kıyı devletleri SSCB dağıldıktan sonra bu

anlaşmaları kabul etmeyerek Hazar üzerinde yeni haklar iddia etmeye başlamışlardır. Bu durum Hazar'ın statüsü meselesini çözümü zor bir çıkmazın içine sokmuştur.

Anahtar Kelimeler: Hazar Denizi, Hukuki Statü, Statü Sorunu, SSCB, Rusya, Azerbaycan, Türkmenistan, Kazakistan, İran.

Name of the Thesis: Status Problem of the Caspian and its Evaluation in terms of International Law

Prepared by: İlkin MUSTAFAYEV

ABSTRACT

Known for its geographical location and rich natural reserves, the Caspian Sea has always been one of the focal points of the major power centers of the world as well as the coastal states. After the collapse of the Union of Soviet Socialist Republics, the number of states that are coastal to the Caspian Sea rose from two to five. Until 1991, the year of the official disintegration of the USSR, the issue of the Caspian Sea's status and its sharing with its natural resources were regulated by bilateral agreements between the two coastal states, namely the USSR and Iran. However, with the disintegration of the USSR in 1991, this issue was no longer an issue between the two states, and Azerbaijan, Kazakhstan and Turkmenistan as the coastal states that had gained their new independence have put forward their rights in the issue of the status of the Caspian. With this process, the legal status of the Caspian Sea has become a more complex issue.

While the USSR continued its existence, the Caspian Sea was divided between Iran and the USSR by a line drawn between the settlements of Astara in Azerbaijan and Hasan Kuli in Turkmenistan.After this division, the USSR divided the 86% of its share in the Caspian into sectors between the Soviet Socialist Republics coastal to the Caspian Sea in 1970.

This problem, which emerged with the independence of the new states in 1991, came to the fore after the signing of the 'Agreement of the Century'. This agreement, which was signed in 1994, envisaged Azerbaijan to operate the natural resources in the region, which became its own sector by the 1970 division, with a consortium of Western companies. Before the USSR disintegrated, the coastal states, such as Iran and Turkmenistan, who accepted the agreements which signed in the time of USSR, began to claim new rights on the Caspian by not accepting these

agreements after the USSR disintegrated.This situation has brought the issue of the status of the Caspian into a difficult deadlock.

Keywords: The Caspian Sea, Legal Status, Issue of Status, the USSR, Russia, Azerbaijan, Turkmenistan, Kazakhstan, Iran.

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın yazımı aşamasında her türlü desteği sağlayan, çalışmanın her bir satırını okuma nezaketi gösteren çok değerli danışmanım Sayın Dr. Öğr. Üyesi Emre Aykoç'a, her durumda destek ve yardımlarını esirgemeyen Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı çok değerli Sayın Prof. Dr. Sibel Turan'a ve diğer bölüm hocalarıma vermiş oldukları emekler için teşekkürü bir borç bilirim.

Ayrıca eğitim aldığım sürede maddi ve manevi desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen sevgili aileme, kardeşim Vatan'a, hayat arkadaşım Ceren'e ve diğer arkadaşlarıma tüm kalbimle teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **i**

ABSTRACT ..... **iii**

İÇİNDEKİLER ..... **vi**

RESİM ve TABLO LİSTESİ ..... **ix**

KISALTMALAR ..... **x**

GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TARİHSEL AÇIDAN HAZAR HAVZAS'NINHUKUKİ STATÜSÜ SORUNU **5**

1.1. Coğrafi Özellikler **5**

1.2. Hazar'ın Doğal Kaynakları ve Ekonomik Önemi **9**

1.3. Hazar'ın Jeopolitik Önemi **14**

1.4. Hazar'ın Hukuki Statüsü Sorunun Tarihsel Süreci **21**

1.4.1. SSCB'nin Kurulmasından Önceki Dönem 21

1.4.2. SSCB Kurulduktan Sonraki Dönem 24

1.4.3. SSCB'nin Dağılmasından Sonraki Dönem 32

İKİNCİ BÖLÜM

2. HAZAR'IN HUKUKİ STATÜSÜ SORUNUNDA KIYI DEVLETLERİNİN ÇATIŞAN İDDİALARI VE YAKLAŞIMLARI **38**

2.1. Rusya'nın Soruna Yaklaşımı 40
2.2. İran'ın Soruna Yaklaşımı 47
2.3. Azerbaycan'ın Soruna Yaklaşımı 54
2.4. Türkmenistan'ın Soruna Yaklaşımı 62
2.5. Kazakistan'ın Soruna Yaklaşımı 67

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. HAZAR DENİZİ'NİN KIYI DEVLETLERİ ARASINDAKİ PAYLAŞILAMAYAN YATAKLAR SORUNU 71

3.1.Paylaşılamayan Yataklar Sorunundaki Taraf Devletler 71
3.1.1. Azerbaycan ve İran 73
3.1.2. Azerbaycan ve Türkmenistan 81
3.2. Sorundaki Taraf Devletlerin Stratejik ve Ekonomik 87
3.2.1 Azerbaycan 88
3.2.2. Türkmenistan 90
3.2.3. İran 93

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. ULUSLARARASI HUKUK AÇISINDAN HAZAR'IN HUKUKİ STATÜSÜ SORUNU 97

4.1. Teorik Görüşler 97
4.1.1. Kapalı veya Yarı Kapalı Deniz Olduğu Görüşü 98
4.1.2. Sınır Gölü Olduğu Görüşü 100
4.1.3. Kendine Özgü Bir Su Havzası Olduğu Görüşü 101
4.2. Hazar'ın Sınırlandırılması Yöntemleri 103
4.2.1. Condominium Yöntemi 104
4.2.2. Sektörel Bölünme 105
4.2.3. Deniz Dibinin Bölünmesi, Su Kitlesinin ve Su Yüzeyinin 106
4.3.Hazar'ın Statüsü İçin Farklı Çözüm Yollarının Hazar'a 107

4.3.1.Hazar'a İlişkin Olarak SSCB Dağılmadan Önce İmzalanan Anlaşmaların Hazar'a Uygulanması 107

4.3.2. 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin ....Hazar'a Uygulanması 112

4.3.3.Kıyıları Karşılıklı veya Bitişik Olan Devletler 119

4.3.4. Uluslararası Hukukta Kıta Sahanlığının Sınırlandırılmasına İlişkin Örnekler..... 120

4.3.5. SSCB'nin Dağılmasından Sonra Hazar'la İlgili İmzalanan Anlaşmaların Hazar'ın Hukuki Statüsü Sorununa Uygulanması 123

SONUÇ 129

KAYNAKÇA..... 132

RESİM ve TABLO LİSTESİ

Resim 1: Hazar Denizi…….5

Resim 2. Hazar'daki Petrol - Doğal Gaz Sahaları ve Kıyıdaş Devletler……9

Resim 3: SSCB ve İran arasında Hazar'ın Bölünmesinden Sonra Deniz Sınırı.....30

Resim 4: 1970 Yılında Hazar'ın Bölünmesi.....31

Resim 5: Rusya'nın "Ortak Kullanım" Tezi…….……41

Resim 6. İran'ın "Hazar'ın eşit Şekilde Paylaştırılması" Tezi…….51

Resim 7: Azerbaycan'ın "Sınır Gölü" Teklifi……..……..57

Resim 8: Azerbaycan – İran ve Azerbaycan – Türkmenistan Arasındaki Sorunlu yataklar……..……..72

Tablo 1: Hazar Denizi Bölgesi Petrol Rezervleri (milyar varil)…….…..….11

Tablo 2: Hazar Denizi Bölgesi Doğal Gaz Rezervleri (trilyon kübik feet)……..12

KISALTMALAR

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

BDT: Bağımsız Devletler Topluluğu

BM: Birleşmiş Milletler

BMDHS: Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi

BTC: Bakü – Tiflis – Ceyhan petrol boru hattı

BTE: Bakü – Tiflis – Erzurum doğal gaz boru hattı

BTK: Bakü –Tiflis – Kars demir yolu

EIA: Energy Information Administration

OPEC: Organization of Petroleum Exporting Countries

RF: Rusya Federasyonu

SSC: Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

TANAP: Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi

TAP: Trans Adriyatik Doğal Gaz Boru Hattı Projesi

UAD: Uluslararası Adalet Divanı

GİRİŞ

Hazar Denizi dünyanın kara parçası içinde bulunan, okyanuslara doğrudan çıkışı olmayan en büyük su havzasıdır. Okyanuslar ile doğrudan çıkışı olmadığı için Hazar coğrafi olarak dünyanın en büyük gölüdür. Orta Asya, Kafkasya ve İran toprakları ile çevrelenen Hazar Denizi, stratejik konumu ve önemli büyüklükte petrol ve doğal gaz rezervleri ile küresel güç mücadelesinde önemli bir yer tutmaktadır.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği zamanında Hazar bir SSCB – İran gölü idi ve bu iki devlet arasında paylaşılmaktaydı. SSCB'nin zayıflaması ve 1991 yılında dağılmasından sonra Hazar kıyısındaki bu iki ülke arasında var olan Hazar ile ilişkili anlaşmalar, SSCB'nin dağılması ile ortaya çıkan yeni kıyı ülkelerinin Hazar'a ilişkin politikaları ile birlikte ortadan kalkmıştır. SSCB'nin dağılması ve Hazar kıyısındaki devletlerin sayısının yeni bağımsızlıklarını kazanan Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan ile birlikte beşe yükselmesi Hazar'ın statüsünün belirlenmesi sorununu ortaya çıkarmıştır. Hazar'da var olan zengin hidrokarbon rezervlerinin kendi siyasi ve ekonomik bağımsızlıklarını sağlamak açısından önemini çok iyi anlayan bağımsızlığını yeni kazanmış kıyı devletleri, zengin hidrokarbon rezervlerini işletmek istemişlerdir. Bununla ilgili ilk olarak Azerbaycan 1994 yılında Hazar'daki hidrokarbon rezervlerinin işletilmesi ile ilgili olarak Batı sermayeli şirketler ile "Asrın Anlaşmasını" imzalamıştır. Bu duruma karşı çıkan Rusya, Hazar rezervlerinden tüm sahildar devletlerin eşit şekilde yararlanması gerektiğini ileri sürmüştür.

1994 yılından itibaren başlayan Hazar Denizi'nin hukuki statüsüne ilişkin müzakereleri halen devam etmektedir. Hazarla kıyısı bulunan devletlerin Cumhurbaşkanlarının sonuncu zirve toplantısı Ağustos 2018'de yapılmıştır. Bu zirve toplantısında taraflar arasında Hazar ile ilgili uzun yıllardan beri müzakere edilen birçok önemli konu hakkında anlaşmaya varılmıştır. Ancak hala Hazar'ın statüsü meselesi konusunda tüm sorunları çözebilecek nihai bir anlaşma imzalanmamış ve bu anlaşma da taraflar arasında uzun yıllardan beri devam eden anlaşmazlığı çözememiştir.

Bu çalışmada Hazar Denizi'nin hukuki statüsünün belirlenememesindeki en önemli sebepler ve özünde bir hukuki anlaşmazlık olan Hazar'ın statüsü meselesinin

Uluslararası Hukuk açısından araştırılması amaçlanmaktadır. Sorunun uluslararası hukuk açısından daha iyi anlaşılabilmesi için çalışmamızda benzer uluslararası anlaşmazlıklardan sonra varılmış sonuçlara ve Uluslararası Adalet Divanı'nın benzer kıta sahanlığı davaları hakkında vermiş olduğu bazı kararlara da değinilmiştir.

Analitik Yapı

Bu çalışmada cevap aranacak sorular şunlardır; Hazar Denizi'nin hukuki statüsü sorunu nedir? Sorunu ortaya çıkaran sebepler nelerdir? Hazar'ın hukuki statüsü sorununa uluslararası hukuk açısından nasıl bir çözüm buluna bilir?

Bu çalışmanın ile amacı Hazar Denizi'nin hukuki statüsünün hem ekonomik, hem siyasi, hem de hukuki sebeplerini devletler açısından incelemek ve sorunun uluslararası hukuk açısından nasıl bir çözüme ulaştırılabileceğini daha önceki benzer bazı kıta sahanlığı davaları ile ilişkilendirerek incelemektir.

Dolayısıyla bu çalışmanın temel hipotezi; Hazar Denizi'nin hukuki statüsü sorunun uzun yıllardan beri devam etmekte olduğu ve yıllardır devam eden müzakerelerin bir sonuç vermediğidir.

Yukarıda gösterilen temel hipotez çerçevesinde, çalışmanın alt hipotezleri aşağıdaki gibidir;

Hipotez 1: Hazar Denizi'nin hukuki statüsünün belirlenmemesinin en büyük sebeplerinden biri kıyı devletlerinin meseleye çıkarları açısından bakması ve meselenin çözüme ulaşabilmesi için çıkarlarından taviz vermemeleridir.

Hipotez 2: Kıyı devletlerinin ekonomik ve siyasi çıkar çatışmaları sorunun çözülmesi önündeki en önemli engeldir.

Hipotez 3: Bu sorun özünde hukuki bir sorundur ve uluslararası hukuk açısından tarihte benzer örnekleri vardır.

Yukarıda gösterilmiş hipotezleri çözüme ulaştırabilmek için aşağıdaki gibi bir yol izlenecektir. İlk önce Hazar Denizi'nin hukuki statüsü sorununu anlayabilmek için Hazar'ın coğrafi özellikleri, doğal kaynakları ve Hazar havzasının jeopolitik ve ekonomik önemine değinilecektir. Hazar'ın önemi ele alındıktan sonra araştırmanın önemli bir kısmı olan kıyı devletlerinin Hazar'daki çatışan iddiaları ve izledikleri politikalar ortaya konmaya çalışılacaktır. Daha sonra ise statü sorununun

çözülmesindeki en önemli sebeplerden biri olan kıyı devletleri arasındaki ikili ilişkiler ve paylaşılamayan yataklar sorunu ele alınacaktır.Sonuç olarak ise Hazar Denizi'nin statü sorunu uluslararası hukuk açısından değerlendirilecektir.

Yazın

Hazar Denizi'nin hukuki statüsü meselesi hakkında temel kaynak olarak gösterebilecek yayın Ali Hasanov'un "Hazar-Karadeniz Havzalarıyla Güney Kafkasya'nın Jeoekonomik Karakteristiği ve Azerbaycan'ın Yeni Petrol Politikası" kitabıdır. Kitapta Hazar – Karadeniz bölgesinin ekonomik, siyasi önemine ve büyük güçlerin bu bölgedeki çatışan politikalarına değinilmiş, Hazar kıyısı devletlerinin, özellikle de Azerbaycan'ın petrol politikası üzerinde durulmuştur.

Konu ile alakalı diğer bir eser ise Cavid Abdullayev'in, "Uluslararası Hukuk Çerçevesinde Hazarın Statüsü ve Doğal Kaynaklarının İşletilmesi Sorunu" makalesidir. Makalede Hazar'ın statüsü meselesi hakkında detaylı olarak bahsedilmiş ve özellikle de sorunun uluslararası hukuk çerçevesinde çözümü meselesi üzerinde durulmuştur.

Hazar Denizi'nin doğal kaynakları, bölgesel önemini anlatan kaynaklar bakımından önemli eserlerden biri, Çingiz İsmayılov'un "Xəzər Dənizinin Təbii Sərvətləri" kitabıdır.Bu kitapta daha çok Hazar'ın doğal kaynakları ile bu kaynakların işlenmesi meseleleri ve kaynakların önemi konuları üzerinde durulmuştur.

Yöntem

Bu çalışmanın ortaya çıkarılmasında Azerbaycan, Türkiye ve Rusya'daki, Azerbaycan Türkçesi, Türkiye Türkçesi, İngilizce ve Rusça kaynaklar kullanılmıştır. Ayrıca çalışmanın yazım aşamasında kıyı ülkelerinin tutumunu daha iyi anlayabilmek adına Hazar kıyısı ülkeleri olan Azerbaycan ve Rusya'nın yanı sıra, Türkmenistan, İran ve Kazakistan'ın haber sitelerindeki Hazar'ın hukuki statüsü ile ilgili olan haberler ve makalelerden istifade edilmiştir.

Konu ile ilgili olarak Azerbaycan'da, başta Cumhurbaşkanlığı kütüphanesi olmak üzere birçok üniversitenin kütüphanelerinde katalog taraması yapılmış,ayrıca

üniversitemizin kütüphane katalogu taranarak, konu ile ilgili kitap ve makalelere ulaşılmıştır

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TARİHSEL AÇIDAN HAZAR HAVZAS'NINHUKUKİ STATÜSÜ SORUNU

1.1. Coğrafi Özellikler

Avrasya'nın ve Dünya'nın en önemli siyasi, ekonomik bölgelerinden olan ve kıyıdaş devletler tarafından halen bölüştürülemeyen Hazar havzasının hukuki statüsü konusunu incelerken bu bölgenin coğrafi özelliklerine değinmek gerekmektedir. Sorunun temeline bakıldığında sorunun çözülememesindeki en önemli sebeplerin Hazar Denizi'nin coğrafi konumu, yerleştiği bölge ve bu bölgede bulunan doğal zenginliklerin olduğu anlaşılmaktadır. Hazar'ın coğrafyasını incelemeden bu coğrafyada bulunan kıyı devletlerinin getirdikleri jeopolitik argümanları anlayabilmek mümkün değildir.

Hazar, dünyanın kara parçası içinde bulunan ve okyanuslara çıkışı olmayan en büyük su havzasıdır. Kapsadığı alanın büyüklüğü ve göllerden farklı hidrobiyolojik özelliklere sahip olmasından dolayı "deniz" olarak adlandırılmaktadır. Hazar Denizi ismini Hazar Kağanlığı'ndan almıştır. Hazar Denizi 36-47 Kuzey enlemleri ile 46-54 Doğu boylamlarında, Güneydoğu Avrupa ile Asya'nın kavuştuğu stratejik bir konumda yer almaktadır. Denizin yüzölçümü adalar hariç, su seviyesinin son yükselme tarihi olan 1977 senesine göre 370 bin kilometre karedir.[1] Hazar Denizi kuzeyden güneye 1200 km, batıdan doğuya ise 320 km uzunluğundadır. Hazar'ın sahil hattının toplam uzunluğu 7.010 km'dir. Sahil hattının kıyıdaş ülkelere göre uzunlukları Azerbaycan Cumhuriyeti 800 km, Rusya Federasyonu 1.930 km, Kazakistan Cumhuriyeti 2.340 km, Türkmenistan Cumhuriyetinde 1.200 km, İran İslam Cumhuriyetinde ise 740 km'dir.[2]

---

[1] Letife M. Hüseynova, *Anam Xəzərim*, Bakü 2015, s. 39.

[2] Zakir Eminov, *Azerbaycan'ın Fiziki ve İktisadi Coğrafyası*, Bakü 2000, s. 36.

Resim 1: Hazar Denizi

Kaynak: Kamilla Aliyeva, "Hazar Denizi'nin Yasal Statüsü 2018'de Belirlenebilir, Azernews Haber Ajansı, *https://www.azernews.az/nation/120799.html*, (10.01.2018)

Hazar Denizi'ne büyüklü - küçüklü 130 nehir akmakta ve bu nehirler arasında Hazar'a akan suyun %80'ni oluşturan Volga nehri en önemli yeri tutmaktadır. Hazar'a akan su hacminin %90'nını Hazar'ın en büyük üç nehri olan Volga (%80)[3], Kür (%6) ve Ural (%5) oluşturmaktadır. Terek, Sulak ve Samur nehirleri toplamda Hazar'a akan suyun %5'ni getirmektedir. Hazar Denizi'nin doğu kıyılarından denize hiçbir nehir akmamaktadır ve Hazar'a akan suyun kalan yüzdelik kısmı ise İran'ın küçük nehirleri vasıtasıyla oluşmaktadır.

Hazar Denizi'nde 50'ye kadar ada vardır ki, bu adaların büyük çoğunluğu kayalardan oluşmaktadır ve adaların toplam yüzölçümleri 350 kilometre karedir. En

[3] Akşam Gazetesi İnternet Sayfası, *Hazar Denizi'ne Kıyısı Olan Ülkeler Hangileri,* https://www.aksam.com.tr/guncel/hazar-denizi-nerede-kiyisi-olan-ulkeler-hangileri-iste-hazar-denizi-haritasi/haber-763714, (05.03.2018).

büyük ve önemli adaları ise Kulalı, Tuleniy, Çeçen, Artem, Jiloy ve Ogurçinski adalarıdır. Hazar Denizi'nde 10 büyük körfez vardır ve bu körfezler Komsomolets, Mankışlak, Kazak, Kara Boğaz Kol, Türkmenbaşı (eski Krasnovodsk), Türkmen, Kızılağaç, Astrahan, Kızlar, Girkan (eski Astrabad) ve Enzeli (eski Pehlevi) körfezleridir. Hazar'daki en büyük körfez ise Kara Boğaz Kol körfezidir ve körfez çok önemli bir konuma ve öneme sahiptir.

Hazar Denizi gemicilik ve taşımacılık için de büyük öneme sahiptir. Büyük İpek Yolu'nun geçtiği Orta Asya ve Güney Kafkasya'yı biri birine bağlayan Hazar'da, gemiciliğe ve deniz taşımacılığına gösterilen önemin en büyük göstergesi Hazar kıyısındaki büyük limanlardır. Bu limanlara bakıldığı zaman önemli ve büyük limanların, Bakü, Türkmenbaşı, Heşterhan, Mahaçkala, Aktau, Benderenzeli, Nouseher limanları olduğu görülmektedir. Hazar'ın en büyük limanı ise 3 Mayıs 2018 tarihinde Hazar'ın Türkmenistan sahillerinde, Türkmenistan Cumhurbaşkanı Gurbanguli Berdimuhamedov'un katılımı ile açılan Türkmenbaşı limandır.[4]

Hazar Denizi araştırıldığında Hazar'ın en dikkat çeken özelliklerinden birinin de su seviyesinin devamlı değişmesi olduğu göze çarpmaktadır. 1890 yılından itibaren ölçülmeye başlayan Hazar'ın seviyesinin 1890-1929 yılları arasında Baltık Denizi'nden hesaplanan deniz seviyesine göre -26 m olmuştur. İlerleyen yıllarda Hazarın seviyesinde azalma olmuş ve 1977 yılından Hazar en aşağı seviyeye ulaşarak -29.01 m olmuştur. Bu azalmayla birlikte Hazarın kuzey bölümlerinde sığ alanlardaki karaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ancak, 1977 yılından itibaren Hazar'ın seviyesi yeniden yükselmeye başlamıştır ki, bunun sonucunda da alçalmayla beraber ortaya çıkan sığ bölgeler yeniden sular altında kalmıştır. Yaşanmış bu durum bölge için önemli ekonomik zararlara sebep olmuştur.[5] Kıyı şeridindeki köyler ve Kazakistan sahillerindeki bine kadar petrol kuyusu suların altında kalmış, bu yüzden de kullanılamaz hale gelmiştir. Bu kuyulardan hala

---

[4] Atavatan Türkmenistan, *BolÖdüllü Uluslararası Türkmenbaşı Limanı Açıldı*, Mayıs 2018, http://www.atavatan-turkmenistan.com/news_details.php?news_id=MTU5OQ==, (10.03.2018).

[5] Rashad İsgandarov, "Hazar Denizi", *https://www.academia.edu/5425497/Hazar_Denizi*, (05.01.2018), s. 1.

Hazar'a petrol sızmaktadır.[6] Hazarın yükselmeye başladığı 1977 yılından itibaren 1995 yılına kadar Hazarda yükselme 3 m olmuştur.[7]

Araştırmacılar Hazar'daki seviye değişikliklerini keşfettikleri zamandan beri Hazar'daki bu değişimlerin sebeplerini araştırmaya ve bu sebepleri açıklamaya çalışmışlardır. Denizdeki seviye değişmeleri ile ilgili bilim insanlarının açıklamalarına bakıldığında, değişmelerdeki sebeplerin anlatımında iki temel sebep daha ağırlıklı olarak ortaya çıkmıştır. Bu açıklamalara göre değişmenin sebebi olarak iklim değişikliği gösterilmiş, ancak, jeologların yaptıkları jeolojik araştırmalardan sonra ise seviye değişiminin ikinci sebebi olarak deniz dibindeki tektonik hareketlenmeler gösterilmiştir. Diğer taraftan, bilimsel çevrelerin büyük çoğunluğu tarafından seviye değişmesi, denizin su balansında ve denizin beslenmesinde önemli rolü üslenen büyük nehirlerin, özellikle de denize gelen suların %80'ni getiren Volga nehrinin yıllık akım hacminin değişiklik göstermesi ile açıklanmaktadır.

Hazar Denizi incelendiği zaman derinliği ve suyunun sirkülasyonuna göre 3 bölgeye ayrılarak incelenmektedir:

-Birinci bölge Kuzey bölgesidir ki, bu bölge yüzey alanının %24,3'nü teşkil etmektedir. Hazar'ın en sığ bölgesi olan bu bölge bu kadar büyük bir alan kaplasa da Hazar Denizi'nin toplam su hacminin sadece %1'ni oluşturmaktadır. Bu bölgede ortalama derinlik 4,4 m olup, en derin yeri ise 25 m'dir.

- İkinci bölge Orta Hazar bölgesidir. Bu bölge Hazar yüzey alanının %36,4'nü, su hacminin ise %34nü oluşturmaktadır. Bölgenin ortalama derinliği 192 m olup, en derin yeri ise Derbent çukurudur. Burada derinlik 788 m'dir.

-Hazar bölgelerinden üçüncüsü ve sonuncusu Güney Bölgesidir. Bu bölge Hazar Denizi'nin toplam yüzölçümünün %39,3'nü, su kütlesinin ise %55,6'nıteşkil

---

[6] Cavid Abdullayev, "Uluslararası Hukuk Çerçevesinde Hazarın Statüsü ve Doğal Kaynaklarının İşletilmesi Sorunu", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,* Sayı 1, Ankara 1999, s. 257.

[7] Akşam Gazetesi, *Hazar Denizi'ne Kıyısı Olan Ülkeler Hangileri*, https://www.aksam.com.tr/guncel/hazar-denizi-nerede-kiyisi-olan-ulkeler-hangileri-iste-hazar-denizi-haritasi/haber-763714, (18.09.2018).

etmektedir. Bu bölgenin orta derinliği 345 m, en derin yeri ise Lenkeran çukuru olup 1.025m'dir.[8]

1.2. Hazar'ın Doğal Kaynakları ve Ekonomik Önemi

Hazar Denizi en kadim zamanlardan beri kıymetli balıkların avlandığı bölge olarak bilinmekteydi ve bu bölge önemli gelir kaynaklarından biri haline gelmişti.Hazar Denizi Mersin balığı balıkçılığı açısından oldukça önemli bir su havzasıdır. Dünyada üretilen havyar üretiminin yaklaşık %90'nı Hazar bölgesinde üretilmektedir ve bu yüzden de Hazar Denizi Mersin balığı denizi olarak da tanınmaktadır. Dünyada üretilen havyarın dünya pazarında en büyük üreticileri uzun yıllardır İran ve Rusya olarak bilinmektedir. Son zamanlarda ise Rusya ve İran gibi bir Hazar kıyısı ülkesi olan Azerbaycan ve Kazakistan da havyar ihracatçısı potansiyellerine ulaşmışlardır.[9] Biyolojik zenginliklerinden başka Hazar Denizi'ni dünyaya tanıtan onun petrol ve doğal gaz açısından zengin olmasıdır ve bu zenginlikler dünya ülkelerinin dikkatini her zaman biyolojik zenginliklerden daha çok çekmiştir.

Hazar bölgesi her zaman Azerbaycan ve dünya petrol tarihinin en önemli bölgelerinden biri olmuştur. 2600 yıl öncesine kadar Bakü'nün birleşik olduğu Apşeron yarımadasında yaşamın olmadığı zamanlarda bile insanlar buralarda yanan suyun varlığından haberdar olmuşlar ve onu günlük yaşamlarında kullanmışlardır.[10] Bölgeye yakın arazilerde yaşayan insanların, burada bulunan yanan su ile ateş yaktıkları bilinmektedir.

Dünya petrol tarihinde petrol çıkarılması ile ilgili en eski bilgiler 7-8'ci yüzyıla dayanmaktadır ve bu bilgilerde Apşeron yarımadasındaki petrol çıkarılmasıyla bağlı bilgilere rast gelinmektedir.Buraya seferlerde bulunan Arap

---

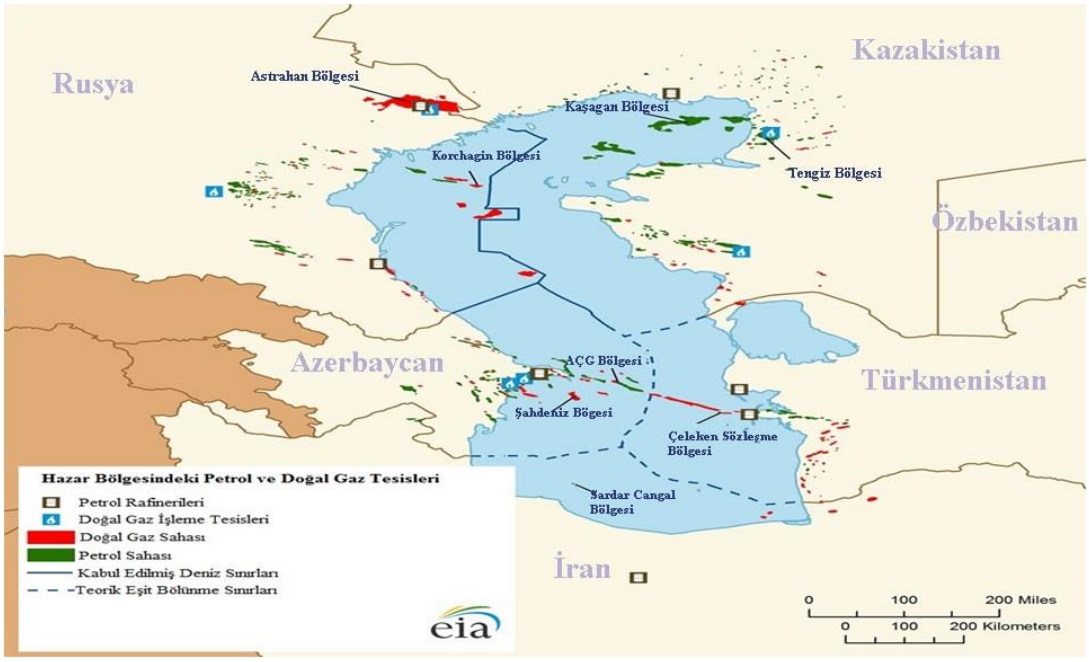
[8] Əbdül Qasımov, *Xəzər Dənizi,* Bakü 1999, s. 12-14.

[9] Özkan Özden - Candan Varlık - Nuray Erkan, "Havyar", *Aydın Gastronomy*, Sayı: 2, 2018, s. 27.

[10] Maqsud Hacıyev, *Diplomatik Protokol ve Xarici Əlaqələr,* Mütercim Yayın Evi, Bakü 2007, s. 347.

gezginleri ve tarihçileri artık 10'cu yüzyılda bu bölgede siyah ve beyaz petrolün doğal yollarla çıkarıldığını kendi yazılarında kaleme almışlardır.[11] Bakü'de bulunan petrolle beraber Bakü, Zerdüştlük dininin temel ayinlerinden sayılan olan ateşe tapma ayinini icra etmek için Zerdüştlerin en önemli ziyaret ve ibadet bölgelerinden biri haline gelmiştir. Onlar, Bakü'nün üç ayrı bölgesini ziyaret ederek kendi dinleri ve inançları doğrultusunda buradaki yanan petrolün etrafında ayinlerini yapmışlardır.[12] Dünyanın enerjiye olan ihtiyacının her gün daha çok arttığı bir zamanda Hazar Denizinin jeopolitik öneminin de günden güne biraz daha arttığı inkar edilemez bir gerçektir. Hazar Denizi dünyanın üçüncü büyük petrol ve doğal gaz rezervlerini kendinde barındıran, dünyadaki cazibe merkezlerinden biri haline gelmiştir.[13]

Resim 2. Hazar'daki Petrol - Doğal Gaz Sahaları ve Kıyıdaş Devletler.

Kaynak: ABD Enerji Bilgi İdaresi (EIA - Energy Information Administration)**,** *Caspian Sea Region: "Reservs and Pipelines Tables*"**, www.eia.doe.gov,** Temmuz 200

[11] Socar Gas, *Doğal Gaz Üretimi*, http://www.socargas.com/socar-tarihce/, (11.03.2018).

[12] Miryusif Mirbabayev, *Azərbaycan Neftinin Qısa Tarixi*, Bakü 2007, 1. Bölüm, s. 2.

[13]Socar Gas, *a.g.e.*, (05.01.2018).

Yukarıdaki haritada Hazar havzasında çıkan petrol ve doğal gazın bölgedeki dağılımı gösterilmiştir. Bu haritadan Hazar'da çıkarılan petrol ve doğal gazın jeopolitik olarak dağılımına bakılacak olursa, kuzeyde, yani sığ bölgelerde petrol ve doğal gaz rezervlerinin daha az olduğu görülmektedir. En güney bölge olan İran kıyılarına bakıldığında ise burada bulunan petrol ve doğal gazın kuzeydeki bölgeden yani Rusya'dan daha da az olduğu görülmektedir. Doğal gaz ve petrol dağılımda Hazar Denizi'nin en zengin bölgesinin Kazakistan ve Türkmenistan'a ait olan bölge ile Azerbaycan'a ait olan bölgeleri olduğu tahmin edilmektedir.[14]

Amerika Birleşik Devletleri Enerji Bakanlığına bağlı Enerji Bilgi İdaresinin(EIA) 2002 yılında açıkladığı verilere göre hazırlanmış aşağıdaki tabloda gösterildiği gibi, Hazar Enerji Bölgesinde 2002 yılına kadar kanıtlanmış 10 milyar varil petrol rezervi bulunmuştur.

Tablo1: Hazar Denizi Bölgesi Petrol Rezervleri (milyar varil).

Ülke	Bulunan Petrol Rezervleri	Muhtemel Petrol Rezervleri	Toplam
Azerbaycan	1.2	32	33.2
İran	0.2	15	15.1
Kazakistan	5.4	92	97.4
Rusya	2.7	14	16.7
Türkmenistan	0.6	80	80.6
Toplam	***10***	**233**	**243**

Kaynak: ABD Enerji Bilgi İdaresi (EIA - Energy Information Administration)**,***Caspian Sea Region: "Reservs and Pipelines Tables***", www.eia.doe.gov,** Temmuz 2002.

Muhtemel petrol rezervlerinin ise kanıtlanmış petrol rezervlerinden yaklaşık 24 kat daha fazla olduğu tahmin edilmektedir.[15]

---

[14]İsmail Hakkı İşcan, "Uluslararası Enerji Güvenliği Açısından Hazar Bölgesi Enerji Ekonomisi ve Hazar Denizi'ni Paylaşım Sorunu", *Sosyoekonomi Dergisi*, Özel Sayı, 2010, s. 66.

[15] Ertan Efegil-Elif Hatun Kılıçbeyli-Pınar Akçalı, *Yakın Dönem güç Mücadeleleri Işığında Orta Asya Gerçeği*, Birinci Baskı, Gündoğan Yayınları, İstanbul 2004, s. 35 – 36.

Tablo 2: Hazar Denizi Bölgesi Doğal Gaz Rezervleri (Trilyon Metre Küp).

Ülke	Kanıtlanmış Doğal Gaz Rezervleri	Muhtemel Doğal Gaz Rezervleri	Toplam
Azerbaycan	0.13	1	1.13
İran	0	0.3	0.3
Kazakistan	1.8	2.5	4.3
Rusya	N/A	N/A	N/A*
Türkmenistan	2.7	4.7	7.4
Toplam	**4.63**	**8.5**	**13.13**

Kaynak: ABD Enerji Bilgi İdaresi (EIA - Energy Information Administration)**,** *Caspian Sea Region: "Reserves and Pipelines Tables*", **www.eia.doe.gov,** Temmuz 200

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere Hazar bölgesinde 2002 yılına kadar 4.63 trilyon metre küp doğal gaz rezervi olduğu kanıtlanmıştır ancak, toplam rezervlerin 13.13 trilyon metre küp olduğu tahmin edilmektedir.

Hazar havzası bölgesinde sahip olduğu doğal gaz rezervlerine göre Türkmenistan birinci sıradadır. İkinci sırada Kazakistan bulunmaktadır. 0.13 trilyon metre küp kanıtlanmış ve 1 trilyon metre küp tahmin edilen olmak üzere toplamda, 1.13 trilyon metre küp toplam gaz rezervi ile Azerbaycan 3. sırada yer almaktadır.[16]

Yirminci yüzyılın son on yıllık bölümünde dünyadaki olaylar, çift kutuplu sistemin çöküşü küreselleşme ve bunun gibi diğer sebeplerden dolayı Hazar Denizi bölgesi yeniden kendi önemine göre dünya siyasetinin önemli hedeflerinden biri haline gelmiştir.

Hazar'ın doğal rezervleri hakkında farklı kaynaklarda farklı rakamlar gösterilmektedir. Bazı serbest araştırmacıların çalışmalarına göre Hazar havzasının

*N/A (Not Apllicable), Uygulana Bilir Değil (Belirlenmemiştir).

[16] Ertan Efegil-Elif Hatun Kılıçbeyli-Pınar Akçalı, *a.g.e.*,s. 35–36.

ve Orta Asya bölgesinin hidrokarbon rezervleri Avrupa pazarlarına ihraç olunursa Kıtanın enerji ihtiyacını en azı 100 sene boyunca kesintisiz karşılamak ve Avrupa'yı Rusya'nın bu alandaki hegemonyasından kurtarmak mümkündür.[17] "New-York Times" gazetesinde 6 ağustos 1997 yılında çıkan bir haberde gösteriliyor ki, Hazar'ın sanayi ve hidrokarbon rezervleri o tarihteki fiyatlarla 4 trilyon Amerika Birleşik Devletleri doları değerinde fiyat biçilen 200 milyar varil petrol ve bir o kadar da doğal gaz rezervlerinden ibarettir.[18]

SSCB'nin dağılması ile birlikte Hazar bölgesinde Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan bağımsız birer devlet olarak ortaya çıkmıştır. Böylece Hazar kıyısı devletlerin sayısı ikiden beşe yükselmiştir.[19] Bağımsızlıklarını kazandıkları ilk yıllardan itibaren günümüze kadar bu devletler, kendi siyasi ve ekonomik çıkarlarını dikkate alarak, Hazar'ın kullanımını menfaatlerine uygun şekilde düzenlemeye çalışmışlardır.

Hazar kıyısı ülkelerinden olan ve bağımsızlıklarını henüz yeni kazanmış Kazakistan, Türkmenistan ve Azerbaycan Hazar'da sahip olduklarını düşündükleri rezervleri, ekonomik ve siyasi bağımsızlıklarını sürdürebilmek için kullanmaya çalışmaktadırlar. Zengin petrol ve doğal gaz rezervlerine sahip olan Rusya ise, ne kadar zengin hidrokarbon rezervlerine sahip olsa da SSCB'nin dağılmasından sonra ekonomide gerçekleşen geçişlerden dolayı negatif ekonomik etkiler hissetmiştir. Bu durum Rusya'nın Hazar konusunda kendi çıkarlarından vazgeçmeyeceği anlamına gelmektedir.

Hazar'ı daha önce Çarlık Rusya'sı, sonrasında da Bolşevik devriminden sonra ise SSCB ile ikili anlaşmalarla paylaşan, kıyılarında daha az petrol, doğal gaz

---

[17] Əli Həsənov, *Azərbaycan Geosiyasəti*, Bakü 2015, s. 537.

[18] Əli Həsənov, *Müasir Beynəlxalq Münasibətlər və Azərbaycanın Xarici Siyasəti*, Bakü 2005, s. 555.

[19]Halil İbrahim Uğraş, "Hazar Petrolleri ve Hazar'ın Statüsü Sorunu", *Dış Politika Derneği,* Şubat 2013, s.26.

yatakları bulunan ve Hazar'dan daha çok pay isteyen İran ise tutumuyla uluslararası alanda yalnız durumda kalmıştır[20]

1.3. Hazar'ın Jeopolitik Önemi

Hazar havzasının büyük petrol ve doğal gaz rezervlerine sahip olması, dünyadaki söz sahibi ve büyük hacimde enerjiye ihtiyacı olan devletlerin bu bölgeye dikkatlerini yöneltmesine sebep olmuştur. SSCB dağıldıktan sonra Hazar havzasının hidrokarbon ürünlerine sahiplenmek yahut daha uygun fiyatlar ve uzun süreli anlaşmalarla onları elde etme isteği, ABD ve Avrupa Birliği gibi aktörlerin dikkatini bölgeye çekmiş,bölgede önemli pozisyon sahibi olan Rusya, sanayisini geliştirilmesine paralel olarak enerji ihtiyacı her gün artan, farklı enerji kaynakları arayan Çin'i, nüfusunun çoğu Müslüman olan Türk devletlerinde etkilerini artırmak isteyen, bölgesel güç olarak tanımlayabileceğimiz İran'ı, Türkiye'yi, bu bölgede önemli faaliyetlerde bulunmaya sevk etmiştir.[21]

Hazar bölgesinin jeopolitik önemi Hazar havzasının bu kadar büyük enerji rezervlerine sahip olması ile sınırlı değildir. Diğer taraftan bu bölgenin öneminin bu denli büyük olmasının önemli sebeplerinden biri de bölgedeki mevcut ve planlanan petrol – doğal gaz boru hatlarının ekonomik ve siyasi önemidir. Bölge devletlerinden başka önemli uluslararası güçlerin, bu bölgeye etki edebilme imkanları, petrol ve doğal gaz kemerlerinin güvenlik konuları, ekonomik ve siyasi çıkarları çakışmaktadır.

SSCB dağıldıktan sonra Rusya'nın dışında Avrasya'nın bölgesel jeopolitik süreçlerine en çok ilgi gösteren ve müdahale eden, bölgede aktif bir dış politika yürütmeye gayret eden ikinci önemli merkez ABD olmuştur. ABD Güney Kafkasya ve Orta Asya'da hayata geçirilen büyük projelerin en önemli destekçisi ve savunucusudur.1994 senesinden sonra ABD'nin bölgede izlediği bölgesel politikanın esasını düzenleyen belge, o dönemde kabul edilmiş "Madeleine Albright Doktrini"

---

[20] Cavid Abdullayev, *a.g.m.*, s. 257.

[21] Əli Həsənov, *Azərbaycan…,* s 538.

olarak isimlendirilmiştir. Bu doktrin Rusya'nın bölgeden kısmen izole edilmesini, onun katılımı olmadan Orta Asya ve Hazar havzasının zengin hidrokarbon rezervlerinin uluslararası piyasalara naklini, Moskova'nın bölgedeki siyasi, ekonomik ve askeri nüfuzunun azaltılmasını, bununla paralel olarak,Rusya ile İran'ın anti Batı platformunda stratejik yakınlaşmasının engellenmesini vb. öngörüyordu.[22]

Batı devletlerinin ve ABD'nin Hazar'a ilişkin stratejisine bakıldığında en önde gelen konunun Hazar havzası petrol ve doğal gazının Rusya'dan geçmeden Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınmasıdır. Bir gerçeği de belirtmek gerekir ki, ABD bu bölgede daima sadece kendisinin değil, tüm AB ve NATO'nun batı kampının genel çıkarlarının sağlanması yönünde etkin politika yürütmüştür.Rusya'nın Avrupa enerji güvenliğinde tekel olarak Avrupa'yı enerjik olarak kendinden bağımlı hale salma isteğine karşı ve Rus enerjisine alternatif enerji kaynakları bulma arzusunda olan ABD ve Batı Devletleri Bakü – Tiflis-Ceyhan petrol, Bakü – Tiflis-Erzurum doğal gaz boru hattı gibi büyük enerji projelerinin hayata geçmesi için ekonomik ve siyasi destek vermişlerdir.

SSCB'nin dağılmasından sonra Avrasya bölgesine girmek için en çok can atan yapılardan biri de, dünyanın önde gelen jeopolitik ve ekonomik güç merkezlerinden biri olan AB olmuştur. AB'nin Avrasya siyasetinde Hazar-Karadeniz bölgesi önemli yer tutmaktadır. Uzmanların görüşlerine göre ABD ve NATO'dan farklı olarak AB her zaman,Hazar-Karadeniz bölgesi ve Güney Kafkasya ülkeleri ile ekonomik, siyasi ve sosyal ilişkiler kurarak bölgenin zengin hidrokarbon yataklarına erişmek niyetinde olmuştur. Bölgedeki zengin petrol ve doğal gaz rezervlerinin ortak işletilmesi ve Avrupa'ya ulaştırmak, Batı'nın giderek artan enerji, ulaştırma ve serbest ticaret güvenliği konularında bölgenin imkanlarını kullanabilmek AB için daha çok önem arz etmiştir.[23]

---

[22]Gös.yer.

[23] Muazzez Harunoğulları, "Hazar Havzasındaki Ekonomik Mücadele ve Devletlerin Bölge Politikaları", *IJOESS - International Journal Of Eurasia Social Sciences (Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi)*, Sayı 7, 2016, s. 139

Hazar petrolü ve onun dünya piyasasına nakledilmesi oyunun esas siyasi figürlerinden biri de Rusya Federasyonu'dur. Batı sermayesinin Hazar'dan uzak tutmanın mümkün olmadığını anlayan Rusya, Azerbaycan'ın 1994 senesinde Batı şirketleriyle Hazar petrolünün işlenmesi için imzaladığı "Asrın Anlaşması"ndan sonra dikkatini, işlenen petrolün Rusya topraklarından geçerek dünya pazarına çıkarılması projesini gerçekleştirmeye çalışmıştır. Azerbaycan tarafı ise Rusya'nın kendisine olan tepkisini biraz daha azaltmak, "Asrın Anlaşması" ve diğer projelerde de Rusya'nın desteğini yanına alabilmek için "Asrın Anlaşması" projesinden Rusya'ya %10'luk bir pay vermiştir. Yine petrolün taşınmasında Rusya'nın istediği gibi Bakü – Novorossiysk petrol boru hattını kullanmayı tercih etmiştir.[24]Rusya farklı yollar ve baskılarla Batı devletlerine ve şirketlerine Bakü – Novorossiysk petrol boru hattını Hazar petrolünü ihraç edecek ilk petrol boru hattı olarak kabul ettirebilmiştir. Bu projenin gerçekleşmesinden sonra Rusya bu hattın Azerbaycan petrolünü ihraç eden esas petrol hattı olarak kullanılması için birçok teklifler vermiş, bölgedeki enerji kaynaklarının Rusya'nın aracılığı ile dünya piyasasına çıkarılmasını planladığı ve İran'ın da destek verdiği birçok girişimlerde bulunmuştur.[25]

Batı sermayesine rakip olarak Rusya, kendi petrol şirketleriyle Hazar kıyısı ülkelerine girmeyi ve buradaki var olan petrol rezervlerinden pay almayı amaçlamıştır. Rusya'da üretilen petrolün ve doğal gazın maliyeti daha yüksek olduğu halde, Hazar kıyısı ülkelerden çıkarılan petrolün ve doğal gazın maliyeti daha düşüktür. Buda, Rusya'nın bölgedeki hidrokarbon rezervlerini çıkararak bu rezervlerden daha çok pay almak istemesine sebep olmuştur. Diğer taraftan da bu ülkeler dünya petrol pazarına coğrafi açıdan daha yakındırlar. Bu durumda, Rusya'nın kuzeyindeki zor geçilen bölgelerde bulunan yataklara sermaye koymaktansa Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan petrol ve doğal gaz

---

[24] Ehtiram Aşırlı, "Azerbaycan ve Rusya'nın Enerji İlişkileri", *http://soyledik.com/tr/makale/2469/azerbaycan-ve-rusyanin-enerji-iliskileri--ehtiram- asirli.html*, (18.03.2018).

[25] Meliha Ener-Orhan Ahmedov, "Türkiye-Azerbaycan Petrol-Doğal Gaz Boru Hattı Projlerinin Ülke Ekonomileri ve Avrupa Birliği Açsından Önemi", *2. Ulusal İktisat Kongresi, Dokuz eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi İktisad Bölümü*, İzmir 20-22 Şubat 2008.

endüstrisine Rus yatırımı en akıllı ve karlı olabilirdi. Bu durumda Rusya petrol şirketlerinin payı bu ülkelerde %30'a kadar olmalıdır. Bunun sonucunda Rusya karşısında duran iki önemli konuyu – hem dünya petrol piyasasında Hazar bölgesinin bu ülkeleri ile rekabetten ortaklığa geçilecek hem de jeopolitik soruna çözüm bulmuş olacaktı.[26]

Siyasi düşünürler Rusya'nın Güney Kafkasya'dan farklı olarak, Hazar havzasına ilişkin askeri-stratejik ve güvenlik konularında daha pragmatik politika yolu izlediğini söylemişlerdir.[27] Yirmi yıllık "geri çekilme politikasına" son noktayı koyarak kendi askeri - stratejik etkisini ortaya koyma yönünde ciddi adımlar atmıştır.

RF Hazar'da en güçlü askeri- kuvvetlerine (deniz), askeri-stratejik pozisyona sahiptir ve buradaki avantajlarını hiç bir devletin hayrına sınırlamayı veya biriyle paylaşmayı konusunda kesinlikle düşünmemektedir.Bunun için Rusya Hazar kıyısı devletlerin zamanı gelir de NATO "tehlikesinden" veya "ne zamansa Hazar üzerinden ona karşı kullanma" ihtimaline karşı da adımlar atarak, Hazar'ın hukuki statüsü konusunun üzerine ciddi olarak gidilmeden 5 havza ülkesini de "Herhangi kenar güçlerin Hazar'da askeri katılımını veya havza ülkelerinin topraklarından biri birine karşı askeri- stratejik kullanımını yasaklayan" ortak anlaşma imzalamaya ikna edebilmiştir**.**[28]

1979 İran devriminden sonra İran rejiminin ABD ve diğer Avrupa ülkeleri ile gerilen ilişkilerini dikkate alan uluslararası şirketler özellikle de Batı yatırımcıları, bu ülkeye sermaye yatırımlarını durdurmuşlardır ve halen de İran ile ekonomik ilişkilerin riskli olduğunu düşünmektedirler. Batı'nın İran'la böyle davranmasının diğer sebebi de 1979 senesinden başlayarak ABD'nin bu ülkeye karşı ekonomik ambargo uygulamasıdır. Bu faktörler İran'ın uluslararası siyasi ve ekonomik

---

[26] Ramazanova Emilia, "The Caspian Sea: Legal Challenges of Delimitation between Littoral States", *University of Tromso, Small Master's Thesis Masters of Laws in Law of the Sea University of Tromsø Faculty of Law,* 2012, s.6-7.

[27] Ali Hasanov, *Hazar-Karadeniz Havzalarıyla Güney Kafkasya'nın Jeoekonomik Karakteristiği ve Azerbaycan'ın Yeni Petrol Politikası*, Ötüken Neşriyat, 2016, s. 125.

[28] Əli Həsənov, *Müasir Beynəlxalq…*, s. 237.

ilişkilerine ciddi engeller yaratmıştır.SSCB'nin dağılmasından sonra İran bölgenin yeni bağımsız devletlerinin siyasi, ekonomik ve manevi hayatına en çok etki ve baskı yapan bölgesel güç merkezlerinden birine dönüştürmüştür. Bu ülkelerde ulusal, dini, etnik ve sosyal topluluklarla kapsamlı ilişkiler yarattı. Rusya, ABD ve Türkiye'den farklı olarak İran, bölge ülkelerindeki iç siyasi süreçlerde daima tarafsız kalmaya çalışmıştır. İran daha çok bu ülkelerde yerel topluluklar içerisinde yakın taraftarlar toplamış, kendisine daha çok dini ve sosyal dayanaklar yaratmıştır. Bu doğrultuda İran'ın ana avantajlarından biri bölge ülkelerinin ve halklarının çoğunun Müslüman olmasıydı. Tahran bunu kendi çıkarları için beceri ile kullanmaya çalışmıştır. Bölgede tüm bölgesel politik ve ekonomik meselelerde İran'ın müttefiki Rusya olarak görülmüştür. Uzmanların görüşüne göre bunun en önemli sebebi Türkiye'nin ve Batı devletlerinin Güney Kafkasya'da güçlenmesine İran'ın tek başına karşı koyamayışıdır. Bunun için de Rusya'nın Güney Kafkasya'da güçlenmesi İran'ın çıkarları doğrultusundadır.[29]

Bölgedeki diğer devletlerden Azerbaycan ve Türkiye'ye rakip olarak gören İran, Kazakistan ve Türkmenistan'la ilişkileri güçlendirmeye, onların mevcut imkanlarını kullanmaya çalışmıştır. Bölgede ABD ve Batı devletleri tarafından izole olunmuş durumda olan İran bu izolasyonu bölge devletleriyle ilişkileri güçlendirerek bertaraf etme yolunda adımlar atmıştır.[30] Güney Kafkasya'da Rusya'nın güçlenmesini isteyen İran Orta Asya konusunda Rusya'ya rakip olarak görmüş ve Orta Asya konusunda bu iki devlet arasında çıkar çatışması ortaya çıkmıştır. İran'ın Orta Asya ile ilgili planlarından biri Orta Asya devletlerindeki ulaşım-iletişim projelerinde önemli rol almaktır. Bu doğrultuda İran bazı başarılar elde etmiştir. İran'ın buradaki başarısının en önemli nedeni ise bölge devletlerinin İran'ın transit ulaşım yollarını kullanmakta istekli gözükmeleri olmuştur. Şimdilik bu koridorlardan

---

[29] Arif Keskin, "İran'ın Kafkasya Politikası", *Circassian Center, http://www.circassiancenter.com/cc-turkiye/arastirma/0503-iran.htm ,* (12.03.2018).

[30] Çağdaş Duman, "Türkiye-Orta Asya İşbirliği Stratejileri ve gelecek Senaryoları", *https://www.academia.edu/33536816/T%C3%BCrkiye-Orta_Asya_%C4%B0%C5%9Fbirli%C4%9Fi_Stratejileri_ve_Gelecek_Senaryolar%C4%B1*,(12.03.2018).

enerji kaynaklarının nakli için kullanılmadığından, bu projeler ciddi stratejik önem taşımamaktadır. Bunun için de İran Kazakistan petrolünün ve Türkmenistan doğal gazının kendi topraklarından nakledilmesi için çalışmaktadır. Bu konuda da Rusya İran'a rakip konumundadır. Rusya'nın "Transgaz" şirketi Kazakistan petrolünü, "Gazprom" ise Türkmenistan doğal gazını Rusya topraklarından uzun vadeli nakli için kabul olunmuş ilkin anlaşmalar İran tarafından açık tepkiyle karşılanmıştır.

Bugün İran'ın bölge siyasetine bakıldığında İran, Batı şirketlerini Hazar havzasından çıkarmaya çalışmaktadır. Bunun için 1990'lı yıllarda Rusya'yla beraber Hazar'ın hukuki statüsü meselesini ortaya atmıştır. Bu meselede Rusya artık önceki tutumunu biraz daha değiştirmiş, Azerbaycan ve Kazakistan'la anlaşmaya varmıştır. Fakat İran yine de bölgede gerginliği devam ettirmiş, Türkmenistan'la beraber Hazar'ın Hukuki Statüsü ile ilgili konularda anlaşmaya yanaşmayarak, sorunun çözülmesine engel olmaya çalışmıştır. Diğer taraftan da Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütüne(Organization of Petroleum Exporting Countries - OPEC) üye olmayan Hazar kıyısı devletlerin Dünya Piyasasına petrol çıkarmasını engellemeye çalışmıştır. Bununla da İran Hazar kıyısı devletlerini OPEC'e yönlendirerek onların enerji kaynaklarını kendi ekonomik etki alanına sokmaya çalışmış ve Fars körfezi aracılığıyla dünya piyasasına çıkarmayı hedeflemiştir. Son senelerde Batı devletlerinin ve ABD'nin bölgeye yönelik ilgisini gören ve bunu engelleyemeyen İran dikkatini daha çok doğuya doğru yöneltmiştir. Bu konuda İran'ın doğal gaz diplomasisi önemli başarılar elde etmiştir. Bu yönde İran'ın en büyük başarılarından biri Pakistan ve Hindistan ile doğal gaz boru hatlarının inşası için anlaşma imzalaması olmuştur. Diğer taraftan da enerji ihtiyacı her gün artan Çin de İran'la 25 senelik doğal gaz alımı konusunda anlaşmaya varılmıştır. Diğer taraftan da Pakistan İran için hem Çin'e doğal gaz ihracatı açısından farklı bir rota olması, hem de Hindistan'a yaptığı doğal gaz ihracına ilişkin en kısa rota olması bakımından her zaman önemli bir ülke olmuştur. Hindistan ise bir yandan ABD, Çin ve Rusya'dan sonra dünyada en büyük dördüncü enerji tüketicisi olarak İran için büyük bir enerji

pazarıdır diğer taraftan da Çin'e taşınacak enerji hatlarının geçeceği önemli bir ülkedir.[31]

Avrasya bölgesi geleneksel ve yeni jeopolitik oyuncularla birlikte, bölgedeki siyasi gelişmeleri daima dikkatle takip eden Çin Halk Cumhuriyetçi açısından da cazip bir bölgedir. Bu devlet bölgeyi iyice inceleyerek, onun hammadde kaynaklarına, ulaşım-iletişim alanına, satış pazarına girmenin ve bölgede temsil olunmanın özel stratejisini hazırlamıştır.

Avrasya bölgesinde Çin için en önemli bölgelerden biri de Hazar havzasıdır. Uzmanların araştırmalarına göre hızla gelişen Çin gelecekte hammadde ve özellikle enerji yetersizliği tehlikesiyle karşılaşabilir. Hesaplamalara göre Çin 1993 yılından itibaren petrol ithalini her sene artırmıştır. Çin'in temel enerji kaynağını karşılayan bölge olan Fars körfezindeki jeopolitik durumun karışıklığı dikkate alınırsa Pekin yönetiminin Hazar Havzası kaynaklarından alternatif kaynak olarak kullanmakla ilgili olduğu görülmektedir.[32]

SSCB'nin dağılması ve Hazar çevresinde bağımsız yeni devletlerin kurulmasından sonra ABD, Rusya, Çin ve AB ile birlikte Türkiye de bu bölgede kendi nüfuzunu güçlendirmek girişimlerinde bulunmuştur. Türkiye bağımsızlığını kazanan Türk devletlerini tanıyan ilk devlet olmuştur. Güney Kafkasya ve Hazar havzası Türkiye'nin jeopolitik, jeoekonomik ve askeri jeostratejik çıkarlarının doğrudan temsil olunduğu ve diğer jeopolitik aktörlerle sık-sık karşı karşıya geldiği bölge olarak kabul edilir. SSCB'nin dağılmasından sonra bölgenin Türkiye için önemli bölge olmasının birkaç önemli sebebi bulunmaktadır. İlk olarak Hazar havzası ve Orta Asya bölgesinde zengin petrol ve doğal gaz yataklarının bulunması ile beraber Türkiye'nin enerji ihtiyacını karşılaması için bu bölge cazip bir seçenek olarak öne çıkmıştır. Diğer taraftan Orta Asya, Türk sanayi mallarının satışı ve bu malların bölgeden geçip geniş satış pazarlarına güvenli bir şekilde erişebilmesi

---

[31] Serhan Ünal, "Yaptırımlar Sonrası İran ve Bölgesel Enerji Jeopolitiği", *TENVA-Türkiye Enerji Vakfı*, Sayı: 5, Şubat 2016, s. 44.

[32] D.A.Airpbayev, "Hazar Denizi'nin Jeopolitik Önemi", *Avrasya Ulusal Üniversitesi Uluslararası İlşkiler Fakültesi*.

bakımından önemli bir bölge olmuştur. SSCB dağıldıktan sonra Türkiye batı dünyasının ve ABD'nin SSCB'ye yönelik askeri-siyasi ve ekonomik mücadelesinde müttefik olması açısından önemini bir miktar kaybetse de Hazar bölgesinde uluslararası petrol ve doğal gaz projelerinin zaman içinde gerçekleşmesi bu devleti ABD ve Avrupa için cazibeli transit devleti yapmıştır. Fakat Türkiye'nin aktif NATO üyesi olması onu Avrasya'da, özellikle de Güney Kafkasya ve Orta Asya'da ister istemez Rusya ve İran gibi bölgesel rakiplerle yüz yüze getirmiştir. Bu da Türkiye'nin jeopolitik faaliyetine ciddi engel oluşturmaktadır.[33]

Türkiye Azerbaycan'ın girişimiyle gerçekleştirilen ve gerçekleştirilmesi için önemli adımlar atılan Bakü – Tiflis-Ceyhan(BTC) petrol boru hattı, Bakü – Tiflis-Erzurum(BTE) doğal gaz boru hattı, Bakü – Tiflis-Kars(BTK) demir yol projesi, Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi(TANAP), Trans Adriyatik Doğal gaz Boru Hattı Projesi(TAP), Şahdeniz 2 ve başka doğal gaz projelerine kapsamlı yardımlar etmiştir.[34]Türkiye bu yardımları ile kendisinin ve Güney Kafkasya'daki ortağı Gürcistan'ın uzun vadeli transit gelirleri elde etmesine, Azerbaycan'ın ise ihracat ve alternatif ulaşım yolu kurmasına destek vermiştir. Bu projeler Türkiye'nin bölgedeki lider, önde gelen devlet statüsünü ve onun Azerbaycan ve Gürcistan ile stratejik, bölgesel ortaklık ilişkilerini güçlendirmiştir.

1.4. Hazar'ın Hukuki Statüsü Sorunun Tarihsel Süreci

1.4.1. SSCB'nin Kurulmasından Önceki Dönem

Hazar bölgesinin tarihine bakıldığında tarih boyunca Hazar Denizi ve çevresinin güçlü devletlerin denetiminde tutmak isteği bir bölge olduğu görülmektedir. Arapların bu bölgede egemen oldukları 6 – 7. yüzyıllarda Hazar

---

[33] Muazzez Harunoğulları, "Jeopolitik Rekabet Alanı: Hazar Havzası ve Türkiye", *TÜCAUM Uluslararası Coğrafya Sempozyumu,* Ankara Ekim 2016, s. 407-409.

[34] Erdal Tanas Karagöl-Seyithan Ahmet Ateş-Salihe Kaya-Mehmet Kızılkaya, "Türkiye'nin Enerjide Merkez Ülke Olma Arayışı",*SETA Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı*, SETA Yayınları, İstanbul 2016, s. 30.

Denizi bir Arap-İslam iç gölü olmuştur. Tek bir devletin egemenliği altında bulunduğu bu tarihi süreçte bu coğrafyada belli bir düzenin oluşu Hazar kıyısı bölgelerin ve bu bölgelerde şehirleşmenin hızla gelişmesiyle sonuçlanmıştır. Daha sonraki süreçte bölgeye Cengiz Han'ın dev ordusunun gelişi bölgede önemli gelişmelerin yaşanmasına neden olmuş ve Cengiz Han Hazar Denizi'ni Moğol İmparatorluğu'nun batı sınırı haline getirmiştir. Cengiz Handan sonra oğulları bölgeye hükmeden güç olarak bölgede genişleme politikası izlemiş, İmparatorluklarını Batı'ya doğru genişletmişlerdir. Bu genişleme sonucunda Hazar Denizi Moğol İmparatorluğu'nun iç gölü konumuna gelmiştir. Araplardan sonra Moğol İmparatorluğu zamanında Hazar Denizi yeniden tek bir gücün hükümranlığı altına düşmüş ve 16. asra kadar Müslüman-Moğol gölü olmuştur. Bu dönemde de Hazar Denizi Avrupa, Orta Asya, Çin ve Hindistan arasındaki ticari ilişkilerde önemli rol oynamıştır.[35]

Orta çağ ve ondan sonraki süreçte Kafkasya ve Hazar havzası bölgesi için Osmanlı, Pers ve Rus İmparatorluklarının karşı – karşıya gelmesi buraya has olan jeopolitik durumun oluşmasına sebep olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun uzak kuzey-doğusu, İran'ın uzak kuzey – batısı ve Rusya'nın uzak güney-batısı olmasına rağmen, Kafkasya ve Hazar bölgesi bu üç imparatorluk için de önemli bir bölge olmuştur. Bu sebeptendir ki, XVI – XIX yüzyılları arasında büyük devletler arasında bu bölgeyi kendi etki alanına salabilmek için birçok çatışma yaşanmıştır.

Rusya'nın Hazar kıyılarını kendi etki alanına alma girişimlerinin başlangıcı 1569 senesi olarak kabul edilebilir. Çünkü bu senede ilk Rus-Türk savaşı sonucu Hazar'ın kuzey sahilleri Rusya'nın etkisi altına geçmiştir. Şimdiki Hazar'ın bölünme sorununun başlangıcı Rus Çarı I Petro'nun zamanına kadar gitmektedir. 1714 yılından başlayarak I Petro, Aleksandr Bekoviç Çerkasski'nin liderliğindeki bir keşif grubunu Astrahan, Derbent ve Esterabad bölgelerine keşif gezilerine göndermiştir.[36]

---

[35] RaczkaWitt, "A Seaor Alike? The Caspian's Long Odyssey", Central Asian Survey, 2000, *http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/713656182?needAccess=true*, (13.03.2018) , s. 8.

[36] Serdar Oğuzhan Çaycıoğlu, "18. Yüzyıl Başlarında Rusya'nın Kafkasya Siyaseti: I. Petro'nun İran Seferi", *Vakanüvis – Uluslararası tarih Araştırmaları Dergisi*, Kafkasya Özel Sayısı, s.116

1721-1723 yılları arasında Hazar'ın batı sahillerine Perslerin askeri seferleri gerçekleşmiştir. Ancak, Hazar Rusya için çok önemliydi ve Rusya, Hazar'ı elinde tutmayı çok istiyordu. Rusya için Hazar denizi Orta Asya, Çin, Hindistan'a açılan bir kapı ve sıcak denizlere inme için verdiği mücadelede önemli bir aşama rolünü oynamaktaydı.

Çar I Petro 1722-1723 seneleri arasında İran'a başarılı bir askeri sefer düzenlemiştir. Savaş 12 Eylül 1723 tarihinde imzalanmış Sankt – Petersburg anlaşmasıyla sonlanmıştır. Bu anlaşmadan sonra İran Rusya'nın Hazar Denizi'ndeki egemenliğine boyun eğmiş ve gücünü tanımak zorunda kalmıştır.[37]

Hazar'ın hukuki statüsüne ilişkin ilk resmi belgenin Rusya İmparatorluğu ile İran İmparatorluğu arasında imzalanmış 13 Şubat 1729 tarihli "Reşt" Anlaşması olduğu söylenebilir. Bu da Rusya'nın siyasi ağırlığı ile imzalanmış bir anlaşmadır. Bu anlaşmayla birçok topraklar üzerinde sınırlar belirlenmiş, Rusya'nın Araz, Kura nehirleri ile Hazar Denizi'nde ticaret ve seyrüsefer özgürlüğü kabul edilmiştir.[38]

XVIII. yüzyılda Rusya'nın ekonomik ve askeri olarak güçlenmesi sonucu bölgede yayılmacı politika izlemesiyle birlikte başlanan Rusya ile İran arasında denge yeniden bozulmuştur. Rusya'nın bölgenin tek hakimi olma girişimleri ile beraber Gürcistan'da ve İran'ın kuzeyinde kontrolü sağlama politikasına uygun olarak 12 Ekim 1813 tarihinde Rusya ile İran arasında yeni bir anlaşma imzalanmıştır. Bu yeni anlaşma Gülistan anlaşmasıdır.[39] Gülistan anlaşmasının 5. maddesi Hazar'a ilişkindir.Buna göre savaşta mağlup taraf olarak İran Hazar Denizi'nde askeri gemiler bulunduramazdı. Bu anlaşma İran tarafına Hazar'da sadece ticari gemiler bulundurmasına izin vermekteydi.[40] Savaştan galip çıkan devlet olarak

---

[37] Большая Советская Энциклопедия (БСЭ), *"Русско- иранский договор 1723*", http://bse.sci-lib.com/, (15.03.2018).

[38]Советская историческая энциклопедия, *"РештскийДоговор 1732",* http://dic.academic.ru/dic.nsf/sie/14768/%D0%A0%D0%95%D0%A8%D0%A2%D0%A1%D0%9A%D0%98%D0%99, (17.03.2018).

[39]Т. Юзефович, *Договоры России с Востоком,* Petersburg, 1869, s. 208-214.

[40] Məmməd Əhmədov, *Azərbycan: Yeni Neft Erası və Beynəlxalq Siyasət*, Bakü, 1997, s.50.

Rusya ise Hazar'da askeri donanma bulundura bilecekti. Hazar Denizi'nde tek başına askeri güç olan Rusya'nın anlaşmayı bu şekilde hazırlamasının en önemli sebeplerinden biri ise İran tarafının ilerleyen yıllarda Hazar Denizi'nden fazla pay almak ümidi ile Hazar'ı yeniden bölme girişimlerinin karşısını alma isteği olmuştur.

Böylece yeni anlaşma ile Rusya ve İran taraflarının ticari amaçlarla bulundurduğu gemilerin eşit seyrüsefer haklarını uzlaştırmış, ancak Rusya'ya İran'dan farklı olarak savaş donanmasıyla Hazar Denizi'ni boydan boya geçme münhasır hakkını vermiştir. Rusya'ya verilen bu münhasır seyrüsefer hakkı 15 yıl sonra 22 Şubat 1828 tarihli Türkmençay anlaşması ile daha da sağlamlaştırmakla bölge üzerinde Rus kontrolünü daha artmıştır. 1813 Gülistan anlaşması ile İran'a verilen Erivan ve Nahçivan eyaletleri yeni anlaşma ile Rusya'nın eline geçmiştir.[41] Daha önce imzalanmış Gülistan anlaşması ile İran'ın Hazar'da donanma bulundurma durumu değişmemiş, imzalanmış yeni anlaşmaya göre de İran Hazar'da donanma bulunduramayacaktır.[42]

Türkmençay anlaşması XX. Yüzyılın başlarına kadar Rusya ile İran arasında anlaşmayı sağlayabilmiş ve hiçbir değişikliğe uğramadan içeriğini koruyabilmiştir. XX. asrın başlarında İran'ın kuzeyinde patlak veren isyanı İran kendi gücüyle bastıramayınca Rusya'dan yardım istemiştir. İsyanı bastırmak için bölgeye gelen Rus ordusu isyanı bastırdıktan sonra kuzey İran'ı ele geçirmiştir. Ancak Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi ve Rusya'daki Bolşevik ihtilalının başlaması, durumu İran açısından değiştirmiş ve Rusya kendi sınırları içerisine çekilmeye mecbur kalmıştır.

1.4.2. SSCB Kurulduktan Sonraki Dönem

1872 senesinden itibaren Avrupa'nın Petrol şirketleri Hazar havzasına ilgi göstermeye başlamış ve ilk olarak 1873 yılında Robert Nobel bu bölgeye gelmiştir.

---

[41] Документы Эпохи, *"Туркманчайский Мирный Договор 1828 г. Польный Текст"*,http://nik2nik.ru/node/36, (20.03.2018).

[42]MəmmədƏhmədov, *Azərbaycan: Yeni Neft Erası və Beynəlxalq Siyasət*, Bakü, 1997, s.50.

Apşeron, Hazar petrol yataklarının işlenmesine ve petrol fabrikasının inşasına kardeşleri Lüdvig ve Alfred ile 25 bin ruble harcamışlar ve Nobel kardeşleri de olarak da bilinen bu üç kardeş 1879 yılında ilk petrol şirketlerini kurmuşlar. L.Nobel'in siparişi üzere o zamana kadar dünyada bir ilk olan petrol gemisi 1877 senesinde inşa edilip kullanılmaya başlamıştır. İlerleyen yıllarda ise Hazar petrolüne Rothschild'ler ilgi göstermeye başlamışlardır. Onlar Apşeron yarımadasında ve Hazarda çalışmaları ile Nobel Kardeşlerinden sonra ikinci sırada bulunmaktaydılar.

Bu yıllarda yaşanan yukarıdaki gelişmeler Hazar havzasına, en çok da Azerbaycan'a-Apşeron yarımadasına Batı devletlerinin ilgisini çekmiştir. Batılı şirketlerin bu bölgeye gelmeleri ve büyük sermaye yatırmaları Rusya'nın da gözünden kaçmamaktaydı. Bulunduğu tarihi zaman içerisinde Rusya enerji konusunda Batı'ya bağlı durumda olduğundan bu dönemdeki gelişmelere ve Batı sermayesinin temsilcileri arasında bölgenin kullanılmasına olanak sağlamıştır.[43]

Rusya İmparatorluğu'nun yıpranmış ve zayıflamış halde çıktığı Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra İmparatorluğun sınırlarında, Batı, kendi etkisini daha da güçlendirmiştir. Bu etki İmparatorluk içinde milli kurtuluş hareketlerinin alevlenmesine de neden olmuştur. 28 Mayıs 1918 yılında Mehmet Emin Resulzade önderliğinde Azerbaycan'da başlayan milli uyanış hareketi sonuç vermiş ve Batı'nın da desteklediği, doğuda ilk demokratik Cumhuriyet olan Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti kurulmuştur.[44] Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin kurulması her ne kadar Rusya İmparatorluğu'nun çıkarlarına aykırı ise de Batı devletleri için uygun gelişme idi. Ancak Rusya hiçbir zaman bu durumu kabul edemezdi. Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin kurulmasından iki sene bile geçmeden 28 Nisan 1920 tarihinde Rus ordusu 23 aylık genç devletin başkenti Bakü'ye girerek bu devletin varlığına son vermiş ve topraklarını yeniden kendi etkisi altına almayı başarmıştır.

---

[43] Caspian Partnership For The Future, *"Xəzərin Tarixi Haqqında",* 2008, http://www.cpf.az/az/caspsea/18-ekspert.html, (20.03.2018).

[44] Refik Turan, "Türkiyede Bir Azerbaycanşinaslık Ocağı: Azerbaycan Kültür Derneği*", Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi,* Sayı: 5/3, 2016, s. 1184.

25 Ekim 1917 tarihinde Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki Rusya İmparatorluğu'nun zayıf durumu ülkeyi komünist Bolşevik devrimle yüz yüze bırakmıştır. Lenin'in liderlik ettiği Bolşevikler Rusya'da iktidarı ele geçirdikten sonra, ülkeyi krizden kurtarmak için bazı düzenlemeler yapmaya başlamışlardır. İlk önde gelen düzenleme ise komşu devletlerle iyi geçinmek ve dostluk ilişkileri kurabilmek için bu ülkelerle anlaşmalar imzalamak olmuştur. Dostluk ve işbirliği anlaşması imzalanan devletlerden biri de Hazar Denizine güneydeki kıyı devleti olan İran idi.

1920 senesinde Azerbaycan XI. Kızıl Ordu tarafından işgal olunmuştur.[45] Rusya'nın bu işgalinden sonra Rusya da İran da artık bölgede üçüncü bir devletin etkisini istemedikleri için ilişkileri daha da güçlendirme ve karşılıklı anlaşma yolunu seçerek sorunları çözme konusunda mutabakata varmışlardır. Rusya'da iktidarı ele geçiren Bolşeviklerle İran arasında 26 Şubat 1921 tarihinde "Dostluk ve İşbirliği" anlaşması imzalanmıştır. İran'la iyi geçinmek isteyen Bolşevik Rusya Hazar'ın hukuki statüsü konusunu da yeniden gözden geçirmiştir. Sonuçta 1921 "Dostluk ve İşbirliği" anlaşması ile Bolşevik Rusya İran'a Hazar'ın güney sahillerini kullanım hakkını vermiştir.[46] 26 Şubat 1921 tarihinde imzalanan bu anlaşmanın birinci maddesinde bu anlaşmaya kadar olan bütün anlaşmaların yasal gücünün kaybettiği vurgulanmaktaydı.[47] Yine aynı maddenin hükmüyle Türkmençay anlaşması iptal edilmiş, her iki ülkeye de Hazar denizinde kendi bayrakları altında seyrüsefer özgürlüğü verilmiştir. Anlaşmanın 3'cü maddesinde şunlar vardı: " 1881 yılındaki sınır hattını her iki taraftan yüksek düzeyde müzakere eden taraflar, İran ve Rusya arasındaki sınır hattı olarak kabul etmişlerdir." Bu anlaşmaya kadar Hazar'da balıkçılık alanı Rusların elindeydi. 1921 anlaşmasının 14. Maddesi ile bu duruma son verildi ve İran tarafına da ek anlaşmalarla balıkçılığa aktif olarak katılma hakkı

---

[45] Ülker Yakar, " 1920-1930 Yıllarında Azerbaycan'ın Milli ve Manevi Değerlerine Karşı Sovyet Rusya Tarafından Yürütülen Asimilasyon Siyaseti", *VAKANÜVİS-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 1, Bahar 2018, s.308.

[46] Məmməd Əhmədov, *a.g.e.,* s. 51.

[47] Emel Kahraman, " Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Rusya Federasyonu–İran İlişkileri" *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Sayı: 24, 2012, s. 48.

verilmiştir. Anlaşmanın diğer maddelerine göre ise Sovyet Rusya Çarlık Rusya'sının İran'da sahip olduğu tüm imtiyazlarından vazgeçiyor, ama buna karşılık İran Hazar'ı üçüncü bir ülkeye açmayacağını taahhüt ediyordu. Şubat 1921 anlaşmasına bakıldığında bu anlaşma sadece İran'a seyrüsefer özgürlüğü ve balıkçılıkla ilgili haklar tanıyor ancak Hazar'daki sınırları kesin olarak belirlemiyordu.[48] İlerleyen yıllarda bu durum Sovyet Rusya ile İran arasında Hazar Denizi ile ilgili yeni bir anlaşma imzalanması zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır.

1930'lu yıllara gelindiğinde Hazar Denizi'nde balıkçılıkla ilgili olarak seyrüsefer artışları kendini göstermeye başlamıştır. Durumun böyle olması Hazar'da seyrüsefer ve balıkçılıkla ilgili yeni bir hukuki düzenlemenin getirilmesini zorunlu kılmıştır. İki ülkenin de bu durumla bağlı yeni bir düzenleme hazırlama isteği taraflar arasında görüşmelerin başlamasına sebep olmuştur. İki taraflı görüşmeler sonucunda ise 27 Ağustos 1935 tarihinde SSCB ile İran arasında yeni bir anlaşma imzalandı. Bu anlaşmayla Hazar Denizi'ndeki seyrüsefer özgürlüğü yeniden taraflar arasında kabul edilmiş, balıkçılıkla ilgili olarak 10 millik bir balıkçılık bölgesi yaratılmıştır. 10 mil olarak belirlenen bu balıkçılık bölgesiyle ilgili ise hiçbir sınır çizimi yapılmamıştır.[49]

SSCB ile İran arasında Hazar Denizi'ne ilişkin yapılmış bir diğer anlaşma ise 25 Mart 1940 tarihinde imzalanmıştır. İran'ın Tahran şehrinde imzalanan "Ticaret ve Seyrüsefer Hakkında" anlaşmanın 12.maddesinin 4.fıkrasında taraflara kendi sahil bölgelerinde 10 deniz mili genişliğindeki bir alanda balıkçılık hakkı tanınmış, bu bölgelerde her iki taraf için balıkçılık serbest kılınmıştır.[50]

İmzalanmış anlaşmalarda Hazar'ın ortak kullanımıyla ilgili kesin bir konuya değinilmemiş, sadece üçüncü devletlerin Hazar'ı kullanması yasaklamıştır. 1940

---

[48] Anlaşma Metni İçin Bakınız: "Договор Между Российской Социалистической Федеративной Советской Республики и Персией" *Live Journal, https://ru-history.livejournal.com/4669044.html.* (25.03.2018).

[49] Tuğba Yolcu, *"Hazar Bölgesinin Hukuki Statüsü Sorunu ve Türkiye'nin Bölgeye Yönelik Siyaseti"*, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, s.15.

[50] Aiderbak Amirbek, "Soğuk Savaş Sonrası Hazarın Statüsü ve Sınırlandırma Sorunu: Kıyadaş Devletlerin Yaklaşımları Açısından Analizi", *Karadeniz Araştırmaları Merkezi*, Sayı 46, Yaz 2015, s. 27.

anlaşmasına kadar bütün anlaşmalarda görülmektedir ki, Hazar Denizi hiçbir zaman iki devlet tarafından ortak bir mülkiyet olarak kullanılmamıştır. Misal olarak söylenecek olursa, 1949 senesinde SSCB Hazar'daki petrol rezervlerinin işlenmesine İran tarafının iştiraki olmadan ve onunla müzakere etmeden başlamıştır. İran tarafı ise bu konuyla ilgili hiçbir itirazda bulunmamıştır.[51]

SSCB ve İran arasında imzalanmış anlaşmalarda ismi geçmeyen bir diğer konu ise Hazar Denizi'nin kesin sınırlarla bölünmesi meselesidir. Ancak, 2 Aralık 1954'de SSCB ile İran arasında batıdan Astara nehrinin Hazar'a ulaştığı yerle doğuda Hasan Kuli körfezini sınır olarak kabul eden bir "Sınır Anlaşması" imzalanmıştır. 1955 senesinde her iki ülke tarafından onaylanarak yürürlüğe giren bu anlaşma ile Hazar'ın kesin sınırları belirlenmemiştir, ancak onun doğu ve batısındaki sınırları kesin olarak belirlenmiştir. Daha sonra imzalanan 1957 anlaşması ile Aralık 1954 anlaşması bir daha onaylanmış ve anlaşmada yer alan bir diğer madde ile uluslararası hukukun Hazar Denizine uygulanamayacağı belirtilmiştir.

SSCB ile İran arasında Hazar'a ilişkin anlaşma trafiğinde imzalanmış anlaşmalardan biri de 1957 senesinde imzalanan ve Sovyet–İran ilişkilerinin bozulması nedeniyle 1962 senesinde tarafların onaylamasıyla yürürlüğe giren "Transit" anlaşmasıdır. Soğuk savaş döneminde Amerikan nükleer füzelerinin İran topraklarında SSCB'ye karşı konuşlandırılması mümkün gözüküyordu. 15 Eylül 1962 tarihinde İran hükümeti SSCB hükümetine diplomatik bir notayla "İran hükümeti hiçbir yabancı ülkeye İran topraklarını SSCB'ye karşı kullanmasına, hiçbir yabancı devletin SSCB'ye karşı İran'da füze üsleri kurmasına izin vermeyeceğini" beyan etmiştir.[52] 15 Eylül 1962 tarihinde İran'ın Dışişleri Bakanı ve SSCB'nin Tahran'daki Büyükelçisi tarafından bir İran notası ve Sovyet onayı teati edilmiştir.[53]

---

[51] Araz Aslanlı, "Geosiyasi Rəqabət və Geoiqtisadi Maraqlar Zəminində Xəzər Hövzəsinin Qordi Düyünü", *Kondrad Adenaur Stiftung e.V.(KAS)-Almaniya Federativ Respublikasının Siyasi Fondu*, 2014, s. 13.

[52] Encyclopedia İranica "*Russia ii. Iranian-Soviet Relations(1917-1991)"*, http://www.iranicaonline.org/articles/russia-ii-iranian-soviet-relations-1917-1991, (21.09.2018).

[53] Behçet Kemal Yeşilbursa, "Rus Devrimi ve Bölgesel Etkileri: Sovyet-İran İlişkileri (1945-1962), *100. Yılında Sovyet İhtilali, Gelişimi ve Bölgesel Etkileri Uluslararası Sempozyumu Bildiri Özetleri*

İran Amerikan nükleer füzelerinin kendi topraklarında SSCB'ye karşı konuşlandırılmasına izin vermemiştir. SSCB de Apşeron yarımadasından Hazar'ın güneyindeki Hasan Kuli'ye kadar olan hattın İran'a ait olduğunu tanımıştır. Bu tanıma iki devlet düzeyinde 1962 senesinin Eylül ayında imzalanıp, Aralık ayında yürürlüğe giren "Sınır Anlaşması".[54] ile gerçekleşmiştir. Bu anlaşma daha önceki anlaşmaları onaylıyordu ve Hazar'da sınırları tam olarak belirleyemese de bu anlaşmadan sonra SSCB, Astara-Hasan Kuli hattını Hazarda sınır olarak belirlemişti. Yani SSCB'ye göre artık bu hattan kuzeyde kalan bölüm SSCB'nin, güneyde kalan bölüm ise İran'ın iç suları olarak kabul edilecekti. Bu sınırın Rusya kıyısından uzaklığı 500 mil, İran kıyısından uzaklığı ise 80 mil idi.

Hazar'ın bir sınır hattı ile bölünmesini düzenleyecek sınır çizgisi ile ilgili bilgi ilk defa 1964 yılında İran'la SSCB arasında imzalanmış Hazardaki FIR(FlightİnformationRegion / Uçuş Bilgilenme Bölgesi) hattının tespit edilmesine ilişkin imzalanmış anlaşmada görülmektedir. İmzalanmış bu anlaşmada iki ülkenin sektörlerini belirleyen sınırların uç noktalarından geçen bir düz çizgi ile hava sahasında uçuş bilgilendirme bölgesinin sınırları tespit edilmiştir. SSCB arazi sularının uç noktaları olarak belirlenen Azerbaycan Astara yerleşim birimi ile Türkmenistan'ın Hasan Kuli yerleşimi arasındaki çizgi Hazar Denizi'nde FIR hattı olarak belirlenmiştir. Astara – Hasan Kuli arasındaki Hava sınırının güney kısmı İran'ın, kuzey kısmı ise SSCB'nin hava sahası olarak tanımlanmıştır. Hava sahası ve FIR hattını belirleyen sınırın belirlenmesi Hazar'ın paylaşılması olarak anlaşılmasa da Hazarın paylaşılmasıyla ilgili tarafların tutumlarını göstermesi açısından önemlidir. Sovyet donanmasının faaliyetini düzenleyen 1966 tarihli kitapçıkta

---

Kitapçığı, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Kars Ekim 2017, s. 13.

[54]Guive Mirfendereski, "Caspian Sea Diplomatic History in Modern Times," *Encyclopedia Iranica,* 2012*, http://www.iranicaonline.org/articles/caspian-sea-ii-diplomatic-history-in-modern-times,* (27.03.2018).

Hazarın SSCB'ye ait olan bölgelerinden bahsedilirken bu bölgelerdeki doğal kaynakların da SSCB'ye ait olduğu kaydedilmiştir.[55]

Resim 3: SSCB ve İran arasında Hazar'ın Bölünmesinden Sonra Deniz Sınırı.

Kaynak:Osman Sevaioğlu, *"Hazar-Umut, Yaşam ve Savaşın Denizi"*, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Konferans Sunumu.

1970 yılında SSCB Petrol Sanayisi Bakanlığı Hazar'ı Sovyetler birliği içerisindeki sahildar devletler arasında milli sektörlere bölme kararı almıştır.[56] Bu düzenlemeye göre Hazar'ın yaklaşık 113 bin kilometre karesi Kazakistan SSC'nin, 80 bin kilometre karesi Türkmenistan SSC'nin, 80 bin kilometre karesi Azerbaycan SSC'nin, 64 bin kilometre karesi ise Rusya SSC'nin payına düşmüştür.[57]

---

[55]Selçuk Çolakoğlu, *a.g.m.,*, s. 115.

[56]Yolbars A. Kepbanov, "The New Legal Status Of The Caspian Sea is The Basis Of Regional Co-Operation And Stability", *Journal Of International Affairs*, December 1997-February 1998, Volume II - Number 4, s. 4.

[57] Məmməd Əhmədov, *a.g.e.*, s. 51.

Resim 4: 1970 Yılında Hazar'ın Bölünmesi

Kaynak: Onur Ciddi, "Hazar'ın Hukuki Statüsünün Belirlenmesi Sorunu", Yakın Doğu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Lefkoşa 2017, s. 10.

Bu dağılıma göre Hazar'ın sadece 55 bin kilometre karelik alanı İran'ın payına kalmıştır. İran tarafı yapılmış bu dağılım hakkında bilgilendirilmiş ve dağılımın topoğrafik haritası Tahran'a gönderilmiştir. İran bu dağılımı kabul ederek resmi olarak hiçbir itirazda bulunmamıştır. Bu dağılımın sonucunda uzun süredir devam eden Hazar'ın bölünmesi meselesinde ilk defa olarak Hazar'daki sınırlar belirlenmiştir.[58] Bundan sonra Hazar'da kendi bölgeleri belirlenen Sovyet Cumhuriyetleri bu bölgelerde kendileri verdikleri kararlar doğrultusunda faaliyette bulunmuşlardır. Ancak, İran tarafı hiçbir zaman Sovyet Cumhuriyetleri'nin bu faaliyetlerine itirazda bulunmamış, hatta Hazar'ın kendine ait bölgesinde ve bu bölge

[58]Khoshbakht Yusifzade, "The Status of the Caspian", *http://azer.com/aiweb/categories/magazine/24_folder/24_articles/24_statuscaspian.html*, (29.03.2018).

sınırları içerisinde denizin dibinde araştırma amaçlı tek taraflı adımlar atmıştır.[59] 1982 yılında SSCB'nin devlet sınırları hakkında kabul edilmiş yasada SSCB tek taraflı olarak Astara–Hasan Kuli hattını devlet sınırı olarak onaylamıştır. İran tarafı bu karara herhangi bir tepki vermemiş ve İran'ın jeolojik haritasında SSCB'nin gösterdiği Astara–Hasan Kuli hattını devlet sınırı olarak göstermiştir.[60] İran'ın 1991'e kadar Hazar'a ilişkin tutumundan görülmektedir ki, İran SSCB'nin dağılmasına kadar Hazar'la pek ilgilenmemiş, SSCB'nin verdiği kararları onaylamıştır. Bunun en önemli sebebi ise 1979'daki İslam devriminden sonra İran'a hakim olan rejimin Batılı devletlerle ilişkilerinin kötü olmasından dolayı o zamanın süper güçlerinden biri olan SSCB ile de ilişkilerinde problem yaşamak istememesidir.[61]

1.4.3. SSCB'nin Dağılmasından Sonraki Dönem

SSCB dağıldıktan sonra yeni devletlerin ortaya çıkması ile birlikte Hazar kıyısındaki devletlerin sayısı ikiden beşe yükselmiş ve Hazar havzasındaki durum tamamen değişmiştir. SSCB'nin dağılmasından sonra Azerbaycan, Türkmenistan ve Kazakistan bağımsızlıklarını kazanarak Hazar Denizi üzerinde hak arayışına girişmişlerdir. Bunun sonucunda da Hazar havzasında yeni sorunlar ortaya çıkmıştır. Rusya ve İran'ın çıkarlarına aykırı olarak Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan Hazar havzasındaki petrol ve doğal gazı dünya pazarına çıkarabilmek için Batı şirketlerini bölgeye davet etmişlerdir. Bunun bir sonucu olarak Hazar'ın statüsüne dair tartışmalar ve müzakereler başlamıştır. Aslında yukarıda da bahsedildiği gibi bu aşamaya kadar Hazar konusunda hukuki dayanak ve tecrübe mevcuttu. SSCB ile İran arasında daha önce imzalanmış anlaşmalar ve belirlenmiş kesin bir sınır hattı da vardı.

---

[59]Cavad Şərifnejad, "Xəzər Dənizi və Hüquqi Statusu", Aran Ajansı 2009, *http://arannews.com/News/10820/X%C9%99z%C9%99r-D%C9%99n%C9%99zi-V%C9%99-H%C3%BCquqi-Statusu.html*,(28.03.2018).

[60] Çingiz İsmayılov, *Xəzər Dənizinin Təbii Sərvətləri,* Bakü, Nurlan 2007, s. 128.

[61] Khoshbakht Yusifzade. *a.g.m.*

SSCB'nin de bölge ile ilgili, hatta petrol ve doğal gaz üretimi ve diğer konularla ilgili tecrübesi de vardı. Ama yine de SSCB'nin dağılmasına kadarki etapta Hazar'a ait tüm konuları kapsayan statüyle ilgili somut bir anlaşmanın olmaması bazı devletlerin elinde bahaneye çevrilmiş ve Hazar'ın statüsü konusu ciddi bir soruna dönüşmüştür. Hazar'ın statü sorununun çözülmesi için Hazar kıyısı devletler arasında tüm Hazar kıyısı devletlerin katıldığı beş taraflı, iki taraflı ve çok taraflı görüşmeler yapılmıştır. Statü konusu aynı zamanda Hazar'a kıyı devletler ile bölgeden kenar devletler arasındaki görüşmelerde de zaman-zaman müzakere konusu olmuştur. Hazar'ın statüsü meselesinin çözümü ile ilgili ilk müzakereler 1992-1993 yıllarında gerçekleşmiş ve bu müzakereler taraflar arasındaki ciddi fikir ayrılıkları sebebiyle hiçbir sonuca ulaşılmamış, hiçbir anlaşma imzalanamamıştır.[62]

Hazar'ın statüsüne ait tartışmaları alevlendiren gelişmelerden biri de Azerbaycan hükümeti ile Batılı şirketler arasındaki görüşmeler süreci olmuştur. 1994 yılının ilk aylarında müzakereler devam ederken Hazar'ın Azerbaycan'a (Daha önceki SSCB – İran anlaşması ve SSCB'nin 1970 düzenlemesine göre Azerbaycan'a verdiği Hazar sektörü) ait sektöründe petrol–doğal gaz araştırmalarının devam etmesinden rahatsız olan Rusya, 28 Nisan 1994 tarihinde konuyla ilgili İngiltere'ye nota göndermiştir. Ancak 20 Eylül 1994 yılında Azerbaycan'la Batılı şirketler arasında Hazar'da petrol üretimi ile ilgili imzalanan ve "Asrın Anlaşması" olarak da bilinen anlaşmaya Rusya ve İran petrol şirketlerinin de dahil edilmesi yönündeki adımlar bu ülkelerin sert tutumlarını bir ölçüde yumuşatmış ve durumu Azerbaycan'ın lehine az da olsa değiştiren bir durum olmuştur.[63]

Hazar'ın statüsü ile ilgili ilk pratik sonuç 11-12 Kasım 1996 tarihlerinde Aşkabat'ta yapılan Hazar kıyısı devletlerin dışişleri bakanları toplantısında elde edilmiştir. Toplantıda Hazar'ın hukuki statüsünün tespit edilmesinin gerekliliği ve kıyı devletler açısından bu konunun önemi dikkate alınarak, Hazar denizinin hukuki

---

[62]Cavad Şərifnejad, *a.g.m.*

[63] Stephen Blank, Carlisle Barracks , "Energy, Economics, and Security in Central Asia: Russia and Its Rivals", *Strategic Studies İstitute U.S. Army War College*, March 1995, s. 15.

statüsü hakkında Sözleşme'nin hazırlanması için Hazar kıyısı devletlerin Dışişleri Bakanları'nın yardımcıları seviyesinde Özel Çalışma Grubu oluşturulmuştur. Bu Özel Çalışma Grubu'nun toplantıları bazen aralıklarla, bazen ise sık-sık yapılmıştır. Örnek olarak söylenebilir ki, 2003 senesi içinde dört görüşme yapılmış, ancak 1996 yılından 2003 yılına kadar toplam 7 toplantı yapılmıştır.Özel Çalışma Grubu'nun toplantılarına ek olarak Hazar Denizi'ne kıyı ülkelerin uzmanları arasında da görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmeler Özel Çalışma Grubu'nun görüşmelerinden daha sık aralıklarla gerçekleşmiştir. Bu süreçte Özel Çalışma Grupları'nın toplantıları kadar sık aralıklarla yapılmasa da Hazar kıyısı devletlerin Dış İşleri Bakanları arasında da görüşmeler yapılmaktaydı. Bu görüşmeler genellikle Hazar kıyısı devletlerin Devlet Başkanları arasındaki görüşmelere hazırlık niteliğindeydi. Hazar'ın statüsüne ilişkin görüşmeler açısından kıyı devletlerin Devlet Başkanları Zirvesi (Hazar Zirvesi) de büyük önem taşımaktadır. İlk Hazar Zirvesi 23-24 Nisan 2002 tarihlerinde Türkmenistan'ın başkenti Aşkabat'ta yapılmıştır.[64]

Bu zirve daha çok gerilimlerle(özellikle Türkmenistan ile Azerbaycan arasında) akıllarda kalmış, zirve sırasında ikinci zirvenin 2003 yılında Tahran'da yapılması kararlaştırılmıştır. Ancak gösterilen çabalara rağmen 2003 yılında bu toplantı gerçekleşmemiştir. İkinci zirve görüşmesi birinci zirve görüşmesinden 5 sene sonra, 2007 yılında yapılmıştır. Bu görüşme 16 Ekim 2007 tarihinde Tahran'da yapılmıştır.[65] Bu toplantıda Devlet Başkanları tarafından Ortak Bildiri imzalanmıştır. Bildirinin öncesinde Devlet Başkanları Hazar Denizi bölgesindeki jeopolitik ve ulusal düzeyde yaşanan değişim ve gelişmeleri göz önünde bulundurarak, Hazar kıyısındaki hukuki rejimin iyileştirilmesi amacıyla Hazar Denizi'nin hukuki statüsü anlaşmasının en kısa sürede kabul edilmesi gerekliliğini dikkate aldıklarını bildirmişlerdir. Bu fikir ve 9. maddedeki "Taraflar beyan ediyorlar ki, deniz dibinin

---

[64] "Türkmenistan" İnternet Gazetesi, *"В Ашхабаде открылось 21-е заседание Специальной рабочей группы по разработке проекта Конвенции о правовом статусе Каспийского моря"* http://www.turkmenistan.ru/?page_id=3&lang_id=ru&elem_id=9887&type=event&sort=date_desc,(01.04.2018).

[65] Hüseynbala Səlimov, *"*Növbəti Xəzər Sammiti Nə Vəd Edir?", Azadlıq Gəzeti, 16.10.2007, *http://www.azadliq.mobi/a/416735.html*, (02.04.2018).

kullanımı amacıyla Hazar Denizi'nin dibinin bölünmesi ile ilgili konuların nihai anlaşması onların egemen hakları dikkate alınarak ve birbirlerinin yasal çıkarlarına saygılı kalarak gerçekleştirilecektir."hükmü durumun Azerbaycan ve Kazakistan lehine kısmen de olsa değiştiğinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Hazar kıyısı devletlerin Devlet Başkanları arasındaki üçüncü zirve görüşmesi Azerbaycan, Rusya, Kazakistan, İran ve Türkmenistan Cumhurbaşkanlarının katılımı ile 18 Kasım 2010 tarihinde Bakü'de yapılmıştır. Zirvede Hazar'ın statüsü ile ilgili genel bir belge imzalanmasa da, devlet başkanları bu yönde çalışma grupları düzeyinde aktif sürdürülen faaliyetleri onayladıklarını bildirmişlerdir. Çalışma gruplarının bu yönde gösterdikleri aktif faaliyetlerin sonucu olarak yakın gelecekte ciddi sonuçların alınacağı ile ilgili açıklamalar yapılmıştır. Azerbaycan, Rusya, Kazakistan, İran ve Türkmenistan Cumhurbaşkanları arasında "Hazar Denizi'nde güvenlik alanında işbirliği hakkında" anlaşma imzalanmış ve ortak bildiri kabul edilmiştir.[66]

Hazar'ın hukuki statüsünün aydınlığa kavuşturulması için yapılan zirve toplantılarından dördüncüsü olan Hazar Kıyısı Devlet Başkanlarının zirve toplantısı 29 Eylül 2014'te bir Hazar kıyısı şehri olan Astrahan'da yapılmıştır. Zirve görüşmesi bundan önceki görüşmelerde olduğu gibi statü sorunu konusunda bir çözüm getirememiştir. Zirve toplantısının ardından 5 ülkenin Devlet Başkanları ortak bildiriye imza atmışlardır.[67]Bildiriye göre Hazar'ın kıyısından 15 mil mesafeye kadar olan kısımda kıyı ülkelerinin egemenlik hakları tanınmıştır. Biyolojik kaynakların işletilmesine ilişkin münhasır hak ise toplam 25 mil mesafede geçerli olması kabul edilmiştir. Bu bildiri ile Hazar'ın kalan su yüzeyinin ortak kullanımda olması öngörülmüştür.[68] Bu, Hazar'ın orta hat üzerinde paylaşılmasını talep eden devletlerin

---

[66]Президентский Официальный Сайт России,*"Дмитрий Медведев внёс на ратификацию в Госдуму Соглашение о сотрудничестве в сфере безопасности на Каспийском море",* 21.07.2011, http://kremlin.ru/events/president/news/12055,(02.04.2018).

[67] Lidiya Parkhomchik, "Astana'da Yapılacak Olan 5. Hazar Zirvesi Öncesinde Yaşanan Gelişmeler", *Avrasya Araştırma Enstitüsü*, Kazakistan 2016.

[68] РИА Новости, *Прикаспийский Прорыв: Саммит в Астрахани Открыл Путь к Разделу Моря*, 29 Eylül 2014, https://ria.ru/20140929/1026131228.html, (04.04.2018).

tutumları arasında orta yol niteliği taşımaktaydı. Bildiride ayrıca Hazar Kıyısı devletlerin meteoroloji alanında işbirliği yapması, olağanüstü durumlarda haberleşme ve karşılıklı yardımlaşma ile ilgili ve Hazar denizinin biyolojik kaynaklarının korunması ve daha akıllıca kullanımı hakkında maddelere yer verilmiştir.[69] Ayrıca Hazar'da kıyı devletlerinden başka bir devletin Hazar'da askeri gücünün bulunmasının kabul edilemez olduğu ve Hazar'daki asker gücün dengeli olmasının gerekliliği vurgulanmıştır. Hazar bölgesinin güvenliği için Hazar'da işbirliğinin önemine değinilmiştir.

Hazar Denizi'nin hukuki statüsü meselesindeki uzun süreli durgunluktan sonra kıyı devletlerinin Devlet Başkanları'nın katılımı ile 12 Ağustos 2018 tarihinde Kazakistan'ın Aktau kentinde zirve toplantısı yapılmıştır. Bu zirve toplantısında kıyı devletleri Devlet Başkanları tarafından beş kıyıdaş ülkenin onayı ile bir sözleşme imzalanmıştır. Kıyı devletleri için oldukça önemli sayılabilecek bir görüşme ve yapılan anlaşma sonrasında hiçbir kıyı devleti tarafından kamuoyuna resmi açıklama yapılmamıştır. Anlaşmanın metnine sadece Rusya Cumhurbaşkanlığı resmi web sitesinden ulaşılmıştır. Rusya Cumhurbaşkanı resmi sitesinde yayınlanan anlaşma metnine göre taraflar birçok meselede ortak karara varmışlardır. Bu anlaşma ile Hazar'ın deniz mi yoksa göl mü olduğu etrafındaki tartışmalar son bulmuş ve bu konuda sonuca varılmıştır. Bu sonuca göre Hazar ne deniz, ne de göldür. Aktau anlaşması ile Hazar'ın kendine özgü bir su havzası olduğu, beş kıyıdaş devlet tarafından kabul edilmiştir. Aktau zirvesinden Hazar'a kıyısı olan beş devletten başka hiçbir devletin Hazar'da gemi bulunduramayacağı, Hazar'da sadece kıyı ülke gemilerinin bulundurabileceği hakkında beş ülke arasında mutabakata varılmıştır. Bu zirve görüşmesi ile anlaşmaya varılmış bir diğer mesele ise Hazar'ın su yüzeyinin kullanımı hakkında olmuştur. Bu anlaşma ile Hazar'ın su alanı iç sulara, kara sularına, balıkçılık bölgelerine ve ortak deniz alanlarına bölünecektir. Her ülkenin kendi karasularını belirleyen sınırları, deniz sularının yanı sıra, deniz dibi ve hava

---

[69] Dünya Bülteni İnternet Sayfası, *Hazar Ülkeleri devlet Başkanları 4. Zirvesi Toplandı,*https://www.dunyabulteni.net/kafkaslar/hazar-ulkeleri-devlet-baskanlari-4-zirvesi-toplandi-h310454.html, (05.04.2018).

sahasını da kapsayacaktır. Her ülke kendi sınırları dahilindeki karasularında egemenlik haklarına sahip olacaktır. Ancak bu anlaşma ile Hazar'ın dibinin bölüştürülmesi meselesinde taraflar tam olarak anlaşmaya varamamışlar ve Hazar'ın dibi yan-yana veya karşı karşıya komşu olan ülkeler tarafından ikili müzakereler ile her bir ülkenin egemen olduğu sektörlere bölünecektir. Anlaşmadaki diğer bir maddeye göre ise Hazar Denizi'nden her ülke diğer bir kıyı devleti ile ikili anlaşma yapmak ve çevresel standart ve gereksinimlere uymak şartı ile Hazar'ın dibinden kablo veya boru hatları döşeyebilecektir.[70] Bu madde ile artık Hazar'da herhangi bir ikili proje kıyı devletlerin beşinin de onayı gerekmeden sadece ikili anlaşmalar ile gerçekleştirilebilecektir.[71]

[70] Anlaşma metni için bakınız; Rusya Cumhurbaşkanlığı Resmi İnternet Sayfası *"Конвенция о правовом статусе Каспийского моря",* 12 Ağustos 2018, http://kremlin.ru/supplement/5328, (15.08.2018)

[71]Sevinc Osmangızı *"Rusya Hazarda İstediğini yaptı"* https://www.youtube.com/watch?v=xTLXCNzYu48&t=157s, (19.08.2018)

İKİNCİ BÖLÜM

2. HAZAR'IN HUKUKİ STATÜSÜ SORUNUNDA KIYI DEVLETLERİNİN ÇATIŞAN İDDİALARI VE YAKLAŞIMLARI

SSCB'nin dağılmasından sonra ortaya çıkan 4 devlet; Azerbaycan, Türkmenistan, Kazakistan, Rusya ve Hazar'daki varlığını uzun yıllardan beri koruya bilen İran Hazar denizi konusunda kendi siyasi ve ekonomik çıkarlarını dikkate alarak kendilerine avantajlı seçenekleri ileri sürmektedirler. Kıyıdaş devletlerden bazıları Hazar'ın ortak kullanımını savunurken, diğerleri Hazar Denizi'nin Uluslararası Hukuka ve dünyadaki uygulamalara uygun şekilde sektörel dağılımını savunmaktadırlar. Rusya, Kazakistan ve Azerbaycan arasında deniz dibinin her ülkeye ait milli sektörlere bölünmesiyle ilgili anlaşma imzalanmış olsa da, Hazar'ın hukuki statüsü meselesiyle ilgili kesin çözüme ulaşılamamıştır. Bu üç devletin birbirine yakınlaşması statü meselesinde sonuca varılması için bir ümit ışığı olsa da diğer kıyıdaş devletler, olan İran ve Türkmenistan'ın Hazar'ın statüsü konusunda sergilediği farklı pozisyon bu sorunun çözümünü zora sokmaktadır. Ayrıca Türkmenistan ve İran'ın Hazar Denizi'nin Azerbaycan sektöründeki bazı yataklarda hak iddia etmesi Hazar kıyısı devletleri arasında ilişkileri biraz da zora sokmakla beraber bölgede ilişkilerin gerginleşmesine sebep olmaktadır.

Hazar'ın Hukuki Statüsü meselesi uluslararası meseledir ve bu konu üzerinde dünyanın önde gelen devletleri olan ABD, Çin, Rusya, Avrupa ve bazı Asya devletlerinin de çıkarları kesişmektedir.[72]

Hazar Denizi'nin şimdiki durumu 26 Şubat 1921 tarihinde İran'la Rusya arasında imzalanmış dostluk sözleşmesi ve 25 Mart 1940 tarihinde imzalanan Ticaret ve Gemicilik anlaşmasına göre düzenlenmektedir. Bu anlaşmalarda belirtilen

---

[72] İsmail Sarı, "Hazar Denizi'nin Hukuki Statüsü Konvansiyonu ve Çok Boyutlu Etkileri", *İran Araştırmaları Merkezi,* 2018, https://iramcenter.org/hazar-denizinin-hukuki-statusu-konvansiyonu-ve-cok-boyutlu-etkileri/, (20.08.2018).

Hazar'ın bölünme prensibine göre Azerbaycan'ın Astara yerleşim merkezi ile Türkmenistan'ın Hasan Kuli yerleşim merkezine kadar olan düz çizgi ile İran'a %14, SSCB'ye %86'lık bir pay düşmüştür (Şekil 3). Ancak bu Astara-Hasan Kuli hattının ilk belirlenmesi değildir. İlk defa İran ve Rusya arasında 1881 yılında yapılan bir anlaşma ile Astara-Hasan Kuli hattı çizilerek Hazar bu iki devlet arasında ikiye bölünmüştür.[73]Bu bölünmeden sonra SSCB kendi iç düzenlemeleri ile kendi payına düşen %86'lık bölümü kıyı devletleri olan Rusya, Kazakistan, Türkmenistan ve Azerbaycan arasında sektörlere bölmüş ve bu cumhuriyetlerin Hazar Denizi üzerindeki su sınırlarını belirlemiştir.[74] Konuyla ilgili uluslararası gözlemcilerin de görüşlerine göre Hazar'ın hukuki statüsü konusunda bu bölünmeyi değiştirmeyi gerekli kılacak hiçbir zorunluluk yoktur ve bölünmenin yeniden değerlendirilmesi gerekmemektedir. Eğer Hazar'ın bölünmesine yeniden bakılsa bile SSCB'den sonra bağımsızlığını kazanmış yeni devletler ve İran arasında olacak sektörel bölünme de bu esaslara dayalı olarak yapılmalıdır. Bu yüzden de ne İran'a %20'lik pay ne de Türkmenistan'a ek yatak verilmesi bu paylaşım prensibine göre mümkün değildir. Hazar Kıyısı devletlerinin 12 Kasım 1996 yılında Aşkabat'ta Hazar ülkelerinin karşılıklı anlaşmasına göre mevcut hukuki rejim ve anlaşmalar yeni bir sözleşme yapılana kadar geçerli olacaktır. Eski SSCB ülkeleri 21 Aralık 1991 yılında Almatı bildirgesini kabul ederek SSCB'nin tüm uluslararası yükümlülüklerini yerine getirmeyi taahhüt etmişlerdir.[75] SSCB ve İran arasında yapılmış anlaşmalar da bu taahhüde dâhil olduğuna göre,bu anlaşmaların hukuki devamlılığını da kabul etmiş olmaktadırlar.

---

[73] Muhammed Emin Kocaman, "Hazar Havzasının Hukuki Statüsü", *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 2018, Sayı: 1, s. 99-104.

[74] Erkan Avcı, "Hazar'ın Statü Sorunu ve Sahildar Devletlerin Konuya Yaklaşımları", *USBED - Uluslararası Stratejik Bakış Enstitüsü*, Nisan 2014, s. 3.

[75] Fuad Hüseynov, "Bağımsız Devletler Topluluğunun Oluşumunun Hukuki Boyutları", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 52, Sayı: 4, s. 395.

2.1. Rusya'nın Soruna Yaklaşımı

SSCB'nin dağılmasından sonra Rusya Hazar Denizi'nin hukuki statüsünün belirlenmesi için yapılan görüşmeler ve tartışmalarda en etkili devlet olmuştur. Rusya Federasyonu Hazar'ın hukuki statüsü konusundaki tutumunu birkaç defa değiştirmiştir. Rusya'nın Hazar'ın Hukuki Statüsüne yaklaşımına bakıldığında ilk olarak 90'lı yıllarla 2000'li yıllar arasındaki döneme bakmak gerekmektedir. Bu yıllar Boris Yeltsin'in Rusya'da iktidarda olduğu yıllardır ve bu yıllarda Rusya'nın eski Sovyet Cumhuriyetleri'ne yönelik emperyalist tutumu Hazar siyasetinde de kendini göstermekteydi.[76] Putin'in iktidara gelmesiyle birlikte Rusya ve eski Sovyet Cumhuriyetleri arasında yumuşama ve yakınlaşma dönemi başlamıştır.

Rusya'nın 1993-1996 yılları arasında Hazar'ın hukuki statüsüne ilişkin tutumuna bakıldığında, Rusya Hazar havzasını kapalı bir su havzası olarak tanımlamış ve kıyıdan 10-12 millik kıyı şeridi dışında kalan bölgenin ortak kullanıma açık olması görüşünü dile getirmiştir. Bu görüşe göre ortak kullanıma açık olan bölgelerden tüm kıyı devletleri eşit olarak yararlanabilecek ve bu bölgeler tüm kıyı devletleri için ortak kullanıma açık olacaktı. Ayrıca Rusya 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin Hazar'a uygulanamayacağını öne sürmüş ve Hazar'ı kapalı bir su havzası olarak tanımlamıştır.

Aynı dönemde İran'ın teklifine neredeyse aynı bir teklifi veren Rusya'nın böyle bir teklif vermesindeki en önemli sebep ise tıpkı İran gibi bu dönemde Rusya kıyılarında da kayda değer bir doğal zenginliğin henüz keşfedilmemesi olmuştur. Bu yüzden Rusya da tıpkı İran gibi olası bir sektörel bölünme ile kendi sektörleri içinde kayda değer bir hidrokarbon rezervine sahip olmayacağı ve diğer sektörlerdeki hidrokarbon rezervlerinden pay alabilmek için Hazar'ın ortak kullanım tezini savunmuştur. Ancak ilerleyen zamanlarda Rusya Hazar'ın kendi kıyılarındaki

---

[76] A. Sait Sönmez, "Yakın Çevre Doktrini Bağlamında Yeltsin Dönemi Rusya Federasyonu'nun Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkeleriyle İlişkileri", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:27, Kütahya 2015, s. 5.

bölgelerinden zengin hidrokarbon rezervleri keşfedince Hazar'a ilişkin tutumunu da değiştirmiştir.

Hazar'ın statüsü sorunu 12 Kasım 1996 tarihinde kıyıdaş devletler arasında tartışılmaya başlamış, aradan geçen sürede Rusya Hazar'ın statüsü konusunda yeni bir tezle bu görüşmelere katılmıştır. Rusya'nın Hazar'a ilişkin yeni tezine göre bu sefer 40-45 millik kıyı şeridinin dışında kalan bölgenin ortak kullanıma verilmesi istemiştir. Rusya'nın bu görüşüne kıyı devletlerin tepkisi de aynı yönde olmamış, İran bu tezi desteklerken, Azerbaycan ve Kazakistan bu teze karşı çıkmış, Türkmenistan ise fikir bildirmemiştir.[77]

Resim 5: Rusya'nın "Ortak Kullanım" Tezi

Kaynak:https://bit.ly/2ENR37q

[77] Sinan Oğan, "Yeni Küresel Oyun ve Hazar'ın Statüsü", *Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM),* s. 7.

Rusya'nın bu yıllardan 1998 yılına kadarki Hazar politikasına bakıldığında Hazar'ı "Kapalı Su Havzası" olarak tanımlasa da 1998 yılına gelindiğinde konu hakkındaki görüşünü bir miktar değiştirerek "Sınır Gölü" tanımlamasına yakınlaşmıştır. Ancak, Rusya'nın Hazar politikasında bakıldığında Rusya hiçbir zaman Hazar denizini açık deniz olarak tanımlamamıştır. Bu durum Hazar Denizi'nin hukuki statüsü meselesinin Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi çerçevesinde çözüme ulaştırılmasının Rusya tarafından kabul edilmemesi anlamına gelmektedir.

Rusya Hazar'ın hukuki statüsü meselesinin Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi çerçevesinde çözüme ulaşmasını istememiştir. Rusya'nın bu tutumundaki en önemli sebebi ise böyle bir çözümün Hazar havzasının dünya denizlerine tek çıkış yolu olan Volga-Baltık Kanallarından Uluslararası hukuka göre post Sovyet devletlerinin de kullanım hakkının doğmasına ve Rusya'nın Hazar havzası üzerindeki üstünlüğünü kaybetmesine yol açabilmesi olasılığının bulundurmasıdır[78] Rusya Hazar üzerindeki egemenliğini kaybetmemek için Hazar'a özgü bir "özel çözüm" modeli önermektedir ve böyle bir çözüme ulaşılması halinde de Rusya'nın önerdiği çözümü Hazar havzasındaki çıkarlarına uygun şekillendirecektir. Rusya bu çözüm şekli için de bu zamana kadar hiçbir uluslararası sorunda kullanılmayan Hazar'a özgü paylaşım modeli üretmiştir. Bu paylaşım modeline göre Hazar denizinin ortak kullanım alanında kalan bölgelerdeki zenginlikler kıyıdaş devletlerin yüzölçümü ve nüfusu ile orantılı olarak paylaştırılacaktır.[79] Rusya'nın böyle bir paylaşım modeline gitmesinin en önemli sebebi ise nüfus ve yüzölçümü olarak en büyük Hazar kıyısı devleti olması ve buna karşın da Hazar denizi kıyılarında diğer devletlere göre daha az keşfedilmiş hidrokarbon rezervlerinin olmasıdır. Bu ortak kullanım modelinde en fazla çıkar sahibi Rusya olacaktır. Ancak Hazar'ın "etki

---

[78] Aslan Gündüz, *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Teşkilatlar Hakkında Metinler*, İstanbul 1994, s. 330.

[79] Sina Kısacık, Furkan Kaya, "Hazar'ın Hukuki Statüsünün Belirlenmesi Avrupa Enerji Güvenliğini Nasıl Etkileyebilir", *Ulsulararası Politika Akademisi (UPA)*, Nisan 2016, *http://politikaakademisi.org/2016/04/15/hazarin-hukuki-statusunun-belirlenmesi-avrupa-enerji-guvenligini-nasil-etkileyebilir/*, (21.08.2018).

alanlarına" bölünmesi, Rusya'nın bu alanlarda etkisini kaybetmesi ve dolayısıyla etki alanı sahibi ülkeler üzerinde etkisiz hale gelmesi demektir. "Ortak kullanım" modelinde ise eski Sovyet ülkeleri olan Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan bu bölge üzerinde tam egemenlik sahibi olamayacaktır. Bu durumda da Rusya Hazar havzasındaki enerji üretiminde tekel olacak ve petrol/doğal gazın taşınmasını kendi stratejik çıkarlarına uygun şekilde şekillendire bilecektir. Bu da eski Sovyet ülkelerinin tam bağımsız olmalarını engelleyerek yine Rusya'ya bağlı duruma sokacaktır.

1990-2000'li yıllar arasındaki Rusya'nın Hazar siyasetine bakıldığında Rusya bölgede petrolün üretiminden başka onun naklinde de önemli yer tutmak istemekteydi. Bunun en önemli sebebi ise ek mali kaynaklara ulaşmak ve Hazar konusunda en önemli yeri tutmaya çalışmasıdır. Diğer taraftan da Rusya eski Sovyet Cumhuriyetleri'nin Hazar'daki doğal kaynakları kullanarak ekonomik olarak güçlenmelerine ve Rusya'dan ekonomik bağımsız olmalarına mani olmaya çalışmaktaydı. Ayrıca ABD ve Batılı devletlerin Hazar havzasına büyük yatırımları Rusya'nın bu bölgede kontrolü kaybetmesi ve bölgedeki üstünlüğü bu devletlere kaptırması anlamına gelmekteydi. Rusya hiçbir zaman buna razı olamazdı. Onun için de Rusya her ne bahasına olursa olsun Batı devletlerinin bölgeye yatırım yapmalarına engel olmaktaydı ki, bölgede hep söz sahibi olabilsin. Rusya'nın bu bölgedeki siyasetindeki diğer en büyük sebeplerden biri de Hazar havzası zenginliklerinden daha çok pay alma isteğiydi.[80] Rusya bu yıllar içinde Hazar'ın sektörlere bölünme fikrine karşı çıkmakla beraber, Hazar'ın göl veya deniz olması hakkında da net bir fikir ileri sürmemekteydi. Ancak, Azerbaycan ve Kazakistan'ın kendi kaynaklarının işlenmesi ve geliştirilmesi için Batılı devletler ile büyük anlaşmalara varması ve anlaşmalardan sonra üretilecek petrolün Rus boru hatları ile taşınmasının sağlanması, Hazar konusunda tutumunu biraz yumuşatmasına ve konuyla ilgili daha pragmatik bir politika izlemesine sebep olmuştur.

---

[80] Selim Gökçegöz, "Orta Asya İle Hazar Bölgesinde Mevcut Ve Planlanan Yeni Boru Hatlarının Türkiye'nin enerji Koridoru Olmasına Etkileri", *Güvenlik Stratejileri Dergisi,* Cilt: 3, Sayı: 5, s. 157.

1998 yılının Temmuz ayında Rusya ve Kazakistan Hazar Denizi tabanının bölünmesi konusunda anlaşmaya varmışlardır. Bu anlaşma Hazar'ın statüsünün çözümlenmesi yönünde yeni bir sayfa açmıştır.[81] Rusya Federasyonu Hazar'ın hukuki statüsü meselesinde 1921 ve 1940 anlaşmalarının hala geçerli olduğunu açıklamıştır. Münhasır egemenlik alanları ve balıkçılık için ayrılan bölgelerin 10 millik kıyı bölgelerinden ibaret olduğunu, geri kalan bölgelerin ise tüm ülkelerin kullanımına açık olduğunu, yani ortak kullanılması konusunda tüm ülkelerin bu sularda eşit haklara sahip olduğunu savunmuştur.[82]Ayrıca Rusya tarafı Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'nda Hazar'daki Azerbaycan'a ait bölümün Azerbaycan'ın bir parçası olarak gösterilmesine itirazını bildirmiştir. Başlangıçta Hazar'ın statüsü konusunda kıyı devletlerine, en çok da Azerbaycan'a baskı yapmakla çözüm için ivme kazanacağını düşünen Rusya'nın politikası Vladimir Putin'in iktidara gelmesiyle beraber değişikliğe uğramıştır.

Vladimir Putin Rusya'da iktidara geldikten Hazar bölgesi için özel müşavirlik görevi tesis etmiş ve bu göreve Yakıt ve Enerji Bakanı Viktor Kalyujn'ı atamıştır. Kalyujn göreve geldikten sonra Hazar kıyısı devletlere ziyaretler gerçekleştirmiş, önce Kazakistan'a daha sonra da Azerbaycan'a gitmiştir. Azerbaycan'a ziyareti sırasında Kalyujn Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'le de görüşmelerde bulunmuştur. Haydar Aliyev'le görüşmesinde Kalyujn, Rusya'nın Hazar politikasındaki başlıca yeri tutan "Statü Sorunu"nu yeniden gündeme getirmiştir.

Vladimir Putin 8 Ocak 2001 tarihinde Azerbaycan'a yaptığı resmi devlet ziyaret sırasında tartışılan önemli konulardan biri de Hazar'ın statüsü meselesi olmuştur. Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'le Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin arasında yapılan devletlerarası görüşmeler sırasında "Dostluk İşbirliği ve Karşılıklı Güvenlik Hakkında" 3 Temmuz 1997 tarihinde imzalanan sözleşmenin

---

[81] Muzzez Harunoğulları, "Hazar'ın Hukuki Statüsü ve Enerji Kaynaklarının Paylaşımı, Kıyıdaş Ülkeler Arasındaki Anlaşmazlık ve Mücadele", *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE) (Uluslararası Coğrafya ve Coğrafya Eğitimi Dergisi (IGGE)),* 2018, s. 208.

[82] Selçuk Çolakoğlu, "Uluslararası Hukukta Hazar'ın Statüsü Sorunu", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt. 53, Sayı. 1-4, Ocak-Aralık 1998. s. 110.

ilkelerini rehber tutarak Hazar Denizi konusunda üzerinde 9 Ocak 2001 tarihinde Bakü'de ortak bir bildiri imzalanmıştır. Taraflar Hazar'ın statüsü konusunda daha önce yapılan anlaşmalara sadık kalınmakla beraber aşağıdaki yeni temel prensipler üzerinde anlaşmaya varmışlardır:

"Hazar'ın hukuki statüsü meselesinde aranan statünün hazırlanması Hazar kıyısı devletlerin kendi işidir ve bu statü sadece kıyı devletlerinin genel mutabakatı temelinde hazırlanabilir. Taraflar Hazar'ın statüsüne ilişkin Hazar devletlerinin pozisyonlarında önemli fikir ayrılıklarının olduğu bir ortamda, statünün çözümüne doğru kademe-kademe ilerlemenin gerektiğini teyit etmişlerdir. İlk aşamada uluslararası hukukun bütün Hazar kıyısı devletler tarafından tanınmış prensiplerini ve Hazar'da teşekkül etmiş tecrübeyi dikkate alarak Hazar Denizi dibinin uygun sınırdaş ve komşu devletler arasında sektörlere - bölgelere bölünmesi önerilmektedir". "Her bir kıyı devletinin böyle dağılım sonucunda oluşmuş kendi sektöründe – bölgesinde deniz dibindeki rezervlere ve diğer ekonomik faaliyette bulunma konusunda müstesna hakları tanınacaktır".[83]

Böylece deniz dibinin kıyı devletleri arasında paylaşılması konusunda Rusya, 6 Temmuz 1998 tarihinde Kazakistan ile imzalanan Rusya – Kazakistan anlaşmasından sonra Azerbaycan ile de anlaşmaya varmıştır.[84] İmzalanan anlaşma Hazar'ın Hukuki Statüsü konusunun çözümüne doğru bir sonraki olumlu adım olarak değerlendirilebilir. Ancak, denizin dibinin kıyı devletleri arasında bölünmesini su katının ise tüm devletler tarafından ortak kullanılmasını teklif eden Moskova, su katının ortak kullanımı hakkında ileri sürdüğü teklif kabul olunmazsa balıkçılık ve gemicilik alanları faaliyetlerinde Hazar kıyısı devletleri belli zorluklarla karşı karşıya kalacaklarını iddia etmektedir. Ayrıca Rusya'ya göre, deniz sınırlarını korumak için

---

[83]Bildiri Metni İçin Bakınız: Azərbaycan Respublikası və Rusiya Federasiyasının Xəzər Dənizində Əməkdaşlığın Prinsipləri Haqqında Birgə Bəyanatı, Bakü 2001, *http://www.ardda.gov.az/uploads//images/qanunvericilik/Beynalxalq%20m%C3%BCqavil%C9%99l%C9%99r/AR-RF-xezer-beyanati.pdf,* (19.09.2018).

[84] Yasin Poyraz, " Kıyıdaş Devletlerin Tezleri ve Uluslararası Hukuk Işığında Hazar'ın Statüsü", *Tarih Bilinci – Tarih ve Kültür Dergisi*, Sayı: 19-20, Kasım 2012, s. 51.

güç yapıları oluşturmak gerekecektir ki, bu da karşılıklı suçlamaların artmasına neden olabilecektir. Bu yapıların oluşturulması sonucunda deniz sınırlarının ihlali olayları artacak ve sonuç olarak Hazar Denizi yeni bir çatışma merkezine dönüşecektir.

Bağımsız Devletler Topluluğunun 2 Ağustos 2001 tarihinde Soçi kentinde yapılan Devlet Başkanları Zirvesi'nde İran'ın Azerbaycan sınırlarını ihlal etmesi ile ilgili ve son zamanlarda Hazar Denizi'nin güneyindeki gerilimlerden endişeyle bahseden BDT Devlet Başkanları, Hazar'ı barış ve istikrar denizi olarak görmek istediklerini vurgulamışlardır. Öne çıkan tüm sorunların sadece barışçıl yollarla, doğrudan diyalog yoluyla ve uluslararası hukuk ilkeleri dikkate alınarak samimi komşuluk ve karşılıklı anlayış ruhu içinde çözülmesinin en temel görev olduğunu bildirmişlerdir. Bu zirvede, Haydar Aliyev, Vladimir Putin ve Nursultan Nazarbayev Hazar'ın statüsünün belirlenmesi konusunda Azerbaycan, Rusya ve Kazakistan'ın aynı konumda olduklarını teyit etmişlerdir. Bu görüşmede Rusya'nın organizasyonu ile Rusya, Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan'ın devlet başkanları arasında bir toplantı yapılması da uygun görülmüştür. Görüşme sırasında Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin "Hazar Denizi'nin statüsü hakkında kısa sürede anlaşmaya varmak gerekir. Bu, tüm Hazar devletlerinin karşılıklı yarar sağlayacak işbirliği, özellikle Hazar'ın petrol-doğal gaz rezervlerinin işletilmesi alanında işbirliği için sağlam hukuki zemin oluşturmaya imkan verecektir." şeklinde bir beyanatta bulunmuştur.[85]29 Kasım 2001'de BDT üyesi ülkelerin devlet başkanlarının jübile zirvesinde Haydar Aliyev'le Nursultan Nazarbayev arasında "Hazar Denizi dibinin bölünmesi hakkında" anlaşma imzalanmıştır.[86]

Rusya Federasyonu devlet başkanı Vladimir Putin 23 Nisan 2002 tarihinde Türkmenistan'ın başkenti Aşkabat'ta düzenlenen Hazar ülkeleri zirvesindeki konuşmasında şunları söylemiştir, "Biz bu toplantıya hazırlanırken Hazar Denizi'ne kıyısı olan devletlerin her birinin ayrı-ayrı görüşlerini dikkate aldık ve Hazar Denizi

---

[85]Aiderbak Amirbek, *a.g.m.*, s. 36.

[86] Araz Aslanlı, *Geosiyasi*…s. 14.

ile ilgili görüşlerimizde çok önemli değişiklikler yaptık. Biz düşünüyoruz ki, Hazar'a kıyısı olan devletlerin kıyı suları konusundaki ulusal düşüncelerini biraz genişletmeleri gerekmektedir. Fakat kıyı devletlerinin Hazar'daki karasularının dışında kalan suların tüm beş devletin gemileri için açık olması gerekmektedir". Rusya Devlet Başkanı özellikle Hazara kıyısı olan beş devlet arasında karşılıklı güven ve hoşgörünün olmasının Hazar Denizi'nde barış ve güvenliğin anahtarı olduğunu vurgulamıştır.

23 Eylül 2002tarihinde Kreml Sarayı'nın "Büyükelçi Salonu"nda Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev ile Rusya Federasyonu Başkanı Vladimir Putin arasında "Hazar Denizi'nin Dibinin Sınırdaş Alanlarının Bölünmesi Hakkında" anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmayla birlikte artık Hazar Denizi'ne kıyısı olan beş devletten üçü Hazar'ın sektörlere bölünmesi konusunda genel bir uzlaşmaya varmışlardır ve bu da sorunun yavaş -yavaş çözümüne doğru olumlu bir adım olarak değerlendirilmelidir. Diğer Hazar devletlerinden olan İran'ın statü konusundaki tutumunda belli farklar olsa da hemen-hemen tamamen Rusya'nın tutumu ile örtüşmektedir.

2.2. İran'ın Soruna Yaklaşımı

Hazar Denizi'nin Hukuki Statüsü konusundaki esas ve önemli aktörlerden biri de İran İslam Cumhuriyeti'dir. Basra körfezindeki rezervlere daha çok uluslararası yatırımcı ve şirket çekebilen İran, Hazar sorununda ekonomik çıkarlardan çok siyasi çıkarlara önem vermektedir. Bu siyasi çıkarların en başında ise Batılı şirketlerin Hazar'daki aktifliği ve bu aktifliğin sona ermesi gelmektedir. İran Hazar Denizi'nde beş kıyıdaş ülkeden başka diğer bir yabancı ülkenin varlığını kesinlikle kabul etmemektedir.[87] İran da Rusya gibi Hazar Deniz'inin ulusal sektörlere bölünmesine şiddetle karşı çıkmaktadır ki İran'ın bu keskin tutumu Hazar sorununun çözülmesini daha da zorlaştırmaktadır. İran Hazar'ın ulusal sektörlere bölünerek kıyı ülkelerinin bu sektörlerde söz sahibi olmasını, 1940 senesinde SSCB ile imzaladığı anlaşmanın

[87] Arif Keskin, *a.g.m.*

ihlali olarak değerlendirmektedir. Bu anlaşma SSCB ve İran'ın 10 millik kıyı şeridi dışında Hazar'ın kalan tüm alanının ortak kullanımına dayanıyordu. İran bu tutumuyla 1940 anlaşmasını SSCB dağıldıktan sonraki dönemdeki Hazar'ın statüsüyle ilgili olan müzakerelerde de rehber tuttuğunu göstermektedir. Ancak Hazar'daki doğal rezervlerin işletilmesi ve paylaşılması sürecinde kendi de pay almak isteyen İran, bu süreçten tecrit olmamak için isteklerinden vazgeçmeye mecbur olmuştur.[88]

Soğuk savaş döneminde Amerikan nükleer füzelerinin İran topraklarında SSCB'ye karşı konuşlandırılması mümkün gözüküyordu. 15 Eylül 1962 tarihinde İran hükümeti SSCB hükümetine diplomatik bir notayla "İran hükümeti hiçbir yabancı ülkeye İran topraklarını SSCB'ye karşı kullanmasına, hiçbir yabancı devletin SSCB'ye karşı İran'da füze üsleri kurmasına izin vermeyeceğini" beyan etmiştir.[89]15 Eylül 1962 tarihinde İran'ın Dışişleri Bakanı ve SSCB'nin Tahran'daki Büyükelçisi tarafından bir İran notası ve Sovyet onayı teati edilmiştir.[90] İran Amerikan nükleer füzelerinin kendi topraklarında SSCB'ye karşı konuşlandırılmasına izin vermemiştir. SSCB de Apşeron yarımadasından Hazar'ın güneyindeki Hasan Kuli'ye kadar olan hattın İran'a ait olduğunu tanımıştır. Bu anlaşmaya dayanak olarak da İran ve Rusya arasında imzalanmış olan 3 anlaşma gösterilmiştir. Bu anlaşmalar 1921 İran - Sovyet Dostluk anlaşması, 1940 senesinde imzalanan Ticaret ve Lojistik anlaşması ve 25 Mart 1925 tarihli diplomatik nota mübadelesi idi. İran'ın Hazar Denizi'ndeki egemenliğine ilişkin ilk tarihi evraklar ise 1723 senesinde İran'la Rusya arasında imzalanmış olan işbirliği anlaşması olmuştur. Bu anlaşmaların hepsi birlikte ele alınınca İran, bunların Hazar üzerinde İran - Sovyet ortaklığını onayladığını ve

---

[88] Sohbet Karbuz, "The Legal Status of the Caspian Sea", on U.S Military Energy Consumption, Geopolitics and Energy Security, October 2016, *http://karbuz.blogspot.com/2016/10/the-legal-status-of-caspian-sea.html*, (20.09.2018).

[89] Encyclopedia İranica "*Russia ii. Iranian-Soviet Relations(1917-1991)"*, http://www.iranicaonline.org/articles/russia-ii-iranian-soviet-relations-1917-1991, (21.09.2018).

[90] Behçet Kemal Yeşilbursa, "Rus Devrimi ve Bölgesel Etkileri: Sovyet-İran İlişkileri (1945-1962), *100. Yılında Sovyet İhtilali, Gelişimi ve Bölgesel Etkileri Uluslararası Sempozyumu Bildiri Özetleri Kitapçığı*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Kars Ekim 2017, s. 13.

Hazar'ın statüsünün bu anlaşmalar ile şekillendiğini iddia etmektedir. Ancak bu görüş ciddi hukuki dayanaklar ile desteklenmemiştir.

İlk tarihi anlaşmalarda İran,Çar Rusya'sı ve SSCB ile yapılmış Hazar Denizi'nin bölüştürülmesi ile bağlı olan anlaşmaların karşı tarafın lehine yapılmasına razı olmuştur. Çar Rusya'sı zamanında yapılan 1723 yılındaki anlaşmalardan sonra SSCB ile yapılan 1962 anlaşmasına kadarki hiçbir anlaşmada İran'a Hazar Denizi'nden bir pay verilmemiştir. Ancak, 1962 yılında SCB ve İran'ın anlaşması ile Hazar'ın bir kısmında İran'ın egemenliği tanınmıştır.

İran Hazar'ın hukuki statüsü konusundaki müzakerelerde bu zamana kadar iki esas fikir ortaya koymuştur. Bu fikirlerden ilkine göre Hazar Denizi'nin yatağı beş kıyı devleti arasında her devlete %20'lik bir pay düşecek şekilde, eşit olarak bölünmeli,[91] denizin yüzeyi ise bu devletlerce ortak kullanılmalıdır. Bu paylaşım Hazar'a mahsus bir paylaşım olmakla beraber, uluslararası hukuk ve bölgesel hukuk açısından hiçbir dayanağı bulunmamaktadır.[92](Resim 5).

İran tüm bu tutumlarının yanı sıra Hazar'da herhangi bir çözüme ulaşılmadan onun rezervlerinin kullanılmasını veya herhangi başka tek taraflı faaliyeti hukuk dışı kabul edeceğini ve tanımayacağını da belirtmiştir. Hazar'ın hukuki statüsünün sadece kıyı devletlerince belirlenebileceğini dile getiren İran, Hazar çevresindeki devletlerden başka devletlerin, özellikle batı devletlerinin bu soruna dahil olmalarını istememiştir. Öte yandan İran'ın da Hazar'ın dibindeki doğal zenginliklerin işletilmesine bağlı tutumuna gelindiğinde, statü konusunda herhangi bir çözüme varılmadan Hazar'ın zenginliklerinin işletilmesine karşı çıkmakla da bir nevi Batılı petrol şirketlerinin Hazar'a girmesine karşı almaya çıkıyordu. İran'ın bu konuda hassas olduğu önemli hususlardan biri de Hazar'da işlenmiş doğal gaz ve petrolü taşıyacak boru hatları projesiydi. Tahran yönetimi bu konuda da Batılı şirketlerin bölgeye girmesine karşı çıkmaktaydı. İran'ın tüm bu tutumuna rağmen Bakü-Tiflis-

---

[91] Aslı Akyol vd, *Orta Asya – Güney Kafkasya siyasi Gelişmeler 1991 – 2010*, Hiperlink Yayınları, İstanbul 2011, s. 121.

[92] Əli Həsənov, *Azərbaycan Geosiyasəti…*,s. 583.

Ceyhan Esas İhraç Boru Hattı projesi gibi projeler gerçekleştirilmiştir ancak, İran bu veya bu gibi gelecekte olabilecek tüm projeleri Hazar havzasındaki kendi egemenliğine tehdit olarak algılamıştır.

İran Hazar havzasında çıkarılan petrol ve doğal gazın İran topraklarından geçirilerek Basra Körfezi'nden dünya piyasasına çıkarılmasını hedeflemektedir. Bununla da İran Hazar bölgesinde güçlenmeyi ve Azerbaycan petrol ve doğal gazını kendi kontrolünde taşınmasını gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Ancak, başta ABD olmak üzere Batılı devletler bu nakil için alternatif güzergahlar seçmekle İran'ın bu projesinin ve politikasının sadece kağıt üzerinde kalmasına sebep olmuştur. İran dünyadaki kanıtlanmış petrol rezervlerinin yüzde 10'una, doğal gaz rezervlerinin de yüzde 17'sine sahiptir. Doğal gaz rezervleri açısından Rusya'dan sonra ikinci sırada İran gelmektedir. Ancak İran'ın sahip olduğu petrol ve doğal gazın büyük bir bölümü, yani %70'ten fazlası güney bölgelerinde, en çok da Fars körfezinden çıkarılmaktadır ve bu bölgeler de Hazar denizine uzak konumda bulunmaktadır. İran'ın Hazar'da sahip olduğu çok az miktarda doğal gaz rezervleri vardır ki, bu rezervlerin de işlenmesi ve taşınması, dünya piyasasına çıkarılması İran için o kadar da kolay değildir.[93]

[93] Luke Coffey, "A Secure and Stable Caspian Sea Is in America's İnterest", *The Heritage Foundation, Report Europe*, No: 3070, December 2015.

Resim 6. İran'ın "Hazar'ın eşit Şekilde Paylaştırılması" Tezi

Kaynak: Osman Sevaioğlu, *"Hazar-Umut, Yaşam ve Savaşın Denizi"*, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Konferans Sunumu.

İran'ın Hazar'daki statü sorununu çözmek için ikinci önerisi ise İranlı uzmanlar tarafından geliştirilen uzlaşmacı seçenektir. İran'ın bu teklifine göre Hazar Denizi yeniden bölünecekti. Hazar'ı yeniden bölme teklifine göre Hazar'a kıyısı olan her devlet için arazisinden denizin içine doğru 20 millik kara suları ve 20 millik ekonomik bölge ayrılmalıdır. Her kıyı devleti için ayrılmış 40 millik bu münhasır bölgede bu devletler tamamen hak sahibi olacaklardı. Yani her ülke kendi egemenlik alanındaki denizin biyolojik ve mineral kaynaklarını geliştirerek ve işleyerek onlardan faydalanabilir. Karasuları her kıyı devletin sınırlarını belirlediğinden bu sınırlar içinde kalan bölgenin deniz yatağı, su yüzeyi ve hava sahası da bu kıyı

devletin egemenliğinde olacaktı. Ancak bu 40 millik bölgenin dışında kalan denizin orta hissesi ise beş kıyı devletin ortak kullanımına verilecekti.[94]

İran'ın Hazar'ın statüsü konusundaki tutumu, yani Hazar'ın bu şekilde bölünmesini istemesindeki en önemli sebep ise yine Hazar'da başka devletlerin egemenliğini istememesidir. Eğer Hazar uluslararası hukuka uygun olarak her kıyı devleti arasında BMDHS çerçevesinde bölünürse bu sefer her ülke kendi egemenlik alanlarında istedikleri politikayı izleyebilirler. Bu da o devletlerin Batı devletleri ile sıkı ilişkiler kurması, onların sermayelerinin veya devletlerin kendilerinin Hazar'a getirilmesi, kıyı devletlerinden başka altıncı bir devletin Hazar'da üstünlük sağlayabilmesi ve çıkarlarını güvence altına alabilmesi için Hazar'a askeri birlikler toplamasıyla sonuçlanabilecektir. Diğer taraftan da Tahran yönetimi Hazar'da ekolojik sorunları daha çok ön plana çıkararak Hazar'ın dibine çekilecek boru hatları projelerinin gerçekleşmesine engel olmak istememiştir. Dolayısıyla, daha önce gerçekleştirilen Bakü–Tiflis–Ceyhan petrol boru hattı gibi, Hazar'ın dibinden geçen ve Türkmenistan ve Kazakistan petrol ve doğal gazını Azerbaycan petrolü ve doğal gazı ile bitlikte Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye'den geçirilerek Avrupa'ya gönderilmesi İran'ın bölgedeki egemenliğine gölge düşürmektedir.

İran'ın tutumuna göre Hazar Denizi üzerindeki anlaşmazlıklar çözülene kadar Hazar Denizi kıyıdaş 5 ülke tarafından ortak mülkiyet olarak kullanılmalıdır. Yani Hazar Denizi'nin hukuki statüsü ile ilgili sorun çözülmeden kıyı ülkelerinden hiç biri Hazar Denizi'ndeki doğal zenginlikleri tek taraflı olarak kullanmamalıdır. İran bu fikirlerini 1999 yılında Hazar'ın statüsü ile ilgili Tahran'da düzenlenen müzakerelerde tekrar etmiştir. Bu müzakerelerde büyük enerji rezervlerine sahip Hazar Denizi'nin bu zenginliklerini kullanmak için Hazar kıyısı devletlerin tam hakka sahip olması ve bunun için de bölge devletlerinin bu konu üzerinde işbirliğinin önemi vurgulanmıştır. Müzakerelerde daha çok İran ve Rusya tarafının dile getirdikleri fikirler kıyı devletleri tarafından aynı şekilde kabul edilmemiştir. Rusya ve İran devlet yetkililerinin görüşmelerinden çıkan en önemli sonuç ise Hazar

---

[94]Ali Hasanov, *Azerbaycan*…, s. 585

Denizi'nin statüsü ile ilgili bir sonuç çıkana kadar Hazar Denizi'ndeki petrol ve doğal gaz rezervlerinin işlenmesi ve çıkarılması ile bağlı tüm işlerin durdurulması konusunda olmuştur. Bu fikirlerin yanında İran tarafı Hazar kıyısı devletlerinin İşbirliği Konseyi'nin yaratılması teklifini ileri sürmüş ve bölgeye dış güçlerin getirilmesinin kabul edilemez olduğunu vurgulamıştır.

İran Milli Güvenlik Konseyi Sekreteri Hasan Ruhani, 2001 yılının Temmuz ayında Azerbaycan'a resmi ziyareti sırasında Haydar Aliyev ile görüşmüş ve bu görüşmede de Hazar Denizi'nin hukuki statüsü konusu müzakere başlıklarından biri olmuştur.[95] Bu görüşme sırasında da Hasan Ruhani İran'ın Hazar Denizi'nin hukuki statüsü ile ilgili görüşünün aynı kaldığını ve Hazar Denizi ile ilgili nihai bir hukuki anlaşmaya varılana kadar İran ile Sovyetler Birliği arasında imzalanmış olan 1921 ve 1940 anlaşmalarının yürürlükte olacağını beyan etmiştir.

İran İslam Cumhuriyeti'nin bu meselede ile ilgili anlaşmalara gitmemesinin birkaç sebebi bulunmaktadır. Eğer, Hazar Denizi milli sektörlere bölünürse İran'ın payına %14'lük bir pay düşecektir. Ancak, İran bu bölünme ile kendisine düşecek payın %20 olduğunu iddia etmektedir. Diğer taraftan Uluslararası Deniz Hukuku Sözleşmeleri ve diğer uluslararası bölünme yöntemlerine göre, İran İslam Cumhuriyeti'ne hiçbir durumda kendisinin istediği gibi %20'lik bir payın verilmesi mümkün görünmemektedir. Diğer taraftan ise hukuki statüsü düzenlenmemiş olan Hazar Denizi uluslararası yatırımcıları çekinmesine yol açmakla birlikte buraya olan dikkati ve ilgiyi de azaltmaktadır. Buda Hazar Denizi'nde kendi payına düşen alanda daha az doğal kaynaklara sahipken Fars körfezinde daha büyük ve önemli petrol ve doğal gaz yatakları olan İran'ın işine yaramaktadır. Uluslararası yatırım şirketlerini Hazar'dan bu şekilde uzak tutan İran dünya piyasasında kendine rakip olarak gördüğü Kazakistan ve Azerbaycan'ın petrol ve doğal gaz üretimine ciddi şekilde engel yaratmaktadır.

---

[95] Kenan Aslanlı, "İran-Azerbaycan Ekonomik İlişkileri", İRAM-İran Araştırmaları Merkezi, Aralık 2017, *https://iramcenter.org/d_hbanaliz/analiz_iran-Azerbaycan_Ekonomik_iliskileri.pdf*, s. 12.

2.3. Azerbaycan'ın Soruna Yaklaşımı

Daha önce de değinildiği gibi Hazar'da ilk petrol kuyuları Azerbaycan kıyılarında açılmıştır. Bundan dolayı Azerbaycan Hazar kıyısında petrol çıkaran en eski ülke olmuştur. 18-19. Yüzyılda başlayan sanayi devrimiyle birlikte petrole olan ihtiyaç ciddi olarak artmıştır. Bu da dünyada petrol ürünlerinin önemini daha önceleri hiç olmadığı kadar artırmış,petrol ve petrol menşeli ürünler sanayi devrimi ile birlikte daha çok önem arz etmeye başlamıştır. Dünyanın birçok yerinde petrol üretimi başlamış ve bu alanda adeta bir patlama yaşanmıştır. Sanayi devrimi ile birlikte petrolün bu denli önemli olması Azerbaycan'ın bu alanda büyük yatırımlar çekerek, ülkenin cazibe merkezi haline gelmesine sebep olmuştur. Bununla birlikte en eski petrol üretim ananelerine sahip olan Azerbaycan bu alanda dünyanın büyük petrol şirketlerini ve onların kullandıkları en yeni teknolojileri çekmeyi başarmıştır. Tüm bu gelişmeler ile birlikte 19. yüzyılın ortalarında petrol üretiminde yeni bir dönem başlamıştır. Azerbaycan topraklarında ilk olarak 1847 yılında Bibiheybet'te, daha sonra ise Balahanı'da eski üretim sistemlerinden farklı olarak en yeni teknolojilerin pratik olarak uygulanması ile ilk petrol kuyuları açılmıştır. Bu üretimin ve teknolojinin daha da gelişmesi ile 1901 yılına gelindiğine Azerbaycan 11,5 milyon ton petrol üreterek dünyada birinci yere çıkmıştır. 1941 yılında İkinci Dünya Savaşı'nın daha da alevlenmesi ile petrole olan ihtiyaç daha da artmış ancak, Almanya'nın SSCB'ye savaş açması ile birlikte SSCB topraklarındaki tüm kaynaklar savaşta orduyu desteklemek için seferber edilmiştir. 1941 yılındaki Azerbaycan'ın SSCB petrol üretimindeki payı %71,4 olmuştur ve bu kadar yüksek hacimde petrol üretimi SSCB'nin savaşta zafer kazanmasını temin etmiş artık Sovyetler Birliği'ndeki birçok sorunun çözülmesi için petrolün önemini daha da artırmıştır. 1949 yılında Bakü'den 90km uzaklıkta açık denizde dünyada ilk petrol üretimi çalışmaları başlatılmıştır.[96] Tüm bu gelişmeler Azerbaycan'ın petrol arama ve üretim sanayisinin diğer ülkelere göre daha çok gelişmesine sebep olmuştur.

[96]*Azerbaycan'ın Petrol Üretim Tarihi*, http://www.azerbaijans.com/content_772_tr.html, (22.09.2018).

Böylece, SSCB'nin dağılmasından sonra Azerbaycan Hazar Denizi'nin yeni statüsünü belirlemede en önemli ekonomik ve siyasi cazibe merkezi konumuna gelmiştir.[97]Ayrıca SSCB'nin dağılmasının hemen ardından Batı sermayeli büyük petrol şirketlerini bölgedeki enerji rezervlerinin işlenmesi için çekmeyi başaran Azerbaycan, SSCB'nin dağılması ile birlikte ortaya çıkan Hazar'ın hukuki statüsünün belirlenmesi konusundaki tartışmalarda en önemli konumlardan birine sahip Rusya Federasyonu ile aynı ağırlıkta bir konumda kendine yer etmeyi başarmıştır. Diğer taraftan ise büyük batı şirketlerini bölgeye çekmeyi başaran Azerbaycan açısından, Hazar'ın belirlenemeyen hukuki statüsü meselesi önemli derecede sorun çıkarabilecek meselelerden birisi olabilirdi. Buna sebep, Hazar Denizi'nin statü sorunu Batılı şirketler ile yapılan anlaşmaları zora sokabilmekle beraber, bu şirketlere Hazar Denizi'ndeki petrol yataklarının işletilmesinde engel teşkil edebilecek bir problem olmaktaydı. [98]

Hazar Denizi'nin hukuki statüsü sorunu çok çelişkili ve karmaşık bir sorun olduğu için bu prosesin gelişmesinde Azerbaycan'ın tutumunu analiz etmek için Azerbaycan'ın Hazar ile ilgili tarihi kronolojisini üç aşamaya bölmek gerekmektedir:

İlk aşama 1992-1994 yılları arasındaki tarihi gelişmeleri kapsamaktadır. Bu aşama ilk olarak sorunun öğrenilmesi, iki taraflı ve çok taraflı görüşmelerin yapılması, bu görüşmelerde Hazar'ın hukuki statüsünün müzakere edilmesi, Azerbaycan'ın problemin çözümünde kavramsal tutumunun oluşturulması ile başlamıştır. "Asrın Anlaşması"nın imzalanması ve Batı sermayeli şirketlerin Hazar Havzası zenginliklerinin işletilmesi için bölgeye davet edilmesi ile birlikte statü sorunu uluslararası bir sorun haline gelmiştir.

İkinci aşama ise 1995-1998 yıllarını kapsamaktadır. Bu aşama kıyı devletlerinin statü meselesi ile ilgili tutumlarının kesin olarak belirlenmesi, ister iki taraflı isterse de çok taraflı görüşmelerin daha da yoğunlaşması ve Türkmenistan'ın

---

[97] Sinan Oğan, "Hazarda Tehlikeli Oyunlar: Statü Sorunu, Paylaşılamayan Kaynaklar ve Silahlanma Yarışı", *Avrasya Dosyası Türkmenistan Özel Sayısı*, Cilt: 7, Sayı: 2, s. 159.

[98] Osman Nuri Aras, *Azerbaycan'ın Hazar Ekonomisi ve Stratejisi* , İstanbul, 2001, s.191.

Hazar Denizi'nde Azerbaycan'a karşı arazi iddiaları ortaya atması gibi tarihi açıdan olayların yaşandığı bir aşama olarak tanımlanabilmektedir.

Üçüncü aşama 1999 senesinden başlayıp günümüze kadar devam eden süreci kapsamaktadır. Bu aşama daha çok kıyı devletlerinin tutumlarını ortaya koyduktan sonra karşılaşılan zıtlıklar ve uzlaşmalar ile karakterize edilebilir. Türkmenistan ve İran'ın biri birine yakın tutumları, Azerbaycan, Kazakistan ve Rusya Federasyonu'nun iki taraflı ve üç taraflı olarak anlaşmaları bu aşamadaki tarihi olaylara örnek olarak gösterilebilir.[99]

SSCB'nin dağılmasından ardından 1992-1993 yıllarında Hazar'ın hukuki statüsü ile ilgili görüşmelere yukarıda belirtilen üstünlüklerle giren Azerbaycan, bu sorunun çözüme kavuşması için kendi görüşlerini ortaya koymuştur. Azerbaycan bu sorunun çözümü için iki teklif ileri sürmüştür. [100]

Bunlardan birincisi 1982 yılında onaylanan ve 1994 yılında yürürlüğe giren Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'ni esas alan "açık deniz" teklifidir. [101] BM Deniz Hukuku Sözleşmesi'ni esas alan bu teklife göre Hazar Denizi'ne kıyısı olan her devletin Hazar Denizi'nde 12 millik karasuları, 200 milin üzerinde kıta sahanlığı ve 200 millik bir münhasır ekonomik bölgesi olacaktır. [102]

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Hazar'ın statüsü ile ilgili ileri sürdüğü ikinci teklif ise "sınır gölü" teklifidir.[103] Bu teklif ile yola çıkan Azerbaycan Hazar Denizi'nin orta hat prensibine göre beş ulusal sektöre bölünmesinin mevcut sorunun çözümünde etkili olacağını savunmuştur. Azerbaycan Hazar Denizi sularının ve

---

[99] Elmir Bağırov, *"Xəzər Regionunda Azərbaycanın Milli Mənafeyinin Prioritet İstiqamətləri"*, Doktora Tezi, Azərbaycan Respublikası Prezidenti Yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyası, Bakü, 2008, s. 39-40.

[100] "Beş Ülkenin Anlaştığı "Hazar Denizi'nin Statü Sorunu" Nedir?", *"Stratejik Ortak" Haber Sayfası*, Ağustos 2018, https://www.stratejikortak.com/2018/08/hazar-denizi-statu-sorunu.html, (23.09.2018).

[101] Selçuk Çolakoğlu, *a.g.m.,* s.109.

[102] Bülent Gökay, *"*Caspian Uncertainties: Regional Rivalries and Pipelines*",Journal of International Affairs*, Volume:3, Number:1, March - May 1998, s. 57.

[103] Tuğba Yolcu, *a.g.m.,* s. 20.

dibinin kıyı devletleri arasında mülkiyet ve kendi sektöründe egemenlik ilkelerini esas alarak bölünmesi tezini ileri sürmüştür.[104]

Resim 7: Azerbaycan'ın "Sınır Gölü" Teklifi.

Kaynak: https://worldview.stratfor.com/article/new-military-order-caspian-sea

Dünya tecrübesine bakıldığı zaman Azerbaycan'ın bu tezini destekleyen birçok örnek bulunmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri ile Kanada arasındaki Büyük Göllerin, İsviçre ile Fransa arasındaki Cenevre Gölü'nün bölünmesi için Azerbaycan'ın önerdiği fikir ile aynı olan orta hat ilkesi esas alınmıştır.[105]

Azerbaycan'ın teklif ettiği sınır gölü tezini destekleyen bir diğer tarihi olay ise 1970 yılında SSCB'nin kararı ile Hazar'ın Hazar kıyısındaki dört Sovyet Cumhuriyeti olan Rusya, Azerbaycan, Türkmenistan ve Kazakistan arsında sektörel bölünmesidir. Bu bölünme uluslararası sözleşmelerde ve uluslararası pratikte

[104] Aidarbek Amirbek, *a.g.m.*, s. 30.

[105] Shamkhal Abilov, "Hazarın Hukuki Statüsü" , *Hazar Raporu*, Yaz 2013, s. 54.

uygulanan önemli dayanakları esas alarak her ülkenin sınırlarının bitişlerinin birleştiği noktalardan başlayarak çekilen hatlar dahilinde kalan bölgenin Hazar Denizi'ne kıyısı olan bu devletin kullanımına bırakılması kararı verilmiştir.[106] SSCB zamanındaki bu bölünme sınırları ve Azerbaycan'ın teklif ettiği sektörel bölünme sınırlarının aynı olması ile Azerbaycan tarafı meselenin Sovyetler zamanında olduğu gibi kabul edilmesini teklif ettiği anlaşılmaktadır. Sovyetlerin bu paylaşım prensibine göre eğer kıyı açıklarında ada veya adalar var ise bu bölünme de o adaların sınırlarının bittiği yerden başlayacaktır.[107] Bu "sınır gölü" veya "sektörel bölünme" tezi yalnızca Hazar Denizi'nin değil Hazar üzerindeki hava sahasının bölünmesi konusunu da kapsamaktadır. [108]

Tüm bu tarihi örnekler ve uluslararası tecrübelere dayanarak Azerbaycan'ın Hazar'ın sınır gölü olduğu görüşü ile yola çıkarak teklif ettiği "orta hat" prensibi Hazar Denizi için uygulamaya konulursa Hazar Denizi'nin %19'luk bir bölümü Azerbaycan'ın, %16'sı Rusya'nın, %14'ü İran'ın, %22'si Türkmenistan'ın, %29'u ise Kazakistan'ın payına düşmektedir.[109] SSCB ile yapılan anlaşmalarda İran'ın payı %12 olmasına rağmen İran bu anlaşma ile önerilen %14'lük paya bile razı olmamaktadır. Bu teklife ve diğer sunulan tezlere karşı sunduğu kendi tezini ileri süren İran %20'lik bir kısmın kendi payına düştüğünü savunmaktadır.[110]

Hazar Denizi'nin ulusal sektörlere bölünmesi tezini ileri süren Azerbaycan Cumhuriyeti kendi payına düşen ulusal sektörleri kendi Anayasası ile de güvence altına almıştır. Azerbaycan'ın 1995 Anayasası'nın 11. maddesinde Hazar Denizi'nin Azerbaycan'a ait sektörü Azerbaycan'ın ayrılmaz parçası olarak gösterilmiştir.[111]

---

[106] Erkan Avcı, *a.g.m.,* s. 11.

[107] Cavid Abdullayev, *a.g.m.,* s. 276.

[108] Yolbars Kepbanov, *a.g.m.,* s. 4.

[109] Ehtiram Aşırlı, "Hazar'a Kıyıdaş Ülkelerin Tutumu", *Kafkassam – Kafkasya Stratejik Araştırmalar Merkezi,* Aralık 2016.

[110] Sinan Oğan, *Yeni Küresel Oyun…,* s. 10.

[111] *Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası 11. Madde,*http://www.azerbaijan.az/portal/General/Constitution/doc/konstitutsiya.pdf.

Hazar'ın hukuki statüsünün çözüme ulaşması için bahsedilen önerileri sunan Azerbaycan, SSCB ile İran arasında yapılan 1921 ve 1940 anlaşmalarını Sovyetler Cumhuriyeti ülkeleri olan Hazar kıyısı ülkelere söz hakkı verilmediği gerekçesi ile reddetmiştir. Bu anlaşmaların günümüz uluslararası gereksinimlerine cevap vermediğini, anlaşmalarda Hazar Denizi'ne kıyısı olan birlik ülkelerinin sınırlarının belirlenmediği gerçeğini de müzakerelerde ortaya koymuştur.[112] Bu anlaşmaların sadece balıkçılık ve seyrüsefer güzergahlarını belirlediğini savunmuştur. Azerbaycan'ın kabul etmediği ve Rusya tarafından sunulan tezlerden biri de, Hazar Denizi'nde her ülkenin 45 millik münhasır haklarının bulunduğu bir bölgenin belirlenmesi ve ortada kalan diğer kısmın ise ortak kullanımda olmasını savunan tezdir. Bu tezi Azerbaycan'ın kabul etmemesinin en büyük sebebi ise Azerbaycan'ın Hazar'daki zenginliklerinin bu münhasır bölgenin dışında kalmasıdır.

Azerbaycan Hazar Denizi'nin silahsızlandırılmasını, Hazar'ın dostluk, hoşgörü ve işbirliği denizi olmasını talebini de dile getirmiştir. Rusya kendi konumunu korumak için Hazar'da büyük bir donanmaya sahiptir. Diğer Hazar kıyısı devletler de kendi çıkarlarını korumak ve kendi tezlerini savunmak için Hazar'da bir silahlanma yarışına girebilirler. Bu durumun Hazar'ın güvenliğini büyük ölçüde etkilemekte olduğu gerçeğini göz önünde bulunduran Azerbaycan Hazar'ın silahsızlandırılmasının bölgesel barış ve işbirliği için önemli oluğunu savunmaktadır.[113]

Azerbaycan'ın Hazar'ın güney kısımlarındaki Türkmenistan ve İran ile çözülemeyen bazı sorunları olsa da Hazar'ın kuzey kıyılarındaki komşuları ile anlaşmalara varmıştır. 2001 yılında ilk olarak Azerbaycan ve Rusya Hazar Denizi'nin sektörlere bölünmesi ve kendi aralarındaki deniz sınırları konusunda anlaşmaya vararak Hazar'ın kuzey kesimindeki uzlaşmanın önemli parçaları olmuşlardır. Daha sonra 2003 yılında da Rusya ile Kazakistan Hazar'ın deniz

---

[112]Ömer Faruk Ünal, "Azerbaycan ve Türkmenistan Arasında "Kepez" Problemi", *Kafkas Üniversitesi Dergisi,* Cilt. 1, Sayı. 2, 1998, s. 51.

[113] Gülnar Nugman, *"Hazar Denizi'nin Hukuki Statüsü"*, Avrasya Etütleri, Sayı. 13, 1998, s. 86.

yatağının bölünmesi konusunda anlaşarak Hazar'ın kuzey kısmındaki anlaşma bölgesini daha da genişletmişlerdir.

12 Ağustos 2018 tarihinde Hazar Denizi'nin hukuki statüsü ile ilgili olarak Kazakistan'ın ev sahipliği ile bu ülkenin Aktau kentinde Hazar Denizi Ülkeleri Devlet Başkanlarının beşinci zirvesi düzenlenmiştir. Bu zirvede beş ülkenin Devlet Başkanları Hazar Denizi'nin hukuki statüsü konusunda önemli bir sözleşme imzalamışlardır. Bu sözleşme ile kıyı devletleri Hazar'ın statüsü meselesinde çok önemli konularda anlaşmaya varmışlar. Bu anlaşmanın en önemli maddelerinden birinde Hazar Denizi'nin hukuki statüsü sorunu ele alınmış, Hazar'ın ne deniz nede göl olduğu, Hazarın statü belirlenmesinin Hazarın "kendine özgü" olması tezine uygun bir statü belirlenmesi ile çözüme ulaşılmasının önemi vurgulanmıştır. Ağustos ayında yapılan bu toplantıların üzerinden uzun zaman geçmesine rağmen bu ülkelerin hiçbirisi tarafından bu konu ile ilgili kamuoyuna detaylı bir bilgi verilmemiştir. O yüzden Hazar kıyısı ülkelerin Devlet Başkanları'nın bu zirvesinde müzakere olunan konular detayları ile belli değildir. Ancak önemli birkaç konuda Rusya, İran, Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan'ın anlaşmaya vardığı belirtilmektedir. Bunlardan birincisi Hazar Denizi yüzeyinin ortak kullanımı hakkındadır. En önemli ve çözülemeyen mesele olan Hazar Denizi'nin dibinin bölünmesi konusunda ise ülkeler ortak bir formül belirlediklerini ve bölünmenin bu formül esasına göre yapılmasını kararlaştırmışlardır. Ancak, bu formülün ne olduğu ile ilgili, yani Hazar Denizi'nin dibinin zenginliklerinin hangi formül ile bölüştürüleceği ile ilgili herhangi bir bilgi verilmemiştir. Belli olan ise odur ki, artık devletler ikili görüşmeler ile aralarındaki sorunlara çözüm bulmaya çalışacaklardır. Yani Hazar Denizi'ne kıyısı olan herhangi iki devlet arasındaki sorununun çözülmesi veya herhangi bir iki taraflı anlaşmanın yapılması ve bu anlaşmaların onaylanması için diğer ülkelerin bu anlaşmaları onaylamasına gerek kalmayacaktır. Mesela, Türkmenistan ve Azerbaycan arasında Türkmenistan doğal gazının Hazar'ın dibinden ve Azerbaycan üzerinden Avrupa'ya taşınması projesi vardır ve bu projeye en çok engel olan ülke Rusya Federasyonu olmuştur. Bu projenin Hazar'da ekolojik sorunlara neden olacağı gerekçesini öne süren Rusya, gerçekte Avrupa'nın Rusya'dan bağımsız başka enerji kaynaklarına ulaşımının önünü almaya çalışmaktadır. Yeni

anlaşmaya göre ise örnek olarak, eğer bu projeyi gerçekleştirmek isteyen iki ülke, Azerbaycan ve Türkmenistan bu proje üzerinde anlaşma sağlarlarsa diğer üç devletin ile bu anlaşmanın onaylanmasına gerek kalmadan iki ülke arasında onaylanmış proje gerçekleştirilebilecektir.Artık Hazar'da diğer kıyı devletlerinin onayı olmadan örnek gösterilen bu proje ve bu gibi ikili projeler gerçekleştirilebilecektir. Bu her devlet için olumlu bir gelişme olsa da, en önemli mesele olan sektörel sınırların belirlenmesi meselesinde kesin bir anlaşmaya varılamamıştır. Yani, sınırların belirlenmesi için devletler arasında ikili görüşmeler devam edecektir ve aslında devletlerin burada anlaştıkları konu Hazar'ın statüsü ile ilgili müzakerelere devam edilmesi ve bu müzakerelerin formülü konusunda olmuştur. Müzakerelerin ilk yıllarından itibaren İran ve Rusya için oldukça önemli olan Hazar Denizi'nde kıyı devletlerinden başka diğer devletlerin askeri varlığının yasaklanması hakkında ise 5 kıyı devleti bu zirve toplantısında anlaşmaya varmışlardır.[114]

Sonuç olarak Azerbaycan'ın verdiği tekliflere bakılacak olursa, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin tutumuna göre Hazar Denizi bir sınır gölüdür ve buraya kıyısı bulunan beş devlet tarafından kıyı şeridi esas alınarak bölünmeli, bu sektörler kıyısındaki devletin sınırı olarak kabul edilmelidir. Hazar Kıyısı devletlerinden herhangi birinin diğer kıyı devletinin sınırları içindeki sektöründe olan eylemi bu sektörün sahibi devlet ile önceden anlaşarak gerçekleştirilmelidir. Azerbaycan Hazar'ın statüsü meselesinin yalnızca kıyıdaş komşu devletler arasında samimiyet ve işbirliği sayesinde çözüme ulaşabileceğini söylemektedir. Hazar'ın hukuki statüsünün yalnızca uluslararası hukuk kurallarına, uluslararası anlaşmalara ve önceki uluslararası tecrübeye dayanılarak çözülmesini gerektiğini savunan Azerbaycan, bu anlaşmanın, Hazar Denizi ülkelerinin egemen haklarını koruyarak yapılması gerektiğini savunmaktadır

[114] Sevinc Osmangızı, *a.g.e.*

2.4. Türkmenistan'ın Soruna Yaklaşımı

Diğer Hazar kıyısı ülkelerinden farklı olarak Hazar Denizi'nin hukuki statüsü meselesinde tutumunu tam olarak ortaya koymayan tek devlet Türkmenistan'dır. Türkmenistan yetkililerinin ilk zamanlar yaptıkları resmi açıklamalardan Türkmenistan'ın Hazar Denizi'nin Hukuki Statüsü konusunda Azerbaycan ve Kazakistan'ın tutumuna daha yakın olduğu anlaşılmaktadır. Türkmenistan ilk önce Azerbaycan ve Kazakistan'ın destek verdiği ve Hazar Denizi'nin her kıyıdaş ülkenin kendi arazi suları sayılacak şekilde sektörlere bölünme teklifini kabul etmiştir. 1993 senesinde Türkmenistan'ın kabul ettiği bir kanun ile Hazar Denizi'nin Türkmenistan sahillerinden başlayarak 12 deniz millik sektörü Türkmenistan devletinin karasuları olarak kabul edilmiştir.[115]

SSCB'nin dağılmasından sonra bağımsızlığını ilan eden Türkmenistan, yukarıda belirtildiği gibi ilk olarak Azerbaycan ve Kazakistan'ın tutumuna yakın olduğunu gösterse de daha sonraki yıllarda görüşünü değiştirerek her ülkenin Hazar'da 45 millik münhasır yetki alanının olduğu ve kalan suların ortak kullanımı gerektiğini öngören yeni bir tezin Hazar'a uygulanmasının gerekli olduğunu savunmuştur.[116] İlerleyen yıllarda Azeri, Çırak ve Kepez petrol yataklarını Azerbaycan'ın keşfetmesinden sonra Türkmenistan bu tutumunu da değiştirmiştir. Çünkü, Azerbaycan'ın keşfettiği bu yeni yataklar Türkmenistan kıyılarından itibaren 45 millik mesafeden uzak bir konumda bulunmaktadır. Türkmenistan devleti bu yatakların bulunmasından sonra tutumundaki vazgeçerek orta hat prensibine destek veren ülkelerin safına katılmıştır.[117] Hazar'ın statüsü meselesinde bu yeni tutumu ortaya koyan Türkmenistan 1996 yılında Rusya ve İran ile Aşkabat kentinde yapılan konferansın ardından bu iki devlet ile ortak bir bildiri imzalamıştır. Bu bildiriye göre

---

[115] Shamkhal Abilov " *a.g.m.*, s. 57.

[116] Osman Nuri Aras *a.g.m.*, s. 190.

[117] Gülnar Nugman *a.g.m.*, s. 61.

Türkmenistan artık Hazar Denizi'nin yukarıda belirtildiği gibi 12 deniz mili ile sınırlandırılmış sektörel kullanımını değil, Rusya ve İran'ın savunduğu Hazar Denizi kaynaklarının ortak kullanımı tezini desteklemeye başlamıştır.[118] 1997 yılının Ocak ayında ise Türkmenistan Cumhurbaşkanı Saparmurat Niyazov Azerbaycan tarafından Hazar'da keşfedilen yeni yatakların Azerbaycan tarafından konulan isimlerini değiştirerek bu yataklara kendi ismini vermiştir.[119]Ancak Şubat 1997'de Kazakistan ile yapmış oldukları bir görüşme sonrasında Türkmenistan, bu ülke ile bir sonuca varmıştır. Bu görüşme sonucuna göre, Türkmenistan Hazar Denizi'nin Hukuki Statüsü sorunu çözülene kadar Hazar'ın kıyı devletleri tarafından sektörel bölünmesi tezine uygun bir biçimde kullanımını kabul etmiştir.[120]

Bu görüşmeden bir sene sonra 1998 yılında Rusya ile Kazakistan arasında Hazar Denizi'nin kuzey kısmına ilişkin olarak deniz dibinin bölünmesiyle ilgili ortak bir anlaşma yapılmıştır.[121] Ancak Hazar Denizi'nin kuzey kısmında iki devlet arasında yapılmış bu anlaşmayı Türkmenistan ve İran protesto etmiştir. Bu anlaşmadan birkaç ay sonra Türkmenistan Cumhurbaşkanı Saparmurat Niyazov, İran İslam Cumhuriyeti'ni ziyaret etmiş ve bu ziyaret sırasında Hazar Denizi'nin hukuki statüsü belirlenene kadar SSCB ile İran arasında imzalanmış olan 1921 ve 1940 anlaşmalarının geçerli olmasının uygun olduğu hakkında İran Cumhurbaşkanı Seyit Muhammed Hatemi ile birlikte ortak bildiri yayınlamıştır. Bu bildirinin ilk maddesinde Hazar Denizi'nin, kıyı devletlerinin ortak malı olduğu vurgulanarak Hazar'ın hukuki statüsü sorunun ve onun doğal kaynaklarının beş kıyıdaş devletin ortak hakkı olduğu konusu ön plana çıkmıştır.Bildirinin beşinci maddesinde ise İran İslam Cumhuriyeti'nin Hazar Denizi'nin hukuki statüsü meselelerinde daha önceleri

---

[118] Rüstem Mamedov, "International Legal Status of The Caspian Sea: Issues of Theory and Practice", The Turkish Yearbook, 2001, s. 237.

[119] Selçuk Çolakoğlu, *a.g.m.*, s. 113.

[120] Anlaşma Metni, *"Kazakistan ve Türkmenistan Daimi Temsilciler Birleşmiş Milletler 14 Mart 1997 Tarihli Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine Mektup",* http://undocs.org/A/52/93, (23.09.2018).

[121]Timeturk – Haber Ajansı İnternet Sayfası, *"Rusya ve Kazakistan Hazar'da Ortak Petrol Üretecek",*https://www.timeturk.com/rusya-ve-kazakistan-hazar-da-ortak-petrol-uretecek/haber-72966, (23.09.2018).

de savunduğu bir konu olan, Hazar'ın ve onun kaynaklarının kıyı devletleri arasında eşit olarak bölünmesinin gerekli olduğu vurgulanmıştır.[122] Bu bildiri ile birlikte Türkmenistan İran'ın görüşünü savunduğunu ortaya koymuştur. Türkmenistan'ın İran ile bu konularda anlaşmasının ve Türkmenistan'ın İran'a yakınlaşmasının en önemli sebebi ise Azerbaycan ile Türkmenistan arasında, yukarıda adı geçen paylaşılamayan petrol yataklarının olmasıdır.[123]

Aralık 1998'deTürkmenistan, Hazar'ın statüsüne ilişkin olarak daha önceki politikasından daha farklı bir politikaya geçerek Azerbaycan ile Hazar'daki sınırlarının orta hat prensibine göre belirlenmesine razı olmuştur. Türkmenistan, bu yeni tutumu ile birlikte Hazar'ın kuzeyindeki ülkelere daha yakın bir politika izlemeye başlamıştır. Ancak, Hazar'ın orta hat prensibine göre bölünmesine razı olduğunu gösteren Türkmenistan, bu ülkelerle, özellikle de Azerbaycan ile orta hattın geçeceği bölgelerin belirlenmesinde ortak bir karara varamamıştır.[124] Bu belirsizliğin en önemli sebebi ise Azerbaycan'ın Hazar'da keşfettiği yeni petrol yatakları olmuştur. Azerbaycan ile yaşanan bu sorunlu yataklar meselesi Türkmenistan'ı İran ile daha çok yakınlaştırmıştır.

Bağımsız Devletler Topluluğu zirvesinde Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in daveti ile Hazar'a ilişkin ortak bir bakış açısı oluşturabilme amacıyla yapılan toplantıya Türkmenistan Cumhurbaşkanı Saparmurat Niyazov Hazar'a ilişkin olarak İran'ın temsil edilmediği bir toplantıda iştirak etmeyeceği açıklamasını yaparak bu toplantıya katılmamıştır. Türkmenistan'ın bu tutumu İran'ın tutumu ile çakışmaktadır. Çünkü Türkmenistan da, İran gibi sorunun yalnızca Hazar kıyısı beş devletin hepsinin katıldığı bir zirvede, bu ülkelerin kendi fikir ve tezlerini ortaya koyarak iştirak ettiği bir müzakere süreci ile çözüme kavuşturulabileceğini

---

[122] Anlaşma Metni, "*İran İslam cumhuriyeti ve Türkmnistan Daimi Temsilciler Birleşmiş Milletler 2 Ekim 1998 Tarihli Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine Mektup",* https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N98/290/05/PDF/N9829005.pdf?OpenElement, (23.09.2018).

[123] Selçuk Çolakoğlu, *a.g.m.,* s. 113.

[124] Yaşar Hüseyin Yağdıran, *UluslararasıHukuk Açısından Hazar Denizi Kıta Sahanlığı Problemi*, İstanbul Üniversitesi, Deniz Bilimleri ve İşletmeciliği Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mayıs 2011, s. 60.

savunmaktaydı. Bu açıklama ile birlikte Türkmenistan yine İran'ın da savunduğu gibi Hazar'ın statüsü meselesinin beş kıyı devletin de hemfikir olduğu ortak bir anlaşma ile çözüme ulaşmalısı gerektiğini ve Hazar'daki ikili anlaşmaların bir geçerliliğinin olmadığını da savunmaktaydı.[125]

2002 yılının Mart ayında Azerbaycan ile İran arasında Hazar'ın hukuki olarak paylaşılması için yapılan görüşmeler de sonuçsuz kalmıştır. Bir ay sonra Hazar kıyısı devletleri arasındaki görüşmelerde Kazakistan, Azerbaycan ve Rusya deniz yatağının ve yüzeyinin paylaşılması konusunda ortak bir karar almışlardır. Bu ortak kararda deniz dibinin bölüşülmesi ve deniz yüzeyinin kıyı devletleri arasında ortak kullanılmasını savunmuşlardır. Ancak Türkmenistan bu konuda da muhalif olduğunu göstermiş, denizin paylaşılması konusunu onaylamakla beraber bu paylaşımın nasıl yapılması gerektiği konusunda bu devletlerle ortak bir karara varamamıştır. Diğer taraftan ise İran İslam Cumhuriyeti her zamanki gibi Hazar'da kendi payı olduğunu iddia ettiği %20'lik kısmı almakta kararlı olduğunu ortaya koymuştur. Çünkü İran bu görüşmelerde de her zaman dile getirip savunduğu bu tezini yineleyerek yaklaşımında herhangi bir değişimin olmadığını göstermiştir.[126]

Hazar'ın kuzey kısmındaki bu anlaşmalardan rahatsız olan Türkmenistan ve İran 2003 yılında bir araya gelerek Hazar Denizi'nin güney kısmının taksimi konusunda ortak bir karar imzaladılar. Bu iki devlet deniz dibinin Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku sözleşmesine uygun olarak paylaşılması ilişkin ortak bir karar alsalar da bu kararın detayları olarak, güney kısmının nasıl ve hangi ilkelere göre paylaşılacağını kesinleştirmemişlerdir.[127] Bu karar ile Türkmenistan Hazar Denizi'nin kuzeyindeki ülkelere karşı İran ile güneyde bir ittifak içine girmiştir.

2007 yılının Şubat ayında Türkmenistan Cumhurbaşkanı Saparmurat Niyazov'un vefatından sonra yapılan ilk devlet başkanı seçimlerinde Türkmenistan

---

[125] Muhammed Emin Kocaman, *a.g.m.,* s.109.

[126]Süleyman Sırrı Terzioğlu, "Hazarın Statüsü Hakkında Kıyıdaş Devletlerin Hukuksal Görüşleri", *Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü*, Cilt: 3, Sayı 5, 2008, s. 31.

[127] Yerkinay Ongarova, "Hazar Denzinin Statü Sorunu", *Türk Yurdu Dergisi*, Ekim 2014, Sayı 326.

Cumhurbaşkanı vekili Gurbanguli Berdimuhammedov başkan seçilmiştir. Berdimuhammedov Cumhurbaşkanı seçildikten sonra eski Cumhurbaşkanı Niyazov'un iktidarından farklı politikalar yürütmeye başlamıştır. Bu politikalar ister iç, ister dış siyasette kendini belirgin şekilde göstermiştir. Bu değişikliklerden biri ise Türkmenistan'ın dış siyasetinde önemli bir yer tutan Hazar'ın statüsü meselesinde olmuştur. Gurbanguli Berdimuhammedov Cumhurbaşkanı seçildikten sonra Hazar'ın statü meselesinde Azerbaycan, Kazakistan ve Rusya arasında mevcut olan işbirliği dışında kalmamaya ilişkin açıklamalar vermiştir. Bu açıklamalar ve yapılan bir dizi eylem Türkmenistan'ın Hazar'ın statüsü meselesindeki tutumunun değiştiğinin göstergesiydi. Hazar'ın statüsü meselesinde Türkmenistan açısından farklı bir dönemin başladığını gösteren önemli hadiselerden biri Türkmenistan ile Azerbaycan arasında Hazar Denizi üzerinden geçecek Trans-Hazar demiryolunun yapılmasına ilişkin anlaşmanın yapılması olmuştur. Ancak, taraflar arasında bu ve bunun gibi birkaç yakınlaşma olsa da, Hazar'daki sorunlu yataklar konusunda ve Hazar Denizi'nin dibinin bölüştürülmesi konusunda kesin bir sonuca varılamamıştır.[128]

Devletler arasında, gelecekte bölgesel çatışmalar ve anlaşmazlıklar ortaya çıkarabilecek bir mesele olan sınır çizgilerinin belirlenmemiş olması meselesi, devletlerin varlık ve egemenlik sınırlarının da belirlenmeden kalması anlamına gelmektedir. Hazar Denizi'nin hukuki statüsü melesinin hangi tanım veya uluslararası hukukla belirleneceğine bakmaksızın bu sorunun Hazar'a kıyısı olan beş devletin ortak anlaşmasıyla belirlemek mümkündür. Kuzeyde Azerbaycan, Rusya, Kazakistan üçlüsünün ittifakına karşın Türkmenistan güneyde İran ile güney ittifakını oluşturmuştur. Türkmenistan her ne kadar denizin paylaşılması meselesinde kuzey devletleri ile aynı fikri paylaşsa da, bu paylaşımın nasıl yapılacağı konusunda ise bu devletler ile bir uzlaşmaya varamamıştır.

---

[128] Muharrem Sarıkaya, "Hazar Barışı", *Sabah Gazetesi*, 3Aralık 2008, *http://arsiv.sabah.com.tr/2008/12/03/haber,17C0A310E4484090881BD84D4BA47834.html*, (24.09.2018).

2.5. Kazakistan'ın Soruna Yaklaşımı

Hazar Denizi'nde en büyük sahil şeridine sahip ve Hazar kıyısında büyük doğal zenginlikleri olan bir diğer ülke de Kazakistan'dır. Hazar Denizi'ne kıyı olan ülkeler içerisinde en büyük sahil şeridine sahip olması Kazakistan'ı Hazar'da en büyük pay sahibi yapmaktadır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsızlığını ilan eden ülkelerden biri olan Kazakistan, kendi topraklarında ve Hazar Denizi'nde var olan zengin petrol ve doğal gaz yataklarını ekonomisini kalkındırmak ve enerji güvenliğini sağlamak için kullanmayı planlamaktadır.

Kazakistan, Rusya ve İran arasında yapılan 1921 - 1940 anlaşmalarının artık geçerliliğini kaybettiğini ve eskimiş olduğunu savunmaktadır. Bu ülke, Hazar'ın hukuki statüsü meselesinde ilk defa kendi görüşünü taslak halinde 1993 senesinde Moskova'da yapılan konferansta taraflara sunmuştur. Kazakistan'ın teklif ettiği taslakta Hazar Denizi kapalı deniz olarak gösterilmiş ve Hazar'ın Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesinin 122 ve 123. maddelerine göre bölünmesi gerektiği vurgulanmıştır.[129]

Kazakistan'ın görüşü incelendiğinde bu devletin teklifinin Azerbaycan'ın teklifi ile benzer olduğu görülmektedir. Kazakistan da Azerbaycan gibi Hazar Denizi'nin her ülkenin egemen olacağı sektörlere bölünmesini istemektedir. Ancak, bu ülkelerin tezlerindeki benzer olmayan ve zıt düşen en önemli mesele ise Hazar Denizi sularının kullanımı meselesidir. Azerbaycan, Hazar Denizi'nin dibi ve sularının her ülke arasında bölünmesini isterken, Kazakistan Hazar Denizi'nin dibinin bölünmesi gerektiğini, Hazar sularının ise her ülkeye ait belirlenmiş münhasır alanlar dışında ortak kullanımını savunmaktadır.[130]

1997 yılının Şubat ayında Kazakistan Türkmenistan ile görüşmeler yapmış ve bu görüşmeler sonucunda iki bildiri yayınlanmıştır. Bu bildirilerden ilki iki devlet arasındaki işbirliğinin geliştirmesi hakkındayken ikinci bildiri Hazar Denizi'ne ilişkin

---

[129] Rüstem Mamedov, *a.g.m.*, s.224.

[130] Tuğba Yolcu, *a.g.m.*,s. 21.

sorunlar hakkında olmuştur. Bu bildiride Hazar Denizinin Hukuki Statüsü meselesi çözüme ulaşıncaya kadar denizin orta hat prensibine göre belirlenen sınırlarının korunması konusunda mutabakata varılmıştır. 1997 Şubat anlaşması yapıldığında Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev Hazar Denizi'nin Sovyetler dönemindeki ulusal sektörlere bölünmesi gerektiğini vurgulayarak bu prensibin günümüzde Hazar'ın hukuki statüsü sorununa da uygulanmasının önemine değinmiştir. 1998 yılında Kazakistan'ın Rusya ile yaptığı deniz dibinin paylaşılmasına ilişkin anlaşmada Kazakistan kendi tutumunu net bir şekilde ortaya koymuştur. 9-10 Şubat tarihleri arasında Rusya ile Astrahan kentinde Dışişleri Bakanları düzeyinde yapılan bu görüşmede Rusya, Hazar'ın bölünmesi için yeni bir teklif ileri sürmüştür. Bu teklife göre Hazar Denizi'nin dibi kıyı devletleri arasında tamamen ulusal sektörlere bölünecek, Hazar'ın suları ve barındırdığı biyolojik kaynaklar ise kıyıdaş devletleri arasında ortak kullanılacaktır. Bu teklifte gösterilen Hazar'ın biyolojik kaynaklarının ve sularının ortak kullanımı kıyı devletleri arasında koordineli şekilde gerçekleştirilecektir. Rusya bu teklifi ile Hazar'daki hidrokarbon rezervlerinin yabancı yatırımcılar tarafından işlenmesine karşı çıkmaktan vazgeçmiştir. Rusya'nın sunduğu yeni tekliflerden sonra yabancı yatırımcılar açısından Hazar'daki petrol ve doğal gaz rezervlerinin işlenmesi önünde hiçbir engel kalmamış, kendi sektöründe zengin yataklar bulunan Kazakistan ise kendi egemenliğinde olan ulusal münhasır ekonomik bölgesini askeri koruma altına almıştır.[131]

Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Boris Yeltsin ile Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev 6 Temmuz 1998 tarihinde Moskova'da bir araya gelerek Hazar'ın statüsü meselesinde önemli anlaşmalardan birine imza atmışlardır. "Hazar Havzası'nın kuzey kısmındaki dip kaynaklarının kullanılması amacı ile egemenlik haklarına uyulması" isimli anlaşma ile Hazar'ın paylaşılması meselesinde Rusya ile Kazakistan Hazar'ın kuzeyinde önemli bir adım atmışlardır. Bundan sonra 9 Ekim 2000 tarihinde Rusya ile Kazakistan arasında imzalanan yeni bildirge ile

---

[131] Sinan Oğan, *Yeni Küresel Oyun…*,s.14.

Rusya ile Kazakistan Hazar Havzası'nın bölünmesinde "orta hat" prensibinde anlaşarak Hazar Denizi'nin ulusal sektörlere bölünmesi ve Hazar sularının yüzeyinin ortak kullanılma açılması konularında anlaşmaya varmışlardır. Ayrıca, Rusya ve Kazakistan bu bildiri ile Hazar'ın bölünmesi zamanı sınır hattında bulunan yatakların her ülkeye %50 oranında pay düşecek şekilde bölünmesini uzlaşmışlardır.[132] Rusya'nın kendi prensiplerinden vazgeçerek bu anlaşmayı yapmasındaki en büyük sebeplerden biri Hazar'ın kuzeyindeki Rusya ulusal sektöründe oldukça zengin petrol yataklarının bulunması olmuştur.[133]

Bundan sonra Azerbaycan da Hazar'ın statüsü meselesinde Türkmenistan ile birçok görüşmeler yapmıştır. Yapılan bu görüşmelerden sonra Hazar'ın orta hat prensibine göre bölünmesi konusunda ortak karar alınmış ve iki ülkenin su sınırlarını belirleyecek hattın belirlenmesi için ortak uzmanlar grubunun oluşturulması konusunda anlaşmaya varılmıştır. Ancak, Azerbaycan ile Türkmenistan arasında Rusya ile Kazakistan arasında imzalanan bir anlaşma gibi somut bir sonuca ulaşılmamıştır.

Rusya'nın daha sonra 2001 yılının Ocak ayında Azerbaycan ile "Hazar'da İşbirliği Ortak Bildirisi ve Bakü Deklarasyonu" ve çeşitli diğer işbirliği belgeleri imzalanmıştır.[134] Bu anlaşmalardan sonra Hazar Denizi'nin hukuki statüsü meselesinde Hazar'ın kuzeyinde Azerbaycan, Rusya ve Kazakistan arasında bir anlaşma ortamı oluşmuş ve bu ülkeler Hazar'ın statüsü meselesinde aynı prensipleri savunarak Hazar'da bir "kuzey" cephesi oluşturmuşlardır.

Kazakistan Hazar Denizi'nin statüsünün belirlenmesi çerçevesinde Rusya ve Azerbaycan ile 1998-2003 yılları arasında bir dizi anlaşma imzalamıştır. Kazakistan'ın Hazar Denizi'nde tek belirsiz sınırı Türkmenistan ile olan sınırıdır. Hazar Denizi'ndeki bu durum esas alındığında Kazakistan deniz dibinin ulusal

---

[132] Merve İrem Yapıcı, *Rus Dış Politikasını Oluşturan İç Etkenler*, USAK yayınları 45, Ankara Ağustos 2010, s.381.

[133] Sinan Oğan, *Hazarda Tehlikeli Oyunlar…,* s. 157.

[134]Burçin Canar, " Rusya Federasyonun Azerbaycan İle İlişkileri", *Çankırı Karatekin Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 1, Bahar 2012, s. 28.

sektörlere bölünmesinin komşu ülkeler arasında olmasının daha doğru olacağını ısrarla savunmuştur. Kazakistan her fırsatta Hazar Denizi'nin hukuki statüsünün çözüme ulaşmasına yönelik ilgisini dile getirmiştir. 22-23 Ekim 2011 tarihlerinde Astana'da yapılan Hazar'ın statüsüne ilişkin 30. toplantının açılış töreninde Kazakistan Dışişleri Bakanı Yerzhan Kazykhanov Hazar'ın statüsü meselesinin Kazakistan için ne kadar önemli bir konu olduğunu ifade eden konuşma yapmıştır.[135]

12 Ağustos 2018 tarihinde Kazakistan'ın ev sahipliği ile Aktau kentinde Hazar Denizi Ülkeleri Devlet Başkanları'nın beşinci zirvesi düzenlenmiştir. Bu zirvede Hazar kıyısı ülkeler arasında önemli bir anlaşma imzalanmıştır. Yukarıda da belirtildiği gibi bu anlaşmada Hazar Denizi'nin bölünmesi konusunda Kazakistan'ın da savunduğu gibi her ülke Hazar'daki sektörel sınırlarını belirlenmesine ve diğer çözülmemiş sorunlara ikili müzakereler ile çözüm bulmaya çalışacaklar.[136]

---

[135]Андрей Чеботарев**,** *"Политика Казахстана в Каспийском Регионе: Современные Тенденции"*, Analitik Portal Hizmeti, Nisan 2012, http://www.ca-portal.ru/article:2074, (24.09.2018).

[136] Sevinc Osmangızı, *a.g.e*.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. HAZAR DENİZİ'NİN KIYI DEVLETLERİ ARASINDAKİ PAYLAŞILAMAYAN YATAKLAR SORUNU

3.1.Paylaşılamayan Yataklar Sorunundaki Taraf Devletler

Hazar Denizi'nin Hukuki statüsü meselesinde tarafların uzlaşamamasının en önemli sebebi hiç şüphesiz Hazar'a kıyısı olan devletlerin çıkarlarından taviz vermek istememeleri olmuştur.Çünkü Hazar Denizi 1970 yılında SSCB tarafından Hazar kıyısında bulunan eski Sovyet devletleri arasında sektörlere bölünürken tam olarak sektörler arasındaki sınırlar çizilmemiştir. SSCB'den sonraki dönemde ise Hazar kıyısındaki bağımsızlığını kazanmış yeni devletler Hazar'dan daha çok pay alabilmek için mücadele içine girmişlerdir. Hazar Denizi'ndeki zengin petrol ve doğal gaz yataklarının paylaşılamaması ve bu yatakların hangi ülke sektöründe kalacağı konusunda ülkeler arasında uzlaşmaya varılmadığı için Hazar Denizi'nin hukuki statüsü meselesi günümüze kadar çözülmemiş bir biçimde kalmıştır.

1998 yılında Hazar Denizi ile ilgili iki ülke arasındaki olan tüm sorunları çözmeye çalışan Rusya ve Kazakistan Kurmangazı ve Hvalinskoye yatakları meselesinde anlaşmaya varamamışlardır. Ancak, 2002 yılında Rusya ve Kazakistan Hazar Denizi'ni orta hat prensibine göre bölme konusunda anlaşmaya varmışlardır.[137] Bu iki ülke, aralarındaki sorunlu yatakların da hangi ülkeye ait olacağı hakkında mutabakata varmışlardır. Bu anlaşmaya göre ise Kurmangazı yatağı Kazakistan'ın, Hvalinskoye yatağı ise Rusya'nın yasalarına göre işletilecekti.[138] Bu anlaşmadan göre ise Hazar Denizi'nin kuzeyindeki devletler Hazar Denizi'nin bölünmesi meselesinde birçok konuda anlaşmaya varmışlardır.

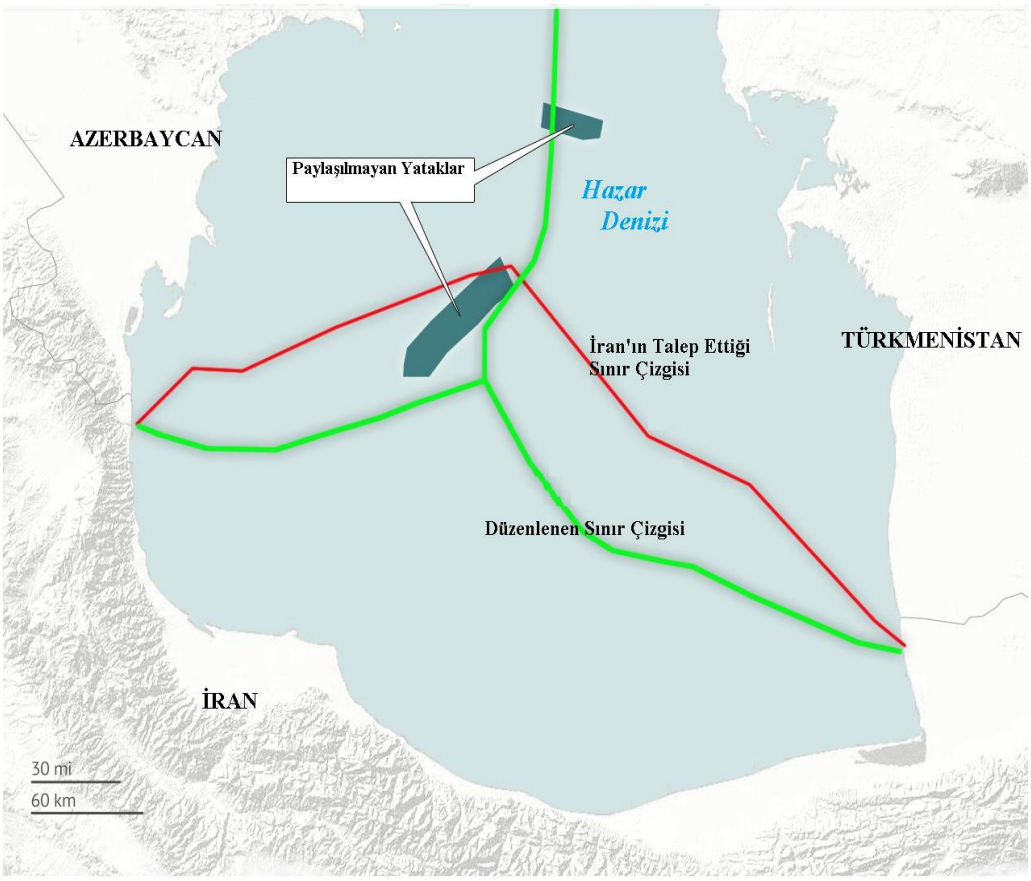
---

[137] Yerkinay Ongarova, "Kazakistan'ın Çok Yönlü Enerji Politikası ve Hazar Denizi", *Alınteri - Sosyal Bilimler Dergisi (ASOBİD)*, Cilt: 2, Sayı: 3, 2018, s. 5

[138] Константин Александров *"*Дно Делим, Вода Общая?", Temmuz 2002, *https://neftegaz.ru/analisis/view/5837-Dno-delim-voda-obschaya,* (25.09.2018).

Paylaşılamayan yataklar sorunu Hazar'ın güney kısmında kendini daha çok his ettirmektedir. Hazar'ın Azerbaycan sektöründe Azerbaycan ile İran arasında "Araz", "Alev", "Şark" ve Azerbaycan ile Türkmenistan arasında "Azeri/Hazar", "Çırak/Osman", "Kepez/Serdar" tartışmalı yataklar vardır. Bu durum Hazar Denizi'nin bu kısmında ülkeler arasında hukuki statü meselesinde nihai sonuçlara varılması aşamasında oldukça önemli anlaşmazlıklara yol açmıştır.[139]

Resim 8: Azerbaycan – İran ve Azerbaycan – Türkmenistan Arasındaki Sorunlu yataklar

Kaynak: https://worldview.stratfor.com/article/new-military-order-caspian-sea

[139] Necati Özfatura, "Hazar İhtilafı", Türkiye Gazetesi, Ağustos 2001, *http://www.turkiyegazetesi.com.tr/yazarlar/m-necati-ozfatura/121041.aspx*, (26.09.2018).

3.1.1. Azerbaycan ve İran

Azerbaycan ve İran arasındaki sorunların en başında Hazar Denizi'ndeki paylaşılamayan yataklar sorunu gelmektedir. 1991 yılına kadar SSCB ile yapılan tüm anlaşmaları kabul eden İran, 1991 yılından sonra Hazar Denizi'nin kıyısında bağımsızlığını ilan eden yeni devletler ile Hazar'ın hukuki statüsü meselesinde farklı bir politika izlemeye başlamıştır. Azerbaycan, SSCB'nin dağılmasıyla birlikte 1991 senesinden sonra doğal olarak Hazar Denizi kaynaklarında pay sahibi olmuş, ekonomisini ve enerji güvenliğini geliştirmek için bu kaynakları kullanmaya başlamıştır. Azerbaycan bu kaynakların çıkarılıp satılması meselesinde Batı şirketlerine öncelik tanımış ve Türkiye yanlısı bir tavır sergilemiştir. Bu soruna ilişkin Azerbaycan'ın Batı ve Türkiye yönlü politikaları İran'ı rahatsız etmeye başlamıştır. 1994 yılında imzalanan "Asrın Anlaşması" projesi ile Azerbaycan kendi petrol ve doğal gaz kaynaklarını Batılı petrol şirketlerine açmıştır. Bu anlaşamadan sonra İran, Azerbaycan'ı bu politikalarından vazgeçirmek için bunların karşısında alternatif teklifler sunmuş, ancak Azerbaycan bu tekliflerin hiç birine sıcak bakmamıştır.[140]

Azerbaycan ve İran arasında iyi olmayan ilişkiler Hazar'ın güneybatısında İran'ın kendisine ait olduğunu iddia ettiği alanlarda Azerbaycan'ın araştırma çalışmalarına başlamasıyla alevlenmiştir. Azerbaycan başkenti Bakü'den 120 mil uzaklıkta bulunan ve kendisinin olduğunu iddia ettiği yataklarda araştırma yapmaya başlamıştır. Ancak, bu bölgede İran'ın İnam yatağı olarak isimlendirdiği petrol yatağı da bulunmaktaydı. Azerbaycan'ın bu adımı 1997 yılında İran tarafından protesto edilmiştir.[141]

---

[140] Natıg Samedov, "Azerbaycan ve İran Arasındaki Diplomasi Savaşı", Dünya Türk Forumu, *http://www.dunyaturkforumu.org/tr/component/content/article/10-haberler/95-azerbaycan-ve-ran-arasndaki-diplomasi-sava,* (30.09.2018).

[141] Muhammet Kakabayev, *"Hazar'da Belirlenemeyen Sınırlar",* İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2004, s. 44.

Hazar Denizi'nin güney komşuları olan İran ve Azerbaycan'ın Hazar Denizi'nin hukuki statüsü meselesi konusunda anlaşmaya varamamasının anlaşamamalarının en büyük sebeplerinden biri ve belki de en önemlisi, görüldüğü gibi, Hazar Denizi'nde iki ülke arasında paylaşılamayan tartışmalı yataklar sorunun varlığıdır. İran Azerbaycan'ın Anayasası ile belirlediği Hazar sektörlerindeki bazı petrol ve doğal gaz yataklarına hak ileri sürmektedir. İran'ın hak iddia ettiği yataklar ise Alov, Araz ve Şark yataklarıdır. Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev 1998 yılının Temmuz ayında Londra'dayken Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Şirketi (SOCAR) ile BP arasında Alov, Şark ve Araz yataklarında aramaların yapılması ve işlenmesi konusunda bir anlaşma imzalanmıştır.[142]

1999 yılında İran da bu anlaşmalara karşı Royal Dutch/Shell ve Lasmo şirketleri ile Hazar Denizi'nin İran sularında petrol aramaları yapılması için anlaşma imzalamıştır.[143] Azerbaycan, İran ile bu şirketler arasındaki anlaşmalara itiraz ederek bu anlaşmaları protesto ettiğini açıklamıştır. Ancak, İran tarafı da bu protestoların hiçbir hukuki dayanağının olmadığını belirterek Azerbaycan'ın bu protestolarına karşı çıkmıştır. Aralık 1999'da yılında Azerbaycan Dışişleri Bakanlığı İran ile Shell ve Lasmo şirketleri arasında imzalanan anlaşmalara itiraz etmiştir. Bu itirazdan sonra 16 Aralık 1999 tarihinde Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Şirketi Başkan Yardımcısı İlham Aliyev İran'ın imzaladığı anlaşmaların hiçbir hukuki dayanağının olmadığını belirterek İran şirketlerinin Azerbaycan'dan çıkarılmasını talep ederek İran'ın Hazardaki bu tutumunun İran-Azerbaycan ikili ilişkilerini olumsuz etkileyeceğini bildirmiştir. İlham Aliyev'in bu açıklamasına İran Dışişleri Bakanlığı tarafından İran ile SSCB arasında imzalanmış olan 1921 ve 1940 anlaşmalarında

---

[142]Pervane İslamova, "Hazar Havzasında Sorunlu Yataklar: Azerbaycan, İran ve Türkmenistan'ın Argümanları", *Azerbaycan Ulusal Bilimler Akademisi, Bilimsel Makaleler Derlemesi*, Bakü 2015, s. 29.

[143] The New York Times, "International Business; BP Amoco Will Not Join Iran Oil Venture", January 1999, https://www.nytimes.com/1999/01/19/business/international-business-bp-amoco-will-not-join-iran-oil-venture.htm.l, (01.10.2018).

Hazar Denizi'nin bölünmesi ve sınırlandırılması hakkında hiçbir kayıt olmadığı şeklinde bir yanıt verilmiştir.[144]

İran ile Azerbaycan arasındaki ilişkiler Hazar Denizi'ndeki tartışmalı yataklar ve Hazar Denizi'nde sınırların belli olmaması yüzünden gittikçe gerilmekteydi. Bu ilişkilere yeni bir boyut kazandıran açıklama ise İran İslam Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Muhammet Hatemi tarafından yapılmıştır. Cumhurbaşkanı Hatemi, 18 Nisan 2001 tarihinde yaptığı açıklamada "İran İslam Cumhuriyeti'nin Hazar Denizi'ndeki ulusal çıkarlara her zaman sadık kalacağını ve bu çıkarları korumak için gerekirse İran Silahlı Kuvvetleri'nin de seferber edileceğini ve İran'ın her zaman savaşa hazır olduğunu" açık bir dille ifade etmiştir. İran Dışişleri Bakanlığı ise Cumhurbaşkanı'nın bu açıklamasından sonra bir açıklama yaparak "İran'ın Hazar'da kendi sektörü içindeki yataklarını koruyabileceğini ve İran İslam Cumhuriyeti'nin buna gücünün yeteceğini" bildirmiştir.

Bu açıklamalardan 3 ay sonra 23 Temmuz 2001 tarihinde İngiltere'nin BP şirketi ile Azerbaycan arasında imzalanan uluslararası bir anlaşma çerçevesinde Hazar Denizi'nin Azerbaycan sektöründe bulunan "Alov" yatağının Azerbaycan'a ait "Geofizik-3" ve "Elif Hacıyev" gemileri araştırma yapmaya başlamışlardır. Kısa süre sonra İran Hava Kuvvetleri'ne ait askeri jetler bu araştırma gemileri üzerinde yakın uçuşlar yaparak gemileri taciz etmişler. Bu arada Azerbaycan Cumhuriyeti'nin hava sahası ihlal edilmiştir. Daha sonra ise bir İran askeri gemisi Azerbaycan'a ait "Geofizik-3" gemisine yaklaşarak bölgeyi hemen terk etmesi gerektiğini, aksi takdirde güç kullanmak zorunda kalacağını ve gelişecek olaylardan kendilerinin sorumlu olmayacaklarını bildirmiştir.[145] Yaşanan bu olay sonrasında BP bu yataklarda tüm araştırmalarını durdurmuştur.

İlerleyen günlerde İran'a ait savaş uçakları birkaç defa daha Azerbaycan hava sahasını ihlal etmiştir. İran ile Azerbaycan arasında yaşanan bu olumsuz

---

[144] Pervane İslamova, *a.g.m.*, s. 29.

[145] *Azerbaycan – İran Münasibətləri (Azerbaycan –İran İlişkileri),* Günaz Tv, Kasım 2011, https://www.gunaz.tv/az/meqaleler/azerbaycan-iran-munasibetleri-m10271, (01.10.2018).

gelişmelerden sonra ilk tepkilerden biri Türkiye'den gelmiştir. 13 Ağustos 2001 tarihinde İran İslam Cumhuriyeti'nin Türkiye'deki büyükelçisi Türkiye Dışişleri Bakanlığı'na çağırılmış ve Türkiye'nin Azerbaycan'ı desteklediği oldukça net ifadelerle belirtilerek, Türkiye'nin bu görüşü İran Büyükelçisi Hüseyin Lavasani'ye nota ile iletilmiştir.[146] Daha sonra ise Türkiye Cumhuriyeti Genelkurmay Başkanı Orgeneral Hüseyin Kıvrıkoğlu 24 Ağustos 2001 tarihinde 10 adet F-16 uçağı eşliğinde Bakü'ye gelerek Azerbaycan'a desteklerini ifade etmiştir. Orgeneral Kıvrıkoğlu ile birlikte Türkiye Hava Kuvvetleri de, Azerbaycan semalarında uçuşlar yaparak Azerbaycan'ın İran'a karşı yalnız olmadığını göstermiştir. İran tarafı Türkiye Cumhuriyeti Genelkurmay Başkanı'nın Bakü ziyaretini Ankara'nın gövde gösterisi olarak değerlendirmiştir.[147] Teknik değerlendirmeler yapılsa da Azerbaycan ile İran arasında belirlenemeyen sınırlar sorunundan dolayı bu yataklarda çalışmaların başlatılması 2002 yılında sorunlar çözülene kadar ertelenmiştir.[148]

İran'ın Hazar Denizi'nde tansiyonu bu kadar yükseltmesi hiçbir ülke tarafından onaylanmamıştır. ABD, Hazar Denizi'nde araştırma yapan Azerbaycan gemilerine İran'ın bu tacizlerini kınamış ve İran'ın askeri müdahale tehditlerini bölgede provokatörlük girişimleri olarak değerlendirmiştir.[149]

Hazar'ın statüsü meselesinde bazı konularda İran'ın yanında gibi görünen Rusya da İran ile Azerbaycan arasındaki bu gerginlikten sonra Azerbaycan'ın yanında olduğunu gösteren açıklamalar yapmıştır. Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev Hazar'daki bu sınırların önceleri SSCB İran sınırı olduğunu ve SSCB dağılsa da eski SSCB devletlerinin beraber olduğunu ve Bağımsız Devletler Topluluğu olarak burada olduklarını söylemiştir. Aliyev bu açıklamaları ile

---

[146] Uğur Ergan, "Türkiye'den İran'a Azerbaycan Notası",*Hürriyet Gazetesi Arşivi*, 21 Ağustos 2001, *http://www.hurriyet.com.tr/gundem/turkiyeden-irana-azerbaycan-notasi-9731*, (02.10.2018).

[147] Yeni Şafak Gazetesi Arşivi, *"Türk Yıldızları Bakü'de"*, 24 Ağustos 2001, https://www.yenisafak.com/dunya/turk-yildizlari-bakude-2458621, (02.10.2018).

[148] Haydar Aliyev Mirası – Uluslararası Elektronik Kütüphane, *Azerbaycan – "BP" İlişkileri,* Ekim 2008, http://lib.aliyev-heritage.org/az/3185561.html, (02.10.2018).

[149] Sinan Oğan, Yeni Küresel Oyun…, s. 20.

Rusya'nın desteğini almak için Azerbaycan'ın BDT topluluğu içinde yer alarak bu devletlerin ortak savunma koruması içine girebileceğinin işaretlerini vermiştir.[150]

2011 yılının Aralık ayında İran Hazar Denizi'nde "Serdare-Cangal" ve 2012 yılının Mayıs ayında ise "Serdare-Milli" olarak isimlendirdiği yeni yataklar keşfettiğini duyurmuştur. Menas Associates İngiltere'nin analisti Alex Jackson'un ifadelerine göre bu yatakların keşfi onaylanırsa Azerbaycan ile İran arasında çatışma kaçınılmaz olacaktır. Bu yatakların ne kadar kapasitesi olduğu hakkında hiçbir kesin bilgi yoktur. Ancak İran'ın yorumlarına göre Serdare- Milli yatağında 500 milyon metreküp doğal gaz ve 10 milyar varil petrol rezervi vardır.[151] Jackson bunun çok ciddi rakam olduğunu ve çatışma yaratabilecek büyüklükte bir yataktan bahsedildiğini ifade etmektedir. Ancak İran tarafı şimdiye kadar bu yatakların nerede bulunduğu konusunda bir açıklama yapmamıştır.[152]

Hazar'daki bu olumsuz gelişmeler Azerbaycan'ın Batı devletleri ile ilişkilerini geliştirmesine sebep olmuş, buna karşılık İran ise Azerbaycan topraklarını işgal eden Ermenistan ile ilişkilerini her geçen gün daha ilerletmeye başlamıştır.[153] Bunlar ve diğer sorunlar İran ile Azerbaycan arasındaki ilişkileri olumsuz yönde etkilemiştir. Bu sebeplerden dolayı Hazar Denizi'nde kendini daha çok göstermek isteyen İran Hazar Denizi'nde askeri gücünü arttırma çabalarına girişmiş ve Hazar Denizi'ndeki askeri varlığını genişletmiştir.Hatta 30 Haziran 2012 tarihinde İran Deniz Kuvvetleri komutanı Amiral Abbas Zamini bir basın toplantısı düzenleyerek İran'ın Hazar Denizi'ne denizaltı konuşlandırma kararı verdiğini bildirmiştir. Ancak,

---

[150] Gös. yer.

[151] Financial Tribune, *New Oil, Gas Exploration in Caspian Sea*, Haziran 2015, https://financialtribune.com/articles/energy/19912/new-oil-gas-exploration-in-caspian-sea, (03.10.2018).

[152]Nurida Rasullu, "Hazar'ın Hukuki Statüsü – Tartışmalı Yataklar Sorunu", Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Haziran 2014, s.48.

[153]Araz Aslanlı, "Neo – Realizm Kuramı Çerçevesinde Azerbacan – İran İlişkilerinin Analizi", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 6, 2016, s.1530.

denizaltıların sayısı ve ne zaman yerleştirileceği konusunda hiçbir açıklama yapmamıştır.[154]

SSCB'den bağımsızlığını yeni ilan eden, Hazar kıyısı devleti Azerbaycan ile diğer Hazar kıyı devleti olan İran arasında ilişkiler eski zamanlara dayanmaktadır. Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanması ile birlikte, Hazar Denizi'nin hukuki statüsü meselesinde önemi giderek artan Hazar'daki tartışmalı yataklar sorunu ve stratejik çıkarların çatışması, bu iki devletin ilişkilerini olumsuz yönde etkilemiştir. Azerbaycan'ın Hazar konusunda ve Hazar'daki yatakların işlenmesi meselelerinde Batı şirketleri ile işbirliği içine girmesi İran-Azerbaycan ilişkilerindeki sorunları daha da derinleştirmiştir.[155] Bu anlaşmazlıkların en başında gelen diğer konulardan biri de Güney Azerbaycan konusu olmuştur. İran'ın kuzey kısmında yaşayan 20 milyona yakın Azerbaycan Türkü'nün İran'ın kuzey sınır komşusu olarak bağımsızlığını kazanan ve gittikçe gelişmekte olan Azerbaycan Cumhuriyeti'nin dünya arenasına çıkmasını izlemelerini İran endişe ile karşılamaktadır. Bu endişenin en büyük sebebi ise kuzeyde yaşayan nüfusunun büyük çoğunluğunu teşkil eden Azerbaycan Türklerinin kuzeydeki soydaşları – yani bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti - ile birleşmek istemesi ihtimalidir.[156]

İran ile Azerbaycan arasında ilişkiler ilerleyen yıllarda açıkça kritik noktalara kadar yükselemese de, gerek İran'ın Dağlık Karabağ sorununda,gerekse de ekonomik açıdan ve enerji güvenliği meselelerinde Ermenistan'ı desteklemesi, Azerbaycan ile İran arasındaki ilişkileri olumsuz etkilemiştir. Ancak, tüm bu yaşananlara rağmen 2010 yılında İran Azerbaycan ile vizeleri kaldırmış ve Azerbaycan tarafının da aynı şekilde vizeleri kaldırmasını istemiştir.[157] Azerbaycan bu meseleye İran kadar sıcak

---

[154] Pervane İslamova, *a.g.m* , s. 31.

[155] Владислав Шорохов, *"Энергоресурсы Азербайджана: Политическая Стабильность и Региональные Отношения"*http://poli.vub.ac.be/publi/crs/caucasus/shorokhov.htm , (03.10.2018).

[156] Mustafa Gökçe, "Sovyet Sonrası Dönemde Hazar Çevresinde Yaşanan Rekabet" *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2008, s. 195.

[157]*İran Azerbaycan'a Vizeyi Kaldırdı,* Haberler.com – İnternet Sayfası, Ocak 2010, https://www.haberler.com/iran-azerbaycan-a-vizeyi-kaldirdi-haberi/, (04.10.2018).

bakmamış ve İran ile vizeleri kaldırmamıştır. Bu yüzden İran ve Azerbaycan arasında vize sorunu halen devam etmektedir.

İran Genelkurmay Başkanı'nın 9 Ağustos 2011 tarihinde İran'ın resmi Fars Haber ajansına yaptığına konuşmasında Azerbaycan'ı İran'ın bir bölgesi, Azerbaycan halkını ise damarlarında İran kanı akan İranlılar olarak nitelemesi iki ülke arasında büyük bir krize yol açmıştır. İran Genelkurmay Başkanı'nın konuşmasında Azerbaycan halkına ve hükümetine yönelik asılsız ithamların yer almasından sonra İran'ın Azerbaycan büyükelçisi Azerbaycan Dışişleri Bakanlığı'na çağrılarak İran'a nota verilmiştir. Azerbaycan'ın İsrail ile ekonomik ve askeri işbirliğinin İran'ı oldukça rahatsız ettiği su götürmez bir gerçektir. İran Genelkurmay Başkanı 9 Ağustos demecinden sonra 16 Ağustos tarihinde düzenlediği basın toplantısında Azerbaycan'ın İsrail ile ilişkilerine değinerek Azerbaycan'ı üstü kapalı şekilde tehdit etmiştir.[158]

Ancak ilerleyen süreçte İran ile Azerbaycan arasındaki gerginliği ortadan kaldırmak için iki ülke arasında bazı görüşmeler yapılmıştır. İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani'nin 2 Kasım 2014 tarihinde Azerbaycan'a düzenlediği resmi ziyaret sırasında, iki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilmesinde faydalı olabilecek bir dizi adım atılmıştır. Ruhani'nin bu ziyareti sırasında iki ülke arasında enerji meselelerinde işbirliğinin artırılması için bir dizi sorun üzerinde anlaşmaya varılmıştır. İran Cumhurbaşkanı'nın Azerbaycan'a ziyareti sırasında zamanı ikili sorunların çözülmesinden, bölgesel güvenlik için işbirliğinin öneminden ve diğer bunun gibi ikili meselelerden bahseden ortak bir bildiri yayınlanmıştır.[159]

Azerbaycan ile İran arasındaki diğer bir görüşme ise Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in 23 Şubat 2016 tarihinde İran İslam Cumhuriyeti'ne ziyareti sırasında gerçekleşmiştir. Bu ziyaret sırasında Cumhurbaşkanı Aliyev, İran

---

[158]*İran'dan Azerbaycan'a Üstü Kapalı Tehdit*, Hürriyet Gazetesi İnternet Sayfası, Ağustos 2011, http://www.hurriyet.com.tr/gundem/irandan-azerbaycana-ustu-kapali-tehdit-18508032, (04.10.2018).

[159]Dünya Bülteni İnternet Sayfası, *İran ve Azerbaycan Arasında Yeni Anlaşmalar*, Kasım 2014, https://www.dunyabulteni.net/kafkaslar/iran-ve-azerbaycan-arasinda-yeni-anlasmalar-h314255.html, (04.10.2018).

İslam Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani ile görüşmesi ve ayrıca heyetler arasında görüşmeler yapılmıştır. Basına kapalı gerçekleştirilen bu görüşmelerin ardından çeşitli işbirliği konusunda 11 protokol ve ikili ilişkilerin geliştirilmesi konusunda 11 anlaşma imzalanmıştır.[160]

12 Ağustos 2018 tarihinde Hazar'ın Hukuki Statüsü ile ilgili olarak Hazar kıyısı devletlerin Kazakistan'ın Aktau kentinde düzenlenen zirvede önemli bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşma ile İran Hazar'daki bazı isteklerini gerçekleştirmiştir. Zirvede konuşan İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani bu anlaşmanın Hazar'ın statüsü meselesi için önemli bir anlaşma olduğunu belirtmiş, ancak Hazar Denizi ile ilgili tüm sorunların çözülmediğinin de altını çizmiştir. İran açısından Hazar Denizi'nde en önemli meselelerden biri hiç şüphesiz Hazar'a kıyısı olmayan ülkelerin Hazar'a girişinin yasaklanması meselesidir. Bu meselede İran lehine sonuç elde edilmiş ve Hazar Denizi'nin sadece Hazar kıyısı ülkelere ait olduğu, burada başka bir devletin herhangi bir askeri faaliyetine izin verilmeyeceği bu anlaşma ile tüm devletler tarafından onaylanmıştır.[161]Ancak Hazar Denizi'nde İran-Azerbaycan anlaşmazlığı bir çözüme kavuşturulamamıştır, Bu anlaşmadan sonra Hazar Denizi'ndeki sorunlu bölgeler komşu devletler arasındaki ikili görüşmeler ile müzakere edilerek çözüm bulunmaya çalışılacaktır.[162] Buradan da anlaşılacağı gibi Azerbaycan ve İran arasında Hazar Denizi'nin hukuki statüsü meselesi ve tartışmalı yataklar sorunu bu anlaşma ile çözümlenememiş, bu anlaşmadan sonra iki devlet arasında ikili görüşmelerde yeni bir aşamaya geçilmiştir.

---

[160]Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev İran'da Çeşitli Görüşmeler Gerçekleştirdi, Anadolu Ajansı, Şubat 2016, https://www.aa.com.tr/tr/dunya/azerbaycan-cumhurbaskani-aliyev-iranda-cesitli-gorusmeler-gerceklestirdi/526130, (04.10.2018).

[161]*Hazar Denizi'nin Hukuki Statüsünde Anlaşma İmzalandı,* Deutche Welle Türkçe, Ağustos 2018, https://www.dw.com/tr/hazar-denizinin-hukuki-stat%C3%BCs%C3%BCnde-anla%C5%9Fma-sa%C4%9Fland%C4%B1/a-45052632, (04.10.2018).

[162] Sevinc Osmanqızı, *a.g.e.*

3.1.2. Azerbaycan ve Türkmenistan

SSCB'nin dağılmasından sonra bağımsızlığını ilan etmiş olan Hazar Denizi'nin iki kıyıdaş devleti Azerbaycan ve Türkmenistan Hazar Denizi'nin hukuki statüsü meselesinde farklı tezler ileri sürmüş, Hazar Denizi ve kaynaklarının paylaşımı konusunda anlaşamamışlardır. Bu anlaşmazlıkları ortaya çıkaran en önemli sebep ise bu ülkelerin Hazar Denizi'nin paylaşımı meselesinde kendi sektörlerinin sınırlarını belirleyememeleri olmuştur. Bu iki ülke Hazar Denizi'nin hangi yolla bölüneceğinden ziyade bu bölünme sırasında ülkelerin ulusal sektörlerinin geçeceği "Orta Hattı" belirleyememektedirler.[163] Bu konuda her iki ülkede Hazar'dan biraz daha fazla pay alabilmek için kendi tezini kabul ettirmeye çalışmaktadırlar.

Azerbaycan ve Türkmenistan arasındaki bu anlaşmazlıkların önemli kısmı Azeri/Hazar, Çırak/Osman ve Kepez/Serdar yatakları ile ilgili olmuştur. Türkmenistan bu yatakların Hazar Denizi'nde kendi ulusal sektöründe yer aldığını beyan ederek bunların kendisine ait olduğunu iddia etmiştir.[164] Kepez yatağını ilk olarak Azerbaycanlı jeologlar 1959 yılında keşfetmişler ve 1989 yılında bu kuyudan ilk petrol çıkarılmıştır.[165] Bu iki devlet arasındaki ilişkiler 1994 yılında "Asrın Anlaşması"nın imzalanmasından sonra daha da sorunlu hale gelmeye başlamıştır. Bu anlaşmanın imzalanmasından sonra Kepez yatağı çevresinde arama çalışmaları başlatılmış, ancak Türkmenistan tarafı bu meseleyi olumlu karşılamamış ve iki ülke arasındaki ilişkiler kötüye gitmeye başlamıştır.[166]

Azerbaycan Kepez yatağı için 1997 yılının Temmuz ayında Rusya'nın Lukoil ve Rosneft şirketleri ile Azerbaycan Petrol Şirketi arasında 1 milyar dolarlık anlaşma imzalamış, fakat Türkmenistan'ın bu duruma itiraz etmesi yüzünden bir hafta sonra

---

[163] Sinan Oğan, *Yeni Küresel Oyun..,*s. 17.

[164] Çingiz İsmayılov, *a.g.e.,* s. 136.

[165]Çağrı Kürşat Yüce, "Hazar Bölgesinde Tehlikeli Oyunlar ve Türkiye", Turan – Stratejik Araştırmalar Merkezi, Eylül 2010,*http://www.turansam.org/makale.php?id=1906*, (05.10.2018).

[166] Pervane İslamova, *a.g.m.,* s. 25.

"Kepez" çevresindeki çalışmalar durdurulmuştur. Rus şirketlerinin bu anlaşmaya dahil olması yüzünden Türkmenistan ile Rusya arasında bir gerginlik ortaya çıkmış, hatta Türkmenistan'dan Rusya'ya doğal gaz ihracı durdurulmuştur. Bu krizden kısa süre sonra Rusya Devlet Başkanı Boris Yeltsin Ağustos ayında Azerbaycan ile yapılan Kepez yatağı hakkındaki bu anlaşmanın iptal edildiğini açıklamıştır.[167]

Yukarıda da bahsedildiği gibi bu sorunun ortaya çıkmasındaki en önemli sebep, bu iki ülke arasında Hazar Denizi'ndeki sınırların belirlenememesi olmuştur. Azerbaycan ve Türkmenistan Hazar Denizi'nin orta hat prensibine göre bölünmesini savunsalar da bu prensibin Hazar Denizi'ne uygulanması meselesinde uzlaşamamışlardır.[168] Bu prensibin Hazar Denizi'ne uygulanamamasındaki en büyük sorun ise orta hattın geçeceği noktanın karadan uzaklığının nereden başlayarak ölçüleceğine ilişkindir. Azerbaycan tarafı orta hat prensibinin dünyadaki tecrübesine dayanarak, orta hattın her ülkeden uzaklığının, kıyı devletin sahil şeridinin çizdiği çizgiye uygun olarak uygulanmasını istemiştir. Hazar'daki en büyük girinti olan Azerbaycan'ın Apşeron yarımadası ise Azerbaycan sahillerinde olduğu için Bakü orta hatta kadarki uzaklığın Apşeron yarımadası sahillerinden başlayarak hesaplanmasını istemiş, ancak, Türkmenistan tarafı bu teklifi kabul etmemiştir. Türkmenistan tarafının teklifine göre ise orta hattın Azerbaycan'dan uzaklığı Apşeron yarımadasından değil Azerbaycan'ın ana karasının bittiği kıyılardan hesaplanması gerekir. Eğer, orta hattın karadan uzaklığı Azerbaycan'ın teklifine göre belirlenirse Kepez yatağı iki ülke sınırında yer alacak, eğer bu uzaklık Türkmenistan'ın teklifine göre belirlenirse bu yatak Türkmenistan sektöründe yer alacaktır. Azerbaycan kendi teklifinden yola çıkarak bu yatağın sınırda yer aldığını ve iki ülke arasında ortak bir biçimde kullanılmasını teklif etse de, Türkmenistan tarafı ise bu teklife kesin bir şekilde karşı çıkmıştır.[169]

---

[167] Aiderbak Amirbek, *a.g.m.,* s. 38.

[168] Mehmet Seyfettin Erol, "Türkmenistan Cumhuriyeti", *https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=357901&/T%C3%BCrkmenistan-Cumhuriyeti-/-Mehmet-Seyfettin-Erol-* , (06.10.2018).

[169] Memmed Ehmedov, *a.g.e.*, s. 84.

İki ülke arasındaki bir diğer sorunlu konu ise hangi yatakların bu ülkeler arasında sorun teşkil ettiği hakkında iki ülke arasında bir fikir birliğinin olmamasıdır.Azerbaycan, Azeri/Hazar ve Çırak/Osman yataklarının kendi sektörü içinde yer aldığını, bu yatakların tartışma konusu bile olmadığını, iki ülke arasındaki tek tartışmalı yatağın Kepez/Serdar yatağı olduğunu savunmaktadır. Türkmenistan tarafı ise ikili anlaşmazlığın bir tek Kepez/Serdar yatağı ile bağlı olmadığını, Azeri/Hazar ve Çırak/Osman yataklarının da tartışmalı bölgede yer aldığını ve bu yatakların da tartışma konusu olduğunu belirtmektedir. Azerbaycan tarafı bu konuda kendi tezi doğrultusunda 1994 yılından itibaren "Asrın Anlaşması" ile uluslararası bir konsorsiyum kurarak bu yatakları işletmeye başlamıştır.[170] 2001 yılında Türkmenistan, Azeri/Hazar ve Çırak/Osman yataklarında Azerbaycan'ın çalışmalarının devam etmesini protesto ederek Azerbaycan'a nota vermiştir. Daha sonra Türkmenistan'ın Bakü'deki büyükelçiliğini kapatmıştır.

2006 yılında Türkmenistan'ın ilk Cumhurbaşkanı Saparmurat Niyazov'un ölümünden sonra Gurbanguli Berdimuhammedov'un iktidara gelmesinden sonra iki ülke arasındaki bu sorunla ilgili görüşme ve müzakereler yeniden başlamıştır. Berdimuhammedov iktidara geldikten sonra iki ülke arasındaki tartışmalı yataklar sorununu çözmek için arabuluculuk komisyonunu yeniden devreye sokmuştur. Azerbaycan ile kötüleşmiş olan diplomatik ilişkileri yeniden tesis ettikten sonra Gurbanguli Berdimuhammedov Mayıs 2008 tarihinde Bakü'ye resmi bir ziyaret düzenlemiştir. İlişkileri iyileştirmeye yönelik atılan bu adımlar Türkmenistan'ın yeni Cumhurbaşkanı ile birlikte yeniden müzakere masasına dönmek istediğini göstermiştir.[171]

Hazar Denizi'nin Hukuki statüsü meselesi ve en önemlisi Azerbaycan ve Türkmenistan arasında sınır sorunları çözülünceye kadar Kepez / Serdar yatağının

---

[170] Rüstem Şahsuvarov, "Azerbaycan – Türkmenistan: Sorunun Bir Çözümü Var mı?", *http://www.iarex.ru/articles/38380.html*, (06.10.2018).

[171] Marlene Laruelle and Sebastien Peyrouse "The Miltarization of the Caspian Sea "Great Games" and "Smal Games" Over the Caspian Fleets", *Central Asia – Caucasus Institute and Silk Road Studies Program, Chine and Eurasia Forum Quarterly*, Volume: 7, No: 2, 2009, s. 22.

kullanılmamasına ilişkin olarak bu iki ülke arasında 2008 yılında anlaşma yapmıştır. Bu anlaşma ile her iki devlet de artık Kepez/ Serdar yatağı ile ilgili faaliyetlerine son verecek, ülkeler arasındaki sınır sorunları çözülünceye kadar hem Türkmenistan hem de Azerbaycan bu yatak ile ilgili hiçbir girişim veya eylemde bulunmayacaklardı.[172]

2009 yılında Azerbaycan ile Türkmenistan arasındaki ilişkiler yeniden kötüleşmeye başlamıştır. Buna sebep ise Türkmenistan tarafının Kepez/Serdar yatağı ile ilgili olarak etrafındaki Azerbaycan ile yaşadığı problemi Uluslararası Adalet Divanı'na taşıyacağı hakkında verdiği beyanatlar olmuştur. Ancak, ilerleyen süreçte Trans–Hazar projesi ve Türkmen petrolünü Türkiye'nin Akdeniz limanlarına taşınmasını gerçekleştirebilecek projelerin taraflar arasında görüşülmeye başlamasıyla Türkmenistan, konuyu Uluslararası Adalet divanına taşıma meselesini ikinci plana atmıştır.

İkili ilişkilerde tansiyonu en yüksek seviyelere kadar yükselten olaylardan biri de 2012 yılında Azerbaycan'ın, Kepez/Serdar yatağında araştırma yapan Türkmen gemilerine müdahale etmesi olmuştur. Azerbaycan tarafı bu araştırmaların 2008 yılında iki ülke tarafından Kepez/Serdar yatağı ile ilgili imzalanan anlaşmaya aykırı olduğunu bildirmiş ve Türkmenistan tarafının bu anlaşmaya uymasını istemiştir.[173]

İki ülke arasındaki bu gerginlikten sonra 2012 yılında Türkmenistan,sorunu Uluslararası Adalet Divan'ına götüreceğine ilişkin düşüncesini yeniden gündeme getirmiştir.[174] Karşı taraf olan Azerbaycan ise mesele ile ilgili tüm uluslararası hukuk kurallarının incelendiğini, gerektiğinde Türkmenistan ile mahkemede bu konuyu

---

[172]Trend Haber Ajansı, *Türkmənistan Xarici İşlər Nazirliyi Azərbaycanın "Kəpəz" Yatağı ilə Bağlı Etirazına Cavab Verib (Türkmenistan Dışişleri Bakanlığı Azerbaycan'ın "Kepez" Yatağı ile Bağlı İtirazına Cevap Verdi),* Haziran 2012,https://az.trend.az/azerbaijan/politics/2038403.html, (06.10.2018).

[173] IRIB World Service, *Türkmenistan ile Azerbaycan Arasında Soğuk Rüzgarların Esmesi*, Haziran 2012, http://turkish.irib.ir/guncel-yazilar/siyasi-yorumlar/item/262119-t%C3%BCrkmenistan-ile-azerbaycan-aras%C4%B1nda-so%C4%9Fuk-r%C3%BCzgarlar%C4%B1n-esmesi, (06.10.2018).

[174]Sabah Gazetesi, *Hazar'da Petrol Krizi Derinleşiyor*, Temmuz 2012, https://www.sabah.com.tr/dunya/2012/07/02/hazarda-petrol-krizi-derinlesiyor, (07.10.2018).

tartışmaya ve kendisinin egemen haklarını savunma hakkına sahip olduğunu bildirmiştir.[175]

Azerbaycan Petrol Araştırmaları Merkezi başkanı İlham Şaban bu meseleye ilişkin olarak şu düşüncelerini dile getirmiştir: "Azerbaycan ve Türkmenistan arasında zaman-zaman sorunların çıkmasına sebep olan "Kepez/Serdar" yatağının paylaşılması sorunu, ekonomik veya stratejik bir mesele değildir, Bu mesele daha çok siyasi bir meseledir. Türkmenistan eğer Batı'ya açılmak istiyorsa Türkmenistan için Azerbaycan vazgeçilemez bir geçiş kapısıdır. Hazar Denizi'nin dibinden geçerek Türkmenistan doğal gazını Avrupa'ya taşıyacak olan Trans Hazar projesinin gerçekleşmesi için Azerbaycan ile ilişkiler Türkmenistan açısından oldukça önemlidir. Eğer Türkmenistan Azerbaycan'a karşı adımlar atıyorsa bunu bazı ülkelerin etkisi altında kalarak yapıyor. Türkmenistan'ın bölgede en çok bağımlı olduğu ülke ise İran'dır".[176]

Trans Hazar projesi Hazar Denizi'nin hukuki statüsü ile kıyaslandığında bu meselenin daha yeni olduğu görülmektedir. Trans Hazar projesi SSCB'nin dağılmasından sonra gündeme gelmiş, özellikle son zamanlarda Avrupa'nın enerji güvenliği açısından Hazar Denizi'nin öneminin artması bu projenin gündemde üst sıralara yükselmesine sebep olmuştur. Rusya'nın Avrupa üzerindeki enerji hakimiyetini önemli ölçüde etkileyecek olan bu proje hakkında taraflar arasında imzalanan anlaşma 1 Ağustos 2010 tarihinde yürürlüğe girmiştir.[177]Türkiye–Avusturya Doğal Gaz Boru Hattı Projesi'nin (NABUCCO)[178] bir parçası olan Trans–Hazar projesi, NABUCCO ile birbirini tamamlayan iki proje olarak her zaman birlikte müzakere konusu olmuşlardır. NABUCCO projesindeki en büyük sorun bu projeye yeterli olacak doğal gazın bulunamamasıdır. Projeye ilk olarak katılan

---

[175] Trend Haber Ajansı, *a.g.m.*

[176] Azadlıq Radyosu, *Azərbaycan və Türkmənistan Bir – Birinə Nota Verir*, Haziran 2012, https://www.azadliq.org/a/24619014.html, (07.10.2018).

[177] Ainur Nogayeva, *Orta Asya'da ABD, Rusya ve Çin Stratejik Denge Arayışları*, USAK yayınları, Ankara 2011, s. 118.

[178] Uluslararası Gündem, *NABUCCO Doğal Gaz Boru Hattı Projesi*, Temmuz 2014, http://uluslararasigundem.com/nabucco-dogal-gaz-boru-hatti-projesi/, (08.10.2018).

ülkelerden biri olan Azerbaycan NABUCCO hattına ilk doğal gaz verecek ülke olacaktır. Ancak, Azerbaycan'ın doğal gaz rezervleri NABUCCO projesi için yeterli değildir. Bu sorunu çözmek için Türkmenistan ve Irak'ın da bu projeye katılması planlanmaktadır.[179] Bunun için de Türkmenistan doğal gazını NABUCCO projesi ile kavuşturacak Trans–Hazar projesi NABUCCO için hayati önem taşımaktadır. Türkmenistan'dan Azerbaycan'a çekilmesi planlanan Trans–Hazar boru hattı ile Türkmenistan doğal gazı önce Azerbaycan'a, buradan da Gürcistan ve Türkiye yoluyla Avrupa'ya ulaştırılacaktır.Trans Hazar projesinin gerçekleşmesinden sonra Orta Asya'nın doğal gaz zengini diğer ülkeleri olan Kazakistan ve Özbekistan'ın da ilerleyen yıllarda bu projeye katılması düşünülmektedir.[180] Bu projenin gerçekleşmesindeki en büyük sorunlardan biri ise Hazar Denizi'nin hukuki statüsünün halen çözümlenememiştir. Hazar'ın Statüsü meselesi çözülemediğinden Azerbaycan ile Türkmenistan arasındaki sorunlar da çözülmemiş bir biçimde durmakta ve Trans Hazar projesinin iki tarafı da Hazar'da birbiriyle sorunlar yaşamaktadır.

NABUCCO projesinin en büyük destekçisi olan ABD ise projeye katılabilir konumda olan Rusya ve İran'ın bu projeye katılmasını istememektedir. ABD ve Avrupa Birliği'nin bu projedeki en büyük hedeflerinden biri de enerji güvenliği meselesinde Avrupa Birliği'ni Rus enerji kaynaklarından bağımsız hale getirmektir. Nükleer faaliyetleri yüzünden bu projeye dahil edilmeyen İran ise Avrupa'ya karşı enerji kartının elinden çıkacağını düşünen Rusya ile birlikte Hazar'ın statü meselesinde Trans– Hazar boru hattı meselesini daha çok öne sürmüşlerdir. kabartmaktadırlar. Bu iki ülkeye göre bu proje Hazar Denizi'nde ekolojik felaketlere yol açabilir. Bu nedenle de ve bu projeye karşı çıkmaktadırlar.[181]

---

[179] NTV.Com, *Nabucco Projesi Nedir? Ne Değildir?,* Temmuz 2009, https://www.ntv.com.tr/dunya/nabucco-projesi-nedir-ne-degildir,J5DBIv_eD02BGGYaWBWN8w, (08.10.2018).

[180]Araz Aslanlı, *Geosiyasi Rəqabət…* s. 26.

[181] Atavatan Türkmenistan – Uluslararası Dergisi, *Trans Hazar Doğal Gaz Boru Hattı Projesi*,http://www.turkiye-turkmenistan.com/12371-2/, (09.10.2018).

Kazakistan'ın Aktau kentinde 12 Ağustos 2018 tarihinde yapılan Hazar Zirvesinde kıyı devletleri önemli konularda anlaşmaya varmışlardır. Zirvede ülke liderleri Hazar'ın sularını ortak kullanımı konusunda ortak bir anlaşmaya varsalar da, denizin dibinin bölünmesi meselesinde paylaşımın formülü konusunda anlaşma imzalamışlardır. Bu formülün nasıl bir bölünme olduğu konusunda bir açıklama yapılmasa da, görünen odur ki, artık ülkeler kendi aralarında yapacakları ikili müzakereler ile aralarındaki anlaşmazlıklara çözüm bulmaya çalışacaklardır. Artık Türkmenistan ve Azerbaycan aralarındaki dizi sorunu diğer kıyı devletlerinin müdahalesi olmadan ikili müzakereler ile çözebileceklerdir. İki ülke arasındaki en önemli meselelerden biri ise Türkmenistan ve Azerbaycan arasında gerçekleştirilmesi planlanan, ancak, Rusya ve İran'ın engellemeleri ile karşılaşan Trans - Hazar projesinin gerçekleştirilmesidir.[182] Türkmenistan ve Azerbaycan arasındaki sınır sorunları ve paylaşılamayan yataklar sorunu ise bu anlaşma ile de çözülmemiş kalmıştır. Yani, iki ülke arasındaki sorunlara çözüm bulunabilmesi için ikili görüşmelerin ve müzakerelerin devam ettirilmesi gerekmektedir.

3.2. Sorundaki Taraf Devletlerin Stratejik ve Ekonomik Hedefleri

SSCB'nin dağılmasından sonra Hazar kıyısında devlet sayısının ikiden beşe çıkması, Hazar Denizi'ne ilişkin daha önceki SSCB ile İran arasındaki anlaşmaları da geçersiz kılmıştır. Bunun en önemli sebebi ise bu anlaşmalara taraf olan devletlerden biri olan SSCB'nin artık var olmaması, dağılması ve bu devletin yerinde 4 yeni devletin Hazar'da hak iddia etmesi olmuştur. Bağımsızlığını yeni kazanmış olan bu devletler kendi ekonomilerini güçlendirmek için Hazar Denizi'ndeki zenginlikleri kullanmak istemişlerdir. Bağımsız olan bu devletlerin her biri doğal hakkı olarak Hazar Denizi'nde hak iddia etmeye başlamışlardır. Ancak, SSCB ile İran arasındaki anlaşmaların geçersiz hale gelmesi ve Hazar kıyısında yeni bağımsız devletlerin

[182] Sevinc Osmangızı, *a.g.e.*

olması Hazar Denizi'nde her ülkenin payını belirleyecek yeni bir anlaşmanın yapılmasını gerekli kılmıştır. Ülkeler arasında başlayan müzakereler ile bunun sürecin hiç de kolay bir süreç olmayacağı anlaşılmıştır. Bunun en önemli sebebi ise taraf devletlerin Hazar Denizi'nden daha çok pay almak için kendi tezini ortaya atması olmuştur. Müzakerelerin ilk yıllarında taraflar birbirilerinden oldukça uzak görünseler de müzakerelerin ilerleyen aşamalarında yıllarda kuzey devletleri olan Azerbaycan, Rusya ve Kazakistan arasında anlaşmaya varılmıştır. Hazar'ın güney kısmında ise Azerbaycan-İran ve Azerbaycan - Türkmenistan arasındaki yukarıda da belirtilen anlaşmazlıklar ve bazı yatakların paylaşılamaması üzerine tartışmalı yataklar sorunu ortaya çıkmıştır. Hazar Denizi'nin güney kısmındaki bu ülkelerin her birinin bu bölge ve Hazar Denizi ile ilgili stratejik ve ekonomik çıkarları vardır.

Diğer taraftan ise bölgede ve Hazar Denizi'ndeki egemenliğini kaybetmek istemeyen Rusya, bölge üzerinde yeni politikalar belirleyerek ABD'nin SSCB'nin dağılmasından sonra küreselleşme adı altında bu bölgeleri de etkisi altına almasına engel olmaya çalışmıştır. Özellikle, Rusya, Hazar Denizi'nde Batılı ve Amerika menşeli şirketler tarafından gerçekleştirilen dev projelere rakip olabilecek projeler üretmek ve bu projeleri gerçekleştirme girişimlerinde bulunarak bu bölgede gücünü korumaya çalışmıştır.[183]

3.2.1 Azerbaycan

Azerbaycan, her zaman konumu ve sahip olduğu yeraltı hidrokarbon rezervleri ile bulunduğu coğrafyada önemli bir yere sahip olmuştur. Hem yeraltı zenginlikleri hem de bulunduğu konumun önemi emperyalist güçlerin dikkatini çekmiştir. Ancak,1991 yılında Azerbaycan bağımsızlığını ilan ettikten sonra bu zenginlikleri ve önemli konumunu kendi güvenliği ve enerji güvenliği için kullanmaya başlamıştır. Bu siyasetin en önemli belgesi ise "Asrın Anlaşması" olmuştur. Azerbaycan bu anlaşma ile artık Batı sermayesini ve dünyanın büyük güçlerinin dikkatini yeniden kendi üzerine çekmiştir. "Asrın Anlaşması" ile bu dikkat

[183] Nurida Rasullu, *a.g.m.*

buradaki doğal zenginliklerin işlenmesine ve ülkenin güvenliğine yönlendirilmiştir. Ermenistan ile savaş halinde olan Azerbaycan için bu dikkat ve büyük ülkelerin, şirketlerin sermayesi bölge için, en önemlisi ise Azerbaycan için oldukça önem taşımaktaydı. Ermenistan ile savaşta siyasi olarak üstünlük sağlamanın yanında bu anlaşma savaşta ekonomisi yıpranmış Azerbaycan açısından oldukça önemli olmuştur.[184]

Petrol ve doğal gazın Azerbaycan'da en eski zamanlardan beri çıkarılmakta olmasından dolayı olması ile birlikte Azerbaycan karadaki rezervlerinin neredeyse hepsini tüketmiştir. Bu yüzden Azerbaycan Hazar Denizi'nde araştırmalar yaparak dikkatini daha çok Hazar'daki kaynaklara yöneltmiştir. Hazar Denizi'ndeki Türkmenistan ile tartışmalı yataklar, ekonomisi büyük ölçüde petrol ve doğal gaz üretimine bağlı olan Azerbaycan açısından hayati önem taşımaktadır. Diğer taraftan ise Hazar Denizi'nde ve bu bölgede çok araştırma yapan ülke Azerbaycan olmuştur.[185]

Azerbaycan ekonomik olarak kalkınmak için "Asrın Anlaşması" projesi ile Hazar Denizi'nde kendi sınırları içine düşen bölgede bulunan "Azeri", "Çırağ" ve "Güneşli" yataklarının işlenmesi için bu yatakları uluslararası şirketlere açmıştır. Bu proje, hem Azerbaycan'ın hem de diğer bölge ülkelerinin ekonomik olarak kalkınması ve bölgenin güvenliği açısından büyük öneme sahiptir.[186]Türkmenistan ile sorunlu olan ve paylaşılamayan "Azeri", "Çırak" ve "Kepez" yataklarının Azerbaycan açısından ekonomik ve stratejik olarak önemi oldukça büyüktür. Türkmenistan'dan farklı olarak en eski petrol üreticisi olarak Azerbaycan'ın bu alanda Türkmenistan'a ve diğer ülkelere kıyasla daha gelişmiş olmasından dolayı Azerbaycan bu alanda bir avantaja sahiptir. Bu yatakların Hazar Denizi'nde

---

[184] Fatima Mirzaliyeva, "Azerbaycan Enerji Politikaları ve Türkiye ile İş Birliği", *İHH – İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi,* Kasım 2016, *http://insamer.com/tr/azerbaycan-enerji-politikalari-ve-turkiye-ile-is-birligi_430.html,* (09.10.2018).

[185] Ömer Faruk Ünal, *a.g.m.,* s.48-49.

[186] Yeni Şafak Gazetesi, *Asrın Kontratı 2050'ye Kadar Uzadı,* Eylül 2017, https://www.yenisafak.com/ekonomi/fitch-turkiyenin-kredi-notunu-teyit-etti-3415138, (09.10.2018).

Azerbaycanlı uzmanlar tarafından keşfedilmesi, petrol arama ve çıkarma alanında Azerbaycan'ın ilerde olmasının göstergelerinden biridir.

Hazar Denizi'nde"Asrın Anlaşması" ile işletilmesi planlanan, Türkmenistan ile tartışmalı olan, ancak Azerbaycan tarafına göre Azerbaycan sektöründe bulunan "Azeri", "Çırak" ve "Güneşli" yataklarının Azerbaycan açısından öneminin anlaşılması için "Asrın Anlaşması" projesine değinilmesi gerekir. Bu anlaşma ABD, İngiltere, Norveç, Türkiye, Rusya ve Suudi Arabistan'dan 10 uluslararası petrol şirketi ile yapılmıştır. Mega Proje olarak değerlendirilen bu projenin yatırım bedeli 11 milyar dolara ulaşmaktadır. Üretilecek petrolün 5,4 milyar varil, doğal gazın ise 96 milyar metreküp olduğu ve yatakların ayrıca 6 milyon ton kondensat rezervine sahip olduğu tahmin edilmekteydi. Üretime başladıktan sonra ilerleyen yıllarda bu verilerde bazı değişmeler olmuştur. Bu anlaşmanın Azerbaycan için en büyük önemi bu yatakların işletilmesi için gerekli olacak yatırımların %90'ının konsorsiyumdaki şirketler tarafından karşılanacak olması olmuştur. Bununla birlikte Azerbaycan devleti petrol ve doğal gaz alanlarında söz sahibi olacak, bu yatakların yönetimi ve kontrolünü kendi elinde tutacaktı. Bu yatakların mülkiyet hakkı ise Azerbaycan'da olacaktı.[187]

Bu anlaşmanın imzalanması bağımsızlığını yeni kazanmış bir ülke olan Azerbaycan açısından oldukça önem taşımaktaydı. "Asrın Anlaşması" Azerbaycan'ın Ermenistan ile savaş yüzünden yıpranmış ekonomisine yeni bir nefes getirmiştir. Diğer taraftan da Azerbaycan stratejik olarak bölgede önemli bir petrol ve doğal gaz üretim merkezi olarak stratejik bir önem kazanmıştır.

3.2.2. Türkmenistan

SSCB dağıldıktan sonra Hazar kıyısında bağımsızlığını ilan eden bir diğer eski SSCB devleti Türkmenistan'dır. Yukarıda belirtildiği gibi Hazar Denizi'nin sorunlu güney kıyılarında bulunan Türkmenistan bazı yatakların paylaşımı ve

---

[187] Osman Nuri Aras, "Asrın Anlaşması ve Azerbaycan Ekonomisine Etkisi", *Akademik Araştırmalar Dergisi,* Sayı: 30, 2006, s. 44.

sektörel bölünme meselelerinde Azerbaycan ile sorunlar yaşamaktadır. Hazar Denizi'nin hukuki statüsü meselesindeki müzakerelerde konumunu defalarca değiştiren Türkmenistan'ın da diğer Hazar kıyısı devletler gibi Hazar Denizi üzerinde çıkarları vardır. Azerbaycan ile arasında ortaya çıkan tartışmalı yataklar sorunu da hiç şüphesiz bu çıkarlarının Azerbaycan ile çatışması yüzünden ortaya çıkmıştır. Azerbaycan ile tartışmalı olan "Azeri", "Çırak" ve "Kepez" yatakları üzerinde hak iddia eden Türkmenistan özellikle Türkmenlerin "Serdar" olarak adlandırdığı "Kepez" yatağı üzerindeki hakkında taviz vermemektedir. Türkmenistan tarafı "Azeri" ve "Kepez" yataklarının tamamen "Çırak" yatağının ise kısmen kendi sektöründe olduğunu savunmaktadır.

1997 yılında Türkmenistan Hazar Denizi'ndeki yatakların işletilmesi için uluslararası bir ihale açmıştır. Türkmenistan tarafının bu ihaleye "Kepez"-"Serdar" yatağını da dahil etmesi Azerbaycan tarafından olumlu karşılanmamış ve iki ülke arasında problemlerin çıkmasına sebep olmuştur. SSCB'nin dağılmasından sonra Türkmenistan tarafı da bu yataklar üzerinde hak iddia etmeye başlamışlar. Türkmenistan'dan uzun süre doğal gaz ithal eden Azerbaycan maddi sıkıntılardan dolayı uzun süre Türkmenistan'dan doğal gaz ithalatını durdurmuştur. Bu da Azerbaycan'da birçok yerin gazsız kalmasına sebep olmuştur. Azerbaycan'dan farklı olarak Türkmenistan tarafının karada ve denizde oldukça büyük doğal gaz rezervleri vardır. Türkmenistan, bu rezervler ile kendi ihtiyacını karşılamakta, hem de önemli bir kısmını ihraç etmektedir.

Hazar Denizi uluslararası hukuk uyarlamaları çerçevesinde sektörlere bölündükten sonra bile Türkmenistan teknik olarak "Kepez" yatağına tamamen sahip olamamakta, sadece yatağın bir kısmı Türkmenistan sektörüne düşmektedir. Böyle olduğu halde tartışmalı yataklar sorununda Türkmenistan'ın çıkarlarının daha çok ekonomik değil, siyasi olduğu anlaşılmaktadır. Türkmenistan'ın bu problemi ortaya atmasının siyasi nedenlerinin iki muhtemel nedeni olabilir. Bu nedenlerden birincisi bölgede ister ekonomik, ister siyasi, olsun, Türkmenistan petrol ve doğal gazının dünya piyasasına çıkarılmasında önemli yer tutan Rusya ile İran'ın Türkmenistan tarafına bu problemin çözülmemesi yönünde destek vermesidir. Bunun, Rusya ve İran açısından önemine bakıldığında, bu iki ülkenin de Azerbaycan'ın tek taraflı

olarak Hazar Denizi'ndeki önemli hidrokarbon yatakları üzerinde söz sahibi olmasını istemediği görülür. Her ne kadar Türkmenistan tarafı bu sorunu Rusya ve İran tarafının etkisi ile yapsa da Hazar Denizi'nin hukuki statüsünün çözülmesi ve Hazar'ın sektörlere bölünmesi Türkmenistan'ın çıkarları doğrultusundadır.[188]

Türkmenistan açısından Hazar Denizi'nin Hukuki statüsünün çözülmesi Hazar Denizinde Trans–Hazar boru hattı ve bunun gibi birçok büyük projenin gerçekleştirilmesi için önem taşımaktadır. Diğer taraftan ise bu problemin ikinci nedenine baktığımızda ise burada Türkmenistan tarafının Hazar Denizi'nden daha çok pay almak için bu problemi bilerek uzattığını görülmektedir. Çünkü, Hazar Denizi'nin sektörlere bölünmesi meselesinde Türkmenistan Azerbaycan ile tam olarak anlaşmaya varamamıştır. Hazar Denizi'ndeki önemli hidrokarbon yataklarının çoğu Azerbaycan ile Türkmenistan sektörleri arasında bulunmaktadır. Türkmenistan'ın bu mesele ile deniz sınırının kesinleştirilmesi aşamasında Azerbaycan'dan daha çok avantajlı durumda olmak için "Kepez" problemini çıkarmış olabileceği düşünülebilir.[189]

Trans-Hazar projesinin gerçekleşmesi ile birlikte bu projeden her iki ülke de büyük kazançlar elde edebilirler. Dünyadaki büyük güçlerin de desteklediği bu projenin gerçekleştirilebilmesi için ise ilk olarak iki ülke arasındaki mevcut sorunların çözülmesi gerekmektedir. 2018 yılının Ağustos ayında Hazar Zirvesindeki yeni anlaşma ile artık ülkeler Hazar Denizi'ndeki sınırları ve diğer sorunları ikili anlaşmalar ile çözecektir. Bu anlaşmadan sonra Hazar Denizi'ndeki ekolojik sorunların çıkmak ihtimalini dile getirerek bu projeye engel olmak isteyen Rusya ve İran da bu anlaşmadan sonra iki ülke arasındaki bu işbirliğine karışamayacaklardır. Çünkü, bu anlaşmadan sonra artık bu projenin gerçekleşip gerçekleşmeyeceği bu iki devletin vereceği kararlar sonunda belli olacaktır. Bu gelişme Trans - Hazar projesinin gerçekleşmesinin önünde duran problemlerden birini saf dışı bırakmıştır.

---

[188] Ömer Faruk Ünal, *a.g.e.,* s. 50.

[189] Gös. yer.

Yani Trans-Hazar projesinin gerçekleşmesi bu aşamadan sonra iki ülkenin anlaşmasından geçmektedir.

3.2.3. İran

SSCB dağılmadan önce Hazar Denizi'nde üzerinde söz sahibi olan iki devletten biri de İran İslam Cumhuriyeti'dir. Hazar Denizi'nin hukuki statüsü meselesinde çözüme ulaşmayan sorunlardan biri de Azerbaycan ile İran arasında Hazar Denizi'ndeki paylaşılamayan yataklar sorunudur. Sovyetler dönemine bakıldığında SSCB ile İran arasındaki Hazar Denizi'nin paylaşılmasına ilişkin anlaşmalarda bu iki ülkenin Hazar üzerindeki sınırını ve Hazar'daki payını belli edecek bir sınır çizimi veya taksimat yapılmamıştır. Sözde ki ülke de Hazar Denizi'nde eşit haklara sahip olsalar da uygulamada SSCB'nin Hazar'da bir üstünlüğünün olduğu görülmüştür. Rusların bölgede yaklaşık iki asırlık bir hakimiyeti söz konusu olduğundan Hazar Denizi de bu yıllar içinde İran ile Ruslar arasında paylaşılmış bir su havzası olmuştur. SSCB'nin dağılmasından sonra Hazar kıyısı devletlerin sayısının ikiden beşe yükselmesi ile Hazar Denizi üzerinde hak taleplerinde bulunan devletlerin sayısı da artmıştır. Azerbaycan, Türkmenistan ve Kazakistan'ın bağımsızlıklarını kazanması ile birlikte devletlerin sayısının artması, Hazar havzasında yaşanan mücadele ve sorunları da arttırmıştır.[190]

SSCB'nin dağılmasından sonra yeni bir jeopolitik mücadele alanı haline gelen Güney Kafkasya, İran için hem risk hem de fırsatlarla dolu bir bölge anlamı taşımaktaydı. Bu bölgede bulunan Azerbaycan ise hem Güney Kafkasya, hem de Hazar kıyısı devleti olarak İran açısından önemli ülkelerden biri olmuştur. SSCB dağıldıktan sonra, yani, 1991 yılından sonra Azerbaycan ile İran arasında sorunlar çıkmasında bazı konular önemli derecede büyük rol oynamışlar. Bu konular Kuzey Azerbaycan ile Güney Azerbaycan'ın birleşmesi, Karabağ sorunu, Azerbaycan'ın bazı devletler ile ilişkileri, Hazar Denizi'nin statüsü meselesi ve Trans-Hazar

---

[190] Mustafa Gökçe, "Soğuk Savaş Öncesinden Günümüze İran'ın Hazar Denizi Siyaseti", *Tarihin Peşinde – Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 6, 2001, s. 162.

projesinin gerçekleşmesi için ortaya konan teşebbüsler olmuştur. 1992-1993 yılları arasında Azerbaycan Cumhurbaşkanı olan Ebülfez Elçibey'in Türk milliyetçiliği üzerinde kurulmuş dış politikası ve onun Güneyli ve Kuzeyli Birleşik Azerbaycan isteği, İran ile ikili ilişkilerin bu dönemde gerginleşmesine sebebiyet vermiştir. İlişkileri çıkmaza sokan bir diğer mesele ise Karabağ savaşı sırasında İran'ın sorunlu tutumu olmuştur.[191]

Hazar Denizi'nin statü meselesinde İran'ın en çok tartışma yürüttüğü ülke şüphesiz Azerbaycan'dır. Yukarıda belirtilen sebepler ve 1994 yılında Azerbaycan tarafının "Asrın Anlaşması"nı imzalaması ile iki ülke arasındaki sorunlar artmaya başlamıştır. Batı ve ABD sermayeli şirketlerin bölgeye gelmesinden rahatsız olan İran, Azerbaycan'ın bu politikasına sıcak bakmamıştır. "Asrın Anlaşması" ile İran'a %5'lik bir pay verilse de ABD'nin ambargosu sebebiyle İran yine ABD'nin baskılarıyla bu projenin kenarında kalmıştır. Hazar Denizi'ndeki bu paylaşımdan istediği siyasi ve ekonomik payı alamayan İran, 1995 yılında Hazar'ın hukuki statüsü meselesinde nihai bir sonuca varılmadığını ileri sürmüş ve bu anlaşmayı kabul etmediğini açıklamıştır.[192]

İran açısından Hazar Denizi daha çok ekonomik olarak değil, siyasi olarak önem taşımaktadır. Çünkü bu ülkenin Basra körfezindeki zengin petrol yatakları ile kıyaslandığında bölgedeki yataklar İran için çok fazla ekonomik önem taşımamaktadır. Yukarıda da belirtildiği gibi, İran'ın Hazar Denizi'nde Azerbaycan ile tartışmalı bölgeler sorunu bulunmaktadır. Bu bölgelerin başında ise "Alov" petrol yatağı gelmektedir. İran tarafı, Azerbaycan'ın petrol ve doğal gazın daha çok Batı'ya taşımasını gerçekleştirecek projelere imza atmasından ve Batı'nın bölgede artan nüfuzundan rahatsız olmuştur. Diğer taraftan ise İran Hazar Denizi'nde olası iki

---

[191] Araz Aslanlı, *Geosiyasi...*,s. 42.

[192] Sinan Oğan, *Yeni Küresel Oyun…*s. 14.

taraflı anlaşmaların bir geçerliğinin olmadığını, Hazar'a ilişkin verilecek kararlarda beş kıyıdaş ülkenin de fikir birliğine varması gerektiği savunmuştur.[193]

İran Batı ile yaşadığı gerginliğin ve anlaşmazlıkların kendisinin stratejik çıkarlarını kısıtladığını düşünmektedir. Diğer taraftan ise İran dış güçlerin Hazar'da var olmasını hiçbir zaman kabul etmemiştir. En önemlisi ise Hazar Denizi'nin silahlandırılması ve gelecekte diğer devletlerin Hazar'da askeri varlıklarının olabilmesi ihtimali İran'ı oldukça rahatsız etmiştir.[194]

Trans-Hazar projesinin gündemde olduğunu ve Türkmenistan doğal gazına olan ilginin arttığını gören İran da bu projeye katılmak istemiştir. Trans-Hazar boru hattının Hazar Denizi'nin dibinden değil de kendi topraklarından geçmesini isteyen İran bu projede yer alarak transit ülke konumunda olmak istemiştir. Bu proje de İran'ın yer alamadığı ABD ve Avrupa destekli projelerden biri olduğu için ve ABD'de İran'ın bu isteğine karşı çıkacağı için İran'ın bu çabalarının boşa çıkacağı düşünülmektedir.[195]

Ancak, Ağustos 2018'de Hazar'a kıyısı olan devletlerin Devlet Başkanları zirvesinde kıyıdaş beş devlet arasında bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşma ile İran isteklerinin bir kısmını elde etmiştir. Hazar'da sadece kıyıdaş beş ülkenin bulunması ve sadece bu ülkelerin birlikte askeri birlikler bulundurması gerektiğini savunan İran'ın bu isteği kıyı devletleri arasında da kabul edilmiştir. Bu anlaşma ile Hazar Denizi'nde sadece Hazar'a kıyı devletleri askeri birlikler bulundurabileceklerdir. Hazar Denizi'nde alınacak her hangi bir kararın kıyıdaş beş devletin de onayına tabi olması gerektiğine ilişkin İran tarafının savunduğu tez ise bu anlaşmada kendine yer bulamamıştır. Ağustos 2018'de kıyı devletleri devlet başkanları tarafından imzalanan

---

[193] TASAM – Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi, *İran'ın Orta Asya Stratejisi*, Mayıs 2016, http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/28847/iranin_orta_asya_stratejisi, (10.10.2018).

[194] Araz Aslanlı, *Geosiyasi…* s. 43.

[195] İlgar Gurbanov, "Hazar Havzasında Stratejik Oyunlar: Hukuki Statü Sorunu ve Uluslararası Enerji Politiği", *Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 12, Sonbahar 2011, s. 12.

bu anlaşma ile Hazar Denizi'nde ülkeler arasındaki sorunlara bu ikili müzakereler ile çözüm bulunmaya çalışılacaktır.[196]

[196] Sevinc Osmankızı, *a.g.e*.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. ULUSLARARASI HUKUK AÇISINDAN HAZAR'IN HUKUKİ STATÜSÜ SORUNU

4.1. Teorik Görüşler

Hazar'a kıyısı olan beş devletin Hazar'ın paylaşılması konusunda kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmeleri sorunun şimdiye kadar çözümünü zorlaştırmıştır. Dünya tecrübesine bakıldığı zaman uluslararası ilişkilerde Hazar Denizi'nin hukuki statüsü meselesine benzer birçok meseleye uluslararası hukuk kurallarına göre çözüm bulunmuştur. Ancak, Hazar'ın hukuki statüsü meselesinde bakıldığı zaman Hazar Denizi'ni okyanuslara çıkışı olmadığı için göl olduğunu veya denizlere benzer özelliklerini ve büyüklüğünü de göz önünde bulundurarak deniz olduğunu savunan taraflar vardır. Hazar'ın Hukuki statüsünün belirlenmesi, Hazar'ın "Kapalı Deniz" mi yoksa "Göl" mü olduğu meselesinde çıkmaza girmektedir.

Hazar Denizinin deniz veya göl olduğunu savunan tezlerden başka Hazar'ın kendine özgü bir coğrafi oluşum olduğu, yani özel bir su havzası olduğu ve özel bir statü ile sorunun çözülmesi gerektiği tezi de ortaya atılmıştır.[197] Uluslararası hukuk açısından Hazar'ın bu şekilde farklı iki biçimde tanımlanması iki farklı sonuç doğurmaktadır. Hukuki statü meselesinde sonuca varamayan devletlerarasındaki müzakereler sürecinde uzlaşmaya varılamayan kilit noktalardan biri de bu mesele olmuştur.[198] Bu tartışmaların bilimsel tarafında bakıldığında ise akademisyenler bu tartışmalarda da kesin bir sonuca varamamışlardır. Hazar'ın kapalı bir deniz mi, yoksa bir göl mü olduğuna dair bilim insanları da farklı fikirler söylemişler. Hazar denizinin güneyinde yapılan araştırmalar sonucu deniz dibi yapısının, yer kabuğu ile denizsel kabuk arasında özelliklerinin olduğu saptanmıştır. Bu bilimsel verilere

---

[197] Süleyman Sırrı Terzioğlu, *a.g.m.*,s. 33.

[198] Cavid Abdullayev, *a.g.m.*, s. 266.

dayanarak birçok Sovyet bilim insanı Hazar'ın göl olduğunu değil, kapalı deniz olduğunu savunmuştur.

Diğer taraftan ise bazı bilim insanları Hazar'ın okyanuslara doğal bir bağlantısının olmaması nedeniyle Hazar'ın göl olduğu tezini savunmuştur. Bu teze ise en çok destek veren taraf Rusya olmuştur.[199] Bunun en önemli sebebi ise, eğer, Hazar deniz olarak kabul edilirse Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesine göre her ülkenin münhasır ekonomik bölgesi, karasuları ve kıta sahanlığı olacaktır.Bu sözleşmeye göre karasularından kenarda ise açık deniz statüsü uygulanacaktır ki, Rusya'nın Hazar'ı göl olarak kabul etmesindeki ve Hazar'ı Deniz olarak kabul etmemesindeki sebep bu noktada saklıdır. Çünkü, eğer Hazar deniz olarak kabul edilirse ve karasularının dışında açık deniz statüsü uygulanırsa o zaman Don-Volga ve Volga-Baltık kanalları uluslararası bir statü kazanmış olacaktır.[200] Bu kanalların uluslararası bir statü kazanması ile diğer devletler de bu kanallar üzerinde geçiş hakkında sahip olacaklar.[201]

4.1.1. Kapalı veya Yarı Kapalı Deniz Olduğu Görüşü

Hazar Denizi'nin "kapalı deniz" olup olmadığı tartışmasına girmeden önce "kapalı deniz" tanımının yapılması gerekmektedir. "Kapalı deniz" tanımının en iyi açıklaması uluslararası düzeyde kabul görmüş 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesinin 122.maddesinde verilmiştir.[202] Bu maddeye göre bir veya birden fazla ülkenin kıyı şeridi tarafından çevrelenen su kitlesidir. Eğer bir kapalı deniz sadece bir ülkenin toprakları ile çevrili ise bu kapalı deniz sahil devletinin bir parçası olarak kabul edilir. Diğer taraftan ise eğer bu deniz birden fazla devletin kıyı şeridi ile çevriliyse sınır gölü olarak ele alınır ve bu devletlerarasında yapılan

---

[199] Shamkhal Abilov, *a.g.m.*, s. 52.

[200] İsmail Hakkı İşcan, *Uluslararası Enerji…,* s. 73.

[201] Ömer Faruk Akar, *"Uluslarararası Alanda Hazar'ın Statüsü Sorunu"*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Bölümü Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, Kasım 2015, s. 22.

[202] Süleyman Sırrı Terzioğlu, *a.g.m.,* s. 34.

anlaşmalar ile denizin hukuki statüsü belirlenmeye çalışılır.[203] Bu uygulamanın en güzel örneklerinden biri ise Hazar Denizi'nin 1921 anlaşması ile SSCB ile İran arasında bölünmesi olabilir.

Hazar Denizi'ne ilişkin bir diğer tanım da "yarı kapalı deniz"dir. "Yarı kapalı deniz" ise denizlere ve okyanuslara dar bir çıkışla veya kanallarla bağlanan ve etrafı iki veya daha çok devletle çevrili denizdir. Tanımlara göre her hangi bir denizi yukarıdaki tanımlardan hangisine girdiğini belirleyebilmek için bu su havzasının dar bir çıkışla denizlere veya okyanuslara bağlanıp bağlanmadığının tespiti gerekmektedir. Hazar Denizi Volga-Don ve Volga-Baltık kanalları ile Karadeniz'e ve Karadeniz vasıtasıyla da okyanuslara bağlanmaktadır. Hazar Denizi'nin kapalı deniz veya yarı kapalı deniz olarak kabul edilmesi durumunda Volga-Don ve Volga-Baltık kanallarının uluslararası su rejimine tabi tutulması teorisidir. SSCB zamanında ve SSCB dağıldıktan sonra Rusya Federasyonu zamanında bu kanallar iç sular olarak kabul edilmiştir.[204] Bu yüzden Rusya Hazar'ı deniz olarak kabul etmemektedir. Yukarıda da belirtildiği gibi, Rusya, Hazar Denizi'ni deniz olarak kabul ederse Hazar Kıyısı ülkeler de bu kanalları kullanarak dünya denizlerine çıkma hakkı elde edeceklerdir.[205] Dolayısıyla Rusya Volga-Don ve Volga-Baltık kanallarını da Hazar kıyısı ülkelerin kullanımına açmakla beraber bu kanalların uluslararası su rejimine tabi tutulmalarına razı olmak zorunda kalacaktır. Ancak, Rusya bunu hiçbir zaman istememektedir.[206]

Rusya ile beraber Hazar'ın deniz olarak kabul edilmesinden ve buna bağlı bir paylaşıma gidilmesinden zarar edecek diğer devlet ise İran'dır. Eğer, Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'ne göre Hazar "deniz" olarak kıyı devletler arasında bölünürse İran Hazar'dan almak istediği %20'lik payı alamayacaktır. BMDHS Hazar denizine uygulanırsa İran'ın Hazar'dan alacağı payda ciddi azalma

---

[203] Yerkinay Ongarova, *Hazar Denzinin…*

[204]Muhammed Emin Kocaman, *a.g.m.,* s. 106.

[205] Cavid Abdullayev, *a.g.m.,* s. 267.

[206] Süleyman Sırrı Terzioğlu, *a.g.m.,s.,* s. 34.

olacaktır. İran ise bu şekilde bir bölünmeye razı olmayacağını Hazar'ın Hukuki statüsü ile ilgili müzakerelerde dile getirmiştir.[207]

4.1.2. Sınır Gölü Olduğu Görüşü

Hazar Denizi ile ilgili tekliflerden biri ise onu göl olarak kabul etmek ve devletler arasında paylaşımını da göllere uygulanan usule göre yapmaktır. Ancak, Hazar göl olarak kabul edilirse onun kıyı devletleri arasında paylaşılmasında 1982 BMDHS uygulanamayacaktır, çünkü, bu sözleşmede göllerin paylaşılması hakkında bir madde veya içerik bulunmamaktadır. Uluslararası hukukta ülkeler arasındaki sınır göllerinin paylaşılmasına ilişkin hiçbir uluslararası düzenleme bulunmamaktadır.[208] Bu yüzden de göllere ilişkin kararlar komşu ülkeler tarafından alınmalı, kendi aralarında müzakereler sırasında, gerektiğinde müzakereler zamanı değiştirilebilmeli ve sonuç olarak tüm düzenlemeler yapıldıktan sonra kabul edilmelidir.[209] Bakıldığı zaman, sınır devletleri Hazar üzerinde üç şekilde uzlaşmaya vara biliriler. Bunlar, Hazar'ın kıyı devletleri arasında paylaşılması, bir kısmını paylaşıp bir kısmını ortak kullanması veya gölün hepsinin ortak kullanılması şeklinde ola bilir.

Bazı uluslararası örnekler sınır göllerinin paylaşımında kaynak olarak kullanılabilir. Bu uluslararası örneklerden herhangi birinin Hazar'a uygulanması ele alındığı zaman;

-Hazar'a kıyı ülkelerin her birinden eşit uzaklıkta bir orta hat çizilir;

-Bu orta hat üzerindeki her ülkenin kara sınırlarının bitiş noktasından dikey bir hat çizilir;

---

[207] Ömer Faruk Akar, *a.g.m.*, s. 9.

[208] Sina Kısacık, *"Hazar'ın* Hukuki Statü Anlaşmasının Avrasya Bölgesine Olası Yansımaları*"*, Uluslararası Politika Akademisi, Ağustos 2018, *http://politikaakademisi.org/2018/08/16/hazarin-hukuki-statu-anlasmasinin-avrasya-bolgesine-olasi-yansimalari/*, (11.10.2018).

[209] Bahareh Asgary, *"Hazar Denizinin Hukuki Rejimi İle İlgili İran'ın Dış Politikası*" Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2015, s. 21.

-Çizilen dikey hat ile Hazar, her ülkenin üzerinde egemenliğinin olduğu sektörlere bölünür ve göl üzerinde oluşmuş sınır çizgileri ile çizilmiş bu sektörler de bu devletin sınırlarının devamı olarak kabul edilir.[210]

Hazar, 1921 yılından 1991 yılına kadar iki kıyıdaş devlet olan SSCB ve İran arasında, iki taraflı anlaşmalar ile yönetilen bir göl olarak değerlendirilmiştir. 1940 Tahran anlaşması ile SSCB ile İran arasında Hazar'ın bölünmesi sonucunda SSCB Hazar'ın %86'na, İran tarafı ise Hazar'ın sadece %14'ne sahip olmuştur. 1970 yılında ise SSCB'nin elinde bulundurduğu %88'lik kısım bu sektör içinde yer alan SSCB'deki devletler arasında bölünmüştür. Bu bölünme ile Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti'ne %16, Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetine %19, Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetine %22, Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetine ise %29'luk bir pay düşmüştür. Bu bölünme ise orta hat prensibiyle bölgesel sektörlere bölünme suretiyle gerçekleştirilmiştir.

SSCB'nin dağılmasından sonra bağımsızlıklarını ilan eden devletler 21 Aralık 1991 tarihinde "Almatı Deklarasyonu"'nu imzalamışlar. Bu deklarasyona göre SSCB'nin dağılmasıyla bağımsızlığını ilan eden ülkeler SSCB'nin ortak mirasçısı sayılmıştır. İmzalanan deklarasyonda SSCB'den sonra bağımsızlığını kazanan Hazar kıyısı eski SSCB ülkeleri, SSCB'nin mirasçıları sayıldıkları için 1970 yılında bu devletler arasında yapılmış sektörel bölünmeyi de kabul etmiş olduklarını imzaladıkları bu deklarasyon ile onaylamış oldular. Ancak, sadece bir sene sonra Hazar'ın statüsü meselesi Hazar kıyısı ülkeler tarafından bir sorun olarak ortaya atılmıştır.[211]

4.1.3. Kendine Özgü Bir Su Havzası Olduğu Görüşü

Yukarıda bahsedilen iki görüşün dışında Hazar'a ilişkin bir diğer görüş ise Hazar'ın kendine özgü bir su havzası olduğu görüşüdür. Bu görüşe göre Hazar ne

---

[210] Erdal Tanas Karagöl-Mehmet Kızılkaya-Salihe Kaya, "Statü Sorunu İkileminde Hazar'da Enerji Denklemi",*Seta Siyaset ve Toplum Araştırmaları Vakfı,* Nisan 2016, s. 17.

[211] Sina Kısacık, *Hazar'ın Hukuki Statü Anlaşmasının…*

deniz, nede göldür. Bu sebepten dolayı Hazar'da bir bölüşüm yapılırken sadece BMDHS kurallarının veya göllerin bölünmesindeki uluslararası tecrübeye dayanan uygulamaların hiç birinin tek başına Hazar'a uygulanmasının mevcut sorunu çözmek için yeterli olamayacağı ileri sürmektedir. Bu görüşün savunucularına göre Hazar, kendine özgü bir su havzasıdır ve onun bölünmesi için de geleneksel yöntemlerin dışında bir yöntemin uygulanması daha doğru olacaktır.[212]

Hazar'ın kendine özgü olduğu görüşüne göre Hazar için müzakerelerin yapılması ve kıyı devletleri arasında Hazar'a uygun yeni bir mekanizmanın bulunup uygulanması gerekmektedir.[213]

Hazar'ın paylaşılması için önemli sayılabilecek 12 Ağustos 2018 Aktau zirvesinde Hazar'ın bölünmesi konusu tamamen çözüme ulaşmasa da, bu zirvede nihai anlaşmaya giden yolda önemli bir mesafe kat edilmiştir. Hazar'ın hangi görüşe göre bölünebileceğini araştırdığımız bu bölüm altında 12 Ağustos zirvesinin önemine değinilmesi, bu zirvede hangi teorik görüşün ele alındığını anlayabilmemiz açısından önemlidir. 12 Ağustos Aktau zirvesinde kıyıdaş devletler Hazar sorununun çözüme ulaşabilmesi için oldukça önemli kararlar almışlardır. Bu zirvede alınan kararlara göre:

-Bu taslak anlaşmaya göre Hazar'ın dibi farklı bölgelere bölünecek[214];

-Her kıyı devleti, Hazar sahilinden 15 deniz mili mesafede olan bölgeler üzerinde egemenlik haklarına sahip olacak;

-Hazar sahilindeki beş kıyı devletinden her biri kendi egemenlik bölgesi olan 15 deniz mili mesafeye 10 mil ekleyerek toplam 25 millik mesafede balıkçılık faaliyetleri yapabilecek;

---

[212] Süleyman Sırrı Terzioğlu, *a.g.m.*, s. 35.

[213] Halil Şimşek, " Hazar Denizi'nin Statüsü", *http://www.hsimsek.com/haberindevami2.asp?id=%20123*, (12.10.2018).

[214] Dünya Bülteni İnternet Sayfası, *Sonunda Hazar Anlaşması İmzalandı,* Ağustos 2018, https://www.dunyabulteni.net/asya/sonunda-hazar-anlasmasi-imzalandi-iste-detaylar-h427216.html, (12.10.2018).

-Her devletin yukarıda gösterildiği gibi egemenlik alanlarının dışında kalan deniz sahası kıyıdaş devletlerin ortak kullanımına açık olacak ve bu bölgenin tarafsız bölge olduğu kıyı devletler arasında kabul edilecek;

-Kıyı ülkeleri her biri denizin dibine kablo veya boru hatları döşeyebilecektir.[215] Özellikle Trans-Hazar boru hattı projesinde İran ve Rusya'nın ekolojik etkileri bahane ederek bu projeye karşı çıkması bu madde ile sona ermiş olacak, bu tip ikili projeler sadece ikili anlaşmalar ile belirlenebilecektir.

-Hazar'ın dibinin bölünmesi ve her ülkenin Hazar'ın dibinde egemenlik haklarının belirlenmesi meselesinde ise karşı karşıya ve yan yana komşu olan devletler arasında ikili müzakereler ile sonraki aşamalarda belirlenecektir.[216]

Hazar Denizi'nde özellikle Rusya ve İran açısından önemli olan konulardan biri de Hazar'da kıyıdaş devletlerden başka devletlerin askeri donanma bulundurabilme ihtimaliydi. Aktau zirvesinde alınan kararla bu mesele çözüme ulaşmıştır. Buna göre Hazar'da beş devlet haricinde hiçbir devletin askeri gücü bulunmayacaktır.[217]

4.2. Hazar'ın Sınırlandırılması Yöntemleri

Hazar Denizi'nin statüsünün belirlenmesindeki en büyük sorun, onun kıyıdaş devletler arasında bölünmesi ve bölünme ile oluşacak sınırlamanın nasıl olacağına ilişkindir. Hazar'ın sınırlandırılması meselesinde önceki bölümlerde de değinildiği gibi farklı ülkelerin farklı tezleri vardır. Her ülkenin sunduğu tez kendi çıkarları doğrultusunda ileri sürülmüş ve bu ülkenin Hazar'dan daha çok pay alması, Hazar'daki ekonomik ve siyasi çıkarlarını gerçekleştirebilmesine göre

---

[215] Stratejik Düşünce Enstitüsü, *Hazar Denizinin Hukuki Statü Konusunda Anlaşma İmzalandı,* Ağustos 2018, https://www.sde.org.tr/asya/hazar-denizinin-hukuki-statusu-konusunda-anlasma-imzalandi-haberi-6524, (18.10.2018)

[216] Elnur İsmayıl, " Hazar Denizi Anlaşması ve Değişen Jeopolitik Dengeler", *Bilgesam – Stratejik Araştırmlar Merkezi*, Ağustos 2018, s. 3.

[217] Netpano-Haber Merkezi, *12 Ağustos'ta Hazar Denizi'nin Hukuki Statüsü Tartışması Bitiyor,* Ağustos 2018, http://www.netpano.com/12-agustosta-hazar-denizinin-hukuki-statusu-tartismasi-bitiyor/, (19.10.2018).

hesaplanmıştır. Hazar'ın farklı statüler ile ele alınması farklı sınırlandırma metotlarının Hazar'a uygulanabilirliliğini göstermektedir.

4.2.1. Condominium Yöntemi

Uluslararası hukuktaki karşılığı " condominium " olan "ortak egemenlik" ilkesi, Hazar Denizi'nin hukuki statüsünün çözülmesi için önerilen yöntemlerden biridir. Condominium yönteminin karada uygulandığı, yani kara bazlı birçok örnek vardır.[218] Uluslararası hukukta condominium yöntemi denildiğinde birden fazla devlet tarafından ortak ve eşit haklarla yönetilen devlet veya toprak parçası anlaşılmaktadır.[219]

Condominium yönteminin Hazar'a uygulanması demek, Hazar üzerinde hiçbir kıyı devletinin mülkiyetinin olmaması, kıyıdaş devletlerin Hazar'ı ortak olarak kullanması demektir. Buna göre Hazar kıyısı beş devlet Hazar'ın tabanını ve yüzeyini ortak kullanacaklardır. Ortak kullanımda Hazar'ın tabanı ile birlikte tabanındaki zengin yataklardan da her ülke eşit şekilde yararlanacaktır. Bu tezi kıyılarında daha az hidrokarbon rezervleri bulunan İran, bazı zamanlarda ise Türkmenistan ve Rusya savunmaktadır.[220]

Yukarda da bahsedildiği gibi condominium yönteminin kara üzerinde birçok örnekleri olsa da kapalı veya yarı kapalı su alanları üzerinde bu yöntemin kullanılmasına ilişkin sadece bir örnek bulunmaktadır. Fonseca körfezinin El Salvador, Nikaragua ve Honduras arasında ortak kullanımı, uluslararası hukukta condominium yönteminin uygulandığı tek örnektir. Bu yöntemin daha önce İspanya'ya ait olan Fonseca körfezine uygulanması Uluslararası Adalet Divanı'nın vermiş olduğu karar doğrultusunda gerçekleşmiştir.[221]Uluslararası Adalet Divanı'nın

---

[218] Cavid Abdullayev, *a.g.m.,* s. 268.

[219] Yusuf Taner Kılavuz, "Uluslararası Hukuk Kişisi Olan Devlet-2", İstanbul Medeniyet Üniversitesi "İlim ve Medeniyet" Cemiyeti, Kasım 2016, *http://www.ilimvemedeniyet.com/uluslararasi-hukuk-kisisi-olan-devlet-2.html*, (20.10.2018).

[220] Ömer Faruk Akar, *a.g.m.,* s.10.

[221] Sina Kısacık, *Hazar'ın Hukuki…*

condominium yönteminin Fonseca körfezine uygulanmasından farklı olarak bu yöntemin Hazar'a uygulanmasının mümkün olmayacağı düşünülmektedir. Buna sebep ise Fonseca körfezinin önceleri sadece İspanya'ya ait olmasına karşın, Hazar'ın statüsü sorunu çıkmadan önce iki devlet arasında kullanılmasıdır.[222]

4.2.2. Sektörel Bölünme

Hazar'ı beş kıyıdaş devlet arasında paylaşmak için öne sürülen bir diğer tez ise sektörel bölünme tezidir. Bu bölünmeye göre her kıyı ülkesi kendi sektöründe egemenlik haklarına sahip olacaktır. Egemenlik sınırları ülkelerin kara sınırlarında olduğu gibi egemenlik haklarına sahip olmaları demektir.[223] Daha çok Azerbaycan'ın savunduğu bu tezin en büyük çıkmazı ise öngörülen bu sınırlandırılmaların nasıl ve hangi prensibe göre yapılacağıdır.

Hazar'ın milli sektörlerinin belirlenmesi için Hazar'ın, orta hat prensibine göre kıyı devletleri arasında bölünmesi gerekmektedir. Hazar'ın orta hat prensibine göre sektörlere bölünmesini ise Azerbaycan ve Kazakistan savunmaktadır. Eğer, Hazar Denizi orta hat prensibine göre milli sektörlere bölünürse 29,6'lık bir pay ile Kazakistan Hazar'dan en çok pay alan devlet olacaktır. %13,8'lik bir pay ile Hazar'da en az paya sahip olacak İran ise bu bölünmeye karşı çıkmaktadır. Orta hat prensibine göre sektörel bölünmede Azerbaycan%19,5, Rusya %18,7, Türkmenistan %18,4 pay alacaktır. Condominium yönteminden farklı olarak, orta hat prensibine göre sektörel bölünmeye ilişkin uluslararası hukukta birçok örnek vardır. ABD ve Kanada arasında paylaşılan Superior, Huron, Michigan, Erie ve Ontorio gölleri, İsviçre ile Fransa arasında paylaştırılan Cenevre gölü, Almanya, Avusturya ve İsviçre arasında paylaşılan Konstanz gölü orta hat prensibine göre sektörel bölünmeye örnek olarak sayılmaktadır.[224]

---

[222] Cavid Abdullayev, *a.g.m.*, s. 269.

[223] Gös. Yer.

[224] Muhammed Emin Kocaman, *a.g.m.*, s. 107.

4.2.3. Deniz Dibinin Bölünmesi, Su Kitlesinin ve Su Yüzeyinin Ortak Kullanılması

Hazar'ın hukuki statüsü konusunda devletler arasındaki anlaşmazlıkları çözmek ve sınırları belirlemek için önerilen bir diğer yöntem ise Hazar'ın sahip olduğu su kitlesinin ve yüzeyinin ortak kullanımı, ancak, deniz dibinin ve zenginliklerinin Hazar kıyısı devletler arasında bölünmesi yöntemidir. Hazar'ın kuzeyindeki devletlerin mevcut sorunları çözmek ve Hazar'ı bölmek için kullandıkları yöntem esasen budur. Rusya'nın ileri sürdüğü bu yöntem ile Rusya ile Azerbaycan 2002 yılında, Rusya ile Kazakistan 1998 yılında, Azerbaycan ve Kazakistan ise 2001yılında Hazar'ın kuzey kısmını bölmek için kendi aralarında anlaşmaya varmışlardır. Yapılan bu ikili anlaşmalardan sonra 2003 yılında ise bu üç devlet arasında yapılan üçlü anlaşma ile de Hazar'ın kuzeyinde bu yöntem ile Hazar'ın bölünmesi tamamen gerçekleşmiştir. Bu yöntem ile deniz dibi ve zenginlikleri bölünmüş, Hazar'ın su yüzeyi ve sularının ortak kullanımı taraflar arasında kararlaştırılmıştır. Bu paylaşımda Hazar sularının ortak kullanımı maddesi gereğince Hazar Denizi'nde iki kıyı arasındaki devletler arasında, mesela Türkmenistan - Azerbaycan veya Kazakistan - Azerbaycan arasında ikili anlaşmalar ile Hazar'dan bir boru hattı geçirmek için diğer Hazar kıyısı devletlerinin de onayının alınması gerekmektedir. Rusya bu maddenin anlaşmada olmasının, Hazar'ın ekolojik bakımdan korunması için önemini vurgulamış, ikili anlaşmalarda da diğer Hazar devletlerinin onayının alınmasının gerekli olduğunu savunmuştur.[225] Mesela, Trans-Hazar projesinin müzakereleri sürecinde bu projenin gerçekleştirilmesinin hem Rusya, hem de İran'ın siyasi ve ekonomik çıkarlarına ters düşmesi yüzünden bu iki devlet, Hazar'ın dibinden Türkmenistan ile Azerbaycan'ı birleştirecek bu projenin gerçekleşmesine, Hazar'da ekolojik tehlike yarattığı gerekçesiyle karşı çıkmışlardır.

---

[225] İlgar Babayev, "*Hazar'ın Hukuki Statüsü Sorunu"*, Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Nisan 2015, s.52.

Hazar'ın bölünmesi için ileri sürülen bu teze göre deniz yatağı, eşit uzaklık ilkesine göre bölünmeli, su yüzeyi ve sudaki biyolojik kaynaklar ortak olarak kullanılmalıdır. Diğer önemli konulardan biri olan balıkçılık bölgesi meselesinde ise SSCB ile İran arasındaki 1940 anlaşmasına sadık kalınacak ve bu anlaşmanın öngördüğü şekilde balıkçılık bölgeleri belirlenecektir. Su ve su yüzeyindeki alanlarda ise her kıyıdaş devlet serbest dolaşım hakkında sahip olacaktır.[226]

4.3.Hazar'ın Statüsü İçin Farklı Çözüm Yollarının Hazar'a Uygulanması

Hazar'ın hukuki statüsünün uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde belirlenmesi için uzmanlar tarafından birçok yol önerilmiştir. Bu yollardan ilki göre; Hazar denizinin statüsünün belirlenmesi için daha önceki yıllarda Hazar'a ilişkin olarak yapılan anlaşmaların ve bu anlaşmalar yapılırken belirlenen kuralların Hazar'ın günümüzdeki hukuki statüsü sorununun çözümü için dikkate alınmasıdır. Önerilen diğer yollardan biri ise uluslararası ilişkilerde en gelişmiş deniz hukuku kuralları olarak kabul edilen 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin Hazar'ın hukuki statüsü meselesine uygulanmasıdır. Hazardaki sorun için öngörülen çözümlerden bir diğeri ise "Kıyıları karşı karşıya veya yan yana olan devletler arasında kıta sahanlığının sınırlandırılması" için başvurulan yöntemlerin Hazar'a uygulanmasıdır. Uluslararası hukuku açısından başvurulabilecek bir diğer yol ise meselenin kıyı devletlerince çözüme ulaştırılmasında başarısız olunması halinde mahkeme yada tahkim yoluna başvurulmasıdır.

4.3.1.Hazar'a İlişkin Olarak SSCB Dağılmadan Önce İmzalanan Anlaşmaların Hazar'a Uygulanması

Daha önceden yapılmış Hazar'ın bölünmesi ile ilgili tarihi anlaşmalar Hazar'ın hukuki statüsünün çözümüne ışık tutabilir mi? Hazar'ın hukuki statüsünün

---

[226] Muhammet Kakabayev, *a.g.m.*, s. 36.

çözülmesi için statü ile ilgili daha önceleri yapılmış anlaşmaları araştırmak ve bu anlaşmaların ışığında Hazar'ın hukuki statüsünün günümüzde çözümü için bir formül aramanın mümkün olduğu öngörülmektedir. Hazar'ın hukuki statüsü meselesinde Hazar'a ilişkin daha önceleri yapılmış önemli anlaşmalar kronolojik olarak göz şöyle özetlenebilir:

13 Şubat 1729 Reşt Anlaşması: Rus ve İran İmparatorlukları arasında yapılmış ve Hazar'a ilişkin resmi olarak imzalanmış ilk anlaşma olarak tarihe geçebilecek bu anlaşma, Hazar'ın bölünmesi meselesinin de temelini atmıştır. Rusya ve İran arasında bazı toprakların paylaşılması hakkında da maddelerin yer aldığı bu anlaşma ile Hazar Denizi'nin kullanılması meselesi de iki imparatorluk arasında çözüme ulaştırılmıştır.[227]

12 Ekim 1813 Gülistan Anlaşması: Bu anlaşma Rusya ve İran arasında 19. asrın başlarında başlayan ve 9 yıl süren bir savaş sona ermiştir. Bu anlaşmada olan Rusya ile İran arasında hem topraklar konusundaki olan anlaşmazlıkların hem de Hazar Denizi konusundaki anlaşmazlıkların çözüme ulaştırılmasına ilişkin 11 maddeye yer verilmiştir. Hazar Denizi üzerindeki anlaşmazlıklar bu anlaşmanın beşinci maddesinde ele alınmıştır. Anlaşmadaki önemli noktalardan biri Hazar'da askeri donanma bulundurma meselesidir ki, bu yetkiye sadece Rusya sahip olacaktır. Münhasır bir yetki olan bu yetkiye göre Hazar'da Rusya'dan başka hiçbir devlet askeri gemi bulunduramayacaktır.[228] Ancak, denizdeki diğer önemli mesele olan ticaret gemilerinin seyrüsefer meselesinde ise her iki devlete eşit haklar tanınacaktır. İran ve Rus ticaret gemileri Hazar'da serbest bir biçimde seyrüsefer yapabilecek ve istenen sahile yanaşma özgürlüğü elde edeceklerdi.[229]

10 Şubat 1828 Türkmençay Anlaşması:İran tarafının 1813 Gülistan anlaşmasının şartlarına uymaması yüzünden çıkan 1826-1828 Rus – İran savaşından

---

[227] Yaqub M. Mahmudov-Kərim K. Şükürov, *Azərbaycan Beynəlxalq Münasibətlər və Diplomatiya Tarixi 1639-1828, Dövlətlərarası Müqavilələr və Digər Xarici Siyasət Aktları,* Bakü 2009, s. 109.

[228] Mehman Süleymanov, *Gülüstan Müqaviləsi*, Bakü 2014, s.524

[229] Yasin Poyraz, *a.g.m.*,s. 48.

sonra 1828 yılının 9 Şubatını 10 Şubata bağlayan gecesinde Türkmençay kasabasında Türkmençay anlaşması imzalanmıştır.[230] Bu anlaşmaya göre İran tarafı 1813 yılındaki Gülistan anlaşması ile elde ettiği topraklar olan İrevan ve Nahçivan hanlıklarını kaybetmiş ve bu hanlıklar Rusya'ya bağlanmıştır.[231] Diğer taraftan İran ve Rusya'nın Hazar'daki sınırları ortadan kaldırılmış ve Rusya Hazar'da tam söz hakkına sahip olmuştur. Ticaret gemilerine eşit haklar tanınan bu anlaşma ile Rusya tarafı bir kez daha Hazar'da sadece kendisinin savaş gemisi bulundurabileceğini İran tarafına kabul ettirmiştir.[232]

26 Şubat 1921 Moskova Dostluk Anlaşması: 1917 yılının Ekim ayında Rusya Çarlığı'nın varlığına Bolşevikler tarafından son verilmiş ve yeni bir devlet olan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği kurulmuştur. SSCB'nin kurulmasından sonra bu devlet ile İran arasında Hazar'a ilişkin birçok anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmalardan biri de bu iki ülke arasındaki ilişkilerin geleceğini belirleyecek olan Moskova Dostluk Anlaşmasıdır.[233] Bu anlaşmaya göre SSCB, Çarlık Rusya'sı ile İran arasında İran aleyhine imzalanan ve diğer devletler ile İran aleyhine imzalanan tüm anlaşmalardan vazgeçerek, bu anlaşmaların geçersiz olduğunu açıklamıştır. Ayrıca Sovyetler Birliği Hazar Denizi'nde de İran aleyhine imzalanmış tüm anlaşmalardan da vazgeçmiş, İran'a daha önceki anlaşmalardan farklı olarak Hazar'da askeri donanma bulundurma hakkının olduğunu kabul etmiştir. İran bu yeni anlaşmadan sonra Hazar'da Rusya ile eşit seyrüsefer haklarına sahip olmuştur.[234]

---

[230] Okan Yeşilot, "Türkmençay Anlaşması ve Sonuçları", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 36, Erzurum 2008, s. 189.

[231] Zaur Aliyev, "Rusya Ve İran Arasında 1828 yılında Türkmençay Anlaşmasının Gizli Taraflarına Işık Tutan Tarihi Belgeler Üzerine Özet", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 23, Mart 2016, s.328.

[232] Okan Yeşilot, *Ateş Çemberinde Azerbaycan*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2015, s. 47.

[233] Behçet Kemal Yeşilbursa, *a.g.e.,* s.23.

[234] Atilla Tokatlı, *Uluslararası İlişkiler Tarihi (Diplomasi Tarihi*, Evrensel Basım Yayın, Cilt: 3, İstanbul, s. 140.

Bugün İran tarafı kendi çıkarları için kendi tezleri savunurken öne sürdüğü Hazar'a ilişkin "Sovyet-İran Denizi" nitelendirilmesi ilk defa 1 Ekim 1927 tarihinde Pehlevi limanıyla ilgili ikili yazışmalarda kullanılmıştır.[235]

27 Ağustos 1935 Ticaret, Gemicilik ve Yerleşme Hakkında Anlaşma:[236]27 Ağustos 1935 tarihinde yapılan bu anlaşmanın 14 ve 15. maddelerindeki hükümler ile birlikte bu iki ülke Hazar'da eşit seyrüsefer özgürlüğü kazanmıştır. Diğer taraftan bu anlaşma ile birlikte her iki ülkeye 10 mil genişliğinde münhasır bölge oluşturulmuştur. Ancak, bununla birlikte bu iki ülke bu anlaşma ile Hazar'daki bölge sınırlarını karşılıklı olarak belirlememişler ve anlaşmaya ilişkin yazışmalarda Hazar, Sovyet-İran denizi olarak adlandırılmıştır.[237]

25 Mart 1940 Tahran Anlaşması: İmzalanan bu "Ticaret ve Seyrüsefer" anlaşması ile bu iki ülke arasında imzalanmış daha önceki anlaşmalar iptal edilerek bu anlaşmadan sonra Hazar'da SSCB ve İran'a eşit seyrüsefer serbestliği sağlanmıştır.[238] Bu anlaşmadan sonra İran ve SSCB Hazar'da 10 millik sularda serbest balıkçılık hakkı kazanmıştır. Dikkati çeken önemli meselelerden bir diğeri de Hazar'ın bir Sovyet-İran kapalı denizi olarak kabul edilmesine ilişkin iki ülke arasındaki fikir birliğinin bu anlaşma ile her iki ülke tarafından yeniden kabul edilmesi olmuştur. Bu anlaşmadaki en önemli nokta ise, her iki ülkenin de Hazar'ı dış müdahalelerden koruyarak sadece bu iki ülkeye ait bir su havzası olarak görmek istemeleri olmuştur.[239]

---

[235] Yerkinay Ongarova, "Hazar Denizi Çerçevesinde Yapılan Tarihsel Anlaşmalar", *Türk Yurdu Dergisi,* Kasım 2014, Sayı: 327.

[236] Sinan Oğan, "Rusya İran'a Olan Desteğini Çeker Mi ?", Türk Meclisi Araştırmaları, *http://www.turkmeclisi.org/?Sayfa=Haberler-Yorumlar&Git=Haber-Goster&Baslik=rusya-iran-a-olan-destegini-ceker-mi-sinan-ogan-turksam-baskani&xHbr=85,* (20.10.2018).

[237] Emrah Bozkurt, "Soğuk Savaş Sonrası Hazar'da Politik Güç ve Statü Sorununa Bağlı Kıyıdaş Devletlerin Görüşleri", Uluslararası İlişkiler Portalı, Aralık 2016.

[238] *Министерство Иностранных Дел Российской Федерации Документы Внешней Политики 1940-22 Июуня 1941*, Katyn Davası Araştırmacıları Kütüphanesi, Birinci Kitap, Moskova "Uluslararası İlişkiler" 1995, s. 121.

[239] Gökhan Bayraktar, "Hazar'daki Jeopolitik Mücadelenin Türkiye'nin Enerji Güvenliğine Etkileri", *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 11, 2007, s. 86.

Bu anlaşmadan sonra da SSCB ile İran arasında birçok anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmalar 1954, 1956 ve 1957 yıllarında imzalanmış ve Hazar'ın bölünmesinde önceki yıllarda imzalanan anlaşmalara dayanak olarak gösterilmiştir.[240]

17 Ağustos 1964 FIR(Flight Information Region – Uçuş Bilgi Bölgesi) Anlaşması:SSCB ve İran arasında Tahran'da imzalanan bu anlaşma ile bu iki ülke arasında Uçuş Bilgi Bölgeleri belirlenmiştir. Yapılan bu anlaşma ile her iki ülkenin sularının uç noktaları sayılan noktalar belirlenerek bu noktalar arasında çizilen çizgi ile bu iki ülkenin Hazar üzerindeki uçuş Bilgi Bölgesi belirlenmiştir. Azerbaycan'ın Astara ve Türkmenistan'ın Hasan Kuli yerleşim birimleri arasında çizilen bu düz çizgi Hazar üzerindeki FIR hattı olarak tanımlanmıştır. FIR hattının belirlenmesi için çizilen bu çizgi hem de Hazar kıyısındaki bu iki devlet arasında belirlenmiş bir sınır çizgisi olarak kabul edilmiştir.[241]

1970 yılında SSCB İran ile yapmış olduğu anlaşmalar ile kendi sahası olarak belirlediği Hazar'ın kuzey kısmındaki %86'lık bölümü Hazar'a kıyısı olan dört SSCB ülkesi arasında bölmüştür.[242] Hazar'a kıyısı olan Azerbaycan, Türkmenistan, Kazakistan ve Rusya arasında yaptığı bu bölüştürme ile SSCB, Hazar'ı orta hat prensibine göre ekonomik bölgelere bölmüştür. Kıyısından itibaren eşit uzaklıktan orta hattın çekilerek Hazar'ı ekonomik sektörlere bölen bu bölünme sırasında, eğer ülke kıyıları açıklarında ada varsa bu ülkenin Hazar'daki sınırının belirlenmesinde bu ada kıyıları esas alınmıştır. Bu bölünme yapıldıktan sonra SSCB devletlerinden hiçbiri ve İran bu bölünmeye itiraz etmemiştir.[243]

---

[240] Leman Halilova, "Hazar'ın Hukuki Statü Sorununa Dair Bölge Devletlerinin Yaklaşımı", Haber Güne Bakış, Haziran 2014, *http://www.habergunebakis.com/haberdetay/1895-Hazar%C4%B1n-hukuki-statusu-sorununa-dair--bolge-devletlerinin-yakla%C5%9F%C4%B1m%C4%B1.html.* (25.10.2018).

[241] Türkiye Cumhuriyeti Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Müdürlüğü, *Güney Kafkasya'ya Güncel Bakış Sempozyumu*, Harp Akademileri Basım Evi, İstanbul 2006, s. 51.

[242] Ali Hasanov, *Hazar-Karadeniz Havzalarıyla...* s.48.

[243] Selçuk Çolakoğlu, *a.g.m.*, s. 116.

8 Aralık 1991 tarihinde Rusya, Ukrayna ve Beyaz Rusya arasında imzalanan, SSCB'nin dağılmasının resmi olarak ilan edilen ve Bağımsız Devletler Topluluğunun kurulmasını tasdik eden Anlaşmadan[244] sonra eski SSCB ülkesi olan Hazar'a kıyı devletlerin Hazar üzerinde çıkar mücadelesi de başlamış oldu. SSCB'nin dağılmasından sonra bağımsızlığını kazanan yeni devletlerin, SSCB tarafından imzalanan anlaşmalara ardıl olup olmayacağı meselesi gündeme gelmiştir.

21 Aralık 1991'de eski Sovyet Cumhuriyetleri olan Azerbaycan, Ermenistan, Rusya, Ukrayna, Moldova, Beyaz Rusya, Özbekistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Tacikistan ve Kazakistan tarafından imzalanan Almatı Deklarasyonu'na göre bu Deklarasyonu imzalayan devletler kendilerini SSCB'nin ortak mirasçıları olduklarını kabul etmişlerdir. Diğer taraftan bu devletler SSCB'nin daha önce imzaladığı anlaşmaları da kendi anayasalarına göre yerine getirmeyi kabul etmişlerdir.[245]

20 Mart 1992 tarihinde Kiev'de "Devlet ve Deniz Sınırlarının Korunması"[246] adını taşıyan bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşma SSCB'nin dağılması ile bağımsızlıklarını kazanan Bağımsız Devletler Topluluğu üyeleri arasında oluşabilecek bir sınır sorununun önüne geçebilmek veya oluşabilecek sorunları çözmek için Bağımsız Devletler Topluluğu üyeleri arasında imzalanmıştır. Bu anlaşma BDT üyesi olmayan devletlerin de katılımına açık olmasına rağmen BDT üyesi ve Hazar kıyısı ülkesi olan Türkmenistan bu anlaşmaya katılmamıştır.

4.3.2. 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin Hazar'a Uygulanması

Hazar Denizi'nin hukuki statüsü sorununun çözümü için kıyı devletlerinin her biri kendi tekliflerini sunmuş ancak, bu tekliflerin hiçbiri kıyı devletlerinin hepsi

---

[244] Habibe Özdal, *Soveyetler Birliğinin Dağılmasından Kırım'ın İlhakına Rus Dış Politikasında Ukrayna*, USAK Yayınları, Ankara Haziran 2016, s. 45.

[245] Fuad Hüseynov, *a.g.m., s.* 395.

[246] Anlaşma Metni İçin Bakınız: " Kırgızıstan Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası" http://www.cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/17691, (26.10.2018).

tarafından kabul edilmemiştir. Hazar'ın hukuki statüsü meselesinin çeyrek asırdan fazla bir zamandır çözülmemiş olmasının en önemli sebebi devletlerin soruna kendi çıkarları açısından bakması olmuştur. Eğer kıyı devletleri bu sorunu karşılıklı hoşgörü ve uzlaşma kuralları çerçevesinde çözemiyorsa sorunun çözümü için uluslararası hukuka müracaat edilmesi gerekmektedir. Deniz bölgelerine ilişkin hukuki düzeni, uluslararası sulardaki gemi trafiğini ve uluslararası sulardaki deniz hukukunu düzenleyebilmek için Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku sözleşmesi bir uluslararası deniz hukuku kuralları bütünü olarak kabul edilmiştir. Birleşmiş Milletler çatısı altında Birinci Deniz Hukuku Konferansı 24 Şubat -24 Nisan 1958 tarihleri arasında Cenevre yapılmıştır. Bu toplantıdan sonra deniz hukukunun temel konuları ile alakalı olan dört önemli anlaşma ve bir ek protokol imzalanmıştır. Bunlar, Kara Suları ve Bitişik Bölge Sözleşmesi, Kıta Sahanlığı Sözleşmesi, Açık Deniz Sözleşmesi, Balıkçılık ve Açık Denizlerin Canlı Kaynaklarının Korunması Hakkında Sözleşmedir. 1960'lı yılların ikinci yarısına gelindiğinde uluslararası alandaki siyasi ve ekonomik gelişmeler ile uluslararası deniz hukukunun farklı meselelerine ilişkin birçok sorun, anlaşmazlık ve belirsizlik ortaya çıkmıştır. Tüm olumsuzluklar yeni bir düzenlemenin geliştirilmesi gereğini ortaya çıkarmıştır. Bu gelişmelerden sonra 1960 yılında Deniz Hukuku Konferansı'nın ikincisi Cenevre'de yapılmıştır. İkinci konferans çözüm aranan bazı sorulara cevap bulamadığı için başarısızlıkla son bulmuştur. 1973-1982 yılları arasında gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler Üçüncü Deniz Hukuku Konferansı ise bir önceki konferanstan farklı olarak deniz hukukunun gelişiminde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu konferans sonunda Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi kabul edilmiştir.[247]1982 yılında imzaya açılan bu sözleşme 12 yıl sonra,1994 yılında yürürlüğe girmiştir.

BMDHS'nin Hazar'a uygulanabilmesi için öncelikle Hazar'ın deniz olarak kabul edilmesi gerekmektedir. Hazar'ın deniz mi yoksa göl mü olduğu ile alakalı olarak farklı fikirler vardır.BMDHS'nin 122. maddesinde deniz kavramı şöyle

---

[247] Nuray Karapınar, "Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi ve Deniz Alanlarına İlişkin Bazı Kavramlar", Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü, *Maden Tetkik ve Arama Dergisi*, Doğal Kaynaklar ve Ekoloji Bülteni, 2015, s. 13-14.

tanımlanmıştır: *İşbu sözleşmenin amaçları uyarınca "kapalı veya yarı kapalı deniz"den, iki veya daha çok tarafından çevrili ve diğer bir denize veya okyanusa dar bir geçitle bağlı bulunan veyahut da bütünüyle veya büyük bir bölümü ile iki veya daha çok devletin kara sularından ve münhasır ekonomik bölgelerinden oluşan bir körfez, bir deniz havzası veya bir deniz anlaşılır"*[248].

BMDHS'nin 122. maddesinde yer alan deniz tanımına göre Volga-Don ve Volga-Baltık kanallarıyla önce Karadeniz'e oradan da okyanusa çıkış yolu olan Hazar, yarı kapalı deniz olarak tanımlanabilir. Hazar ister kapalı, isterse de yarı kapalı deniz olarak ele alınsın her iki durumda da BMDHS kıyı devletlerine bu kanalları transit geçiş için kullanma hakkı vermektedir. Bu maddeye göre Hazar kapalı veya yarı açık deniz olarak kabul edilirse Volga-Don ve Volga-Baltık kanalları da uluslararası suyolu haline gelecektir.[249]

Hazar'a ilişkin ister SSCB zamanındaki, isterse de SSCB'den sonraki politikalara bakıldığında her ikisinde de Rusya bu kanalları iç suları olarak görmüş ve bu kanalların uluslararası hukuk çerçevesinde başka devletlerce kullanımına karşı çıkarak bu kanalları uluslararası sular sistemine açmayı reddetmiştir.[250] Rusya Hazar'ın statüsüne ilişkin müzakereler sırasında hiçbir zaman Hazar'ı deniz olarak kabul etmemiş, onun bir göl olduğunu savunmuş ve göllerle alakalı uluslararası düzenlemelerin uygulanması gerektiğini savunmuştur.[251] Diğer taraftan ise uluslararası hukukun acquired rights (kazanılmış haklar)[252] ilkesine göre SSCB'nin halefi durumunda olan Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan Hazar'ı Karadeniz

---

[248] BM Enformasyon Merkezi UNIC-Ankara, *"Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku sözleşmesi*", http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/denizhukuku.pdf, (27.10.2018), s. 39.

[249] Cavid Abdullayev, *a.g.m.*, s. 267.

[250] Muhammed Emin Kocaman, *a.g.m.*, s. 106.

[251] Sırrı Erinç, "Hazar Denizi", *Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 17, s. 115.

[252] Uluslararası Hukuk Terminolojisi, *https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=5&ved=2ahUKEwiFlb24t8LfAhXtwYsKHVyjDeYQFjAEegQIBhAC&url=http%3A%2F%2Fwww.mfa.gov.tr%2Fdata%2FTerminoloji%2Fuluslararasi-hukuk-terminolojisi-fr-eng-tr.xlsx&usg=AOvVaw1wI--5Ufy3v93pRwlx3nVE*, (28.10.2018).

ve Baltık Denizi'ne bağlayan bu kanalları kullanmak, bu kanallardan uluslararası sulara çıkmak için transit geçiş yapmak haklarına sahip olmalıdırlar.[253]

Daha önceki bölümlerde ülkelerin Hazar Denizi'nin statüsü meselesine ilişkin tutumlarından bahsedildiği üzere, bu ülkeler içerisinde Kazakistan Hazar'ı deniz olarak kabul etmektedir. Azerbaycan ise sonradan ikinci bir seçenek olarak Hazar'ın deniz statüsünde bölünmesini istemiştir. Azerbaycan'ın öncelikli tutumu Hazar'ın bir sınır gölü olarak kabul edilmesi ve onun ulusal sektörlere bölünmesidir. Aslında Hazar'da önemli hidrokarbon rezervlerine sahip olan Azerbaycan açısından Hazar'ın nasıl bölündüğü değil, Hazar'da kendisinin egemenlik bölgesinin tanınması meselesi önemlidir. Ancak her iki ülke Rusya ile ayrı-ayrı ve ardından birbirileri anlaştıktan sonra Hazar'ın kuzeyini üç taraflı anlaşmalarla bölmüşlerdir. Bu anlaşmalara bakılacak olursa, bu iki ülkenin Hazar'ı göl olarak değerlendirdiği izlenimi uyandırmaktadır.[254]

Hazar deniz olarak değerlediği zaman onun BMDHS'ne göre ülkeler arasında bölünmesi gerekmektedir. BMDHS'ne bakıldığı zaman ise denizler bu sözleşmeye göre bölündüğünde, ülkelerin payına düşebilecek deniz alanları görülmektedir. Bu deniz alanlarının her birinde devletler farklı haklara sahiptir. BMDHS'de deniz alanları, iç sular, karasuları, bitişik bölge, münhasır ekonomik bölge, kıta sahanlığı, açık deniz ve deniz yatağı olarak gösterilmiştir.[255] Bu alanların Hazar'a uygulana bilirliğini daha iyi anlamak için bu kavramların tanımlarına kısaca değinilmesi faydalı olacaktır.

İç sular, bir ülkenin karasularının ölçülmeye başlandığı yerden karaya doğru olan yönde kalan denizalanıdır. Diğer bir deyişle kara ülkesi ile karasularının başladığı nokta olan karasularının iç sınırı arasında kalan bölge bir ülkenin iç suları

---

[253] Selçuk Çolakoğlu, *a.g.m.,* s. 114.

[254]Gös.yer.

[255] Ümmühan Elçin Ertuğrul, "Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesine Göre Kıyı Devletlerinin Egemen Hakları", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, s. 47.

olarak kabul edilir.[256]İç suların sınırlarını oluşturan ve diğer deniz alanlarının belirlenmesi için esas alınan hatlar esas hatlar adlandırılmaktadır. Bir devletin kara üzerindeki idari ve siyasi hakimiyeti, iç suları üzerinde de vardır. Çünkü iç sular bir devletin kara ülkesinin bir kısmı olarak kabul edilmektedir.[257]

Karasuları, iç suların bitimini belirleyen esas hattan başlayarak açık denize doğru ölçülen ve daha önce belirlenmiş bir genişlikte olan deniz alanıdır. Karasuları iç sularının bağlı olduğu kara devletinin egemenliği altındadır ve bu egemenlik karasularının üzerindeki hava sahasını ve toprak altını da kapsamaktadır.[258] Karasuları da iç sular gibi kıyı ülkesinin bir parçası olarak kabul edilmiştir. Ancak bir devletin karasuları üzerindeki egemenliği iç suları üzerindeki egemenliği gibi bu ülkenin karası üzerindeki egemenliği ile aynı olamaz. Devletlerin kendi karasuları üzerindeki egemenliği BMDHS ile sınırlandırılmıştır. Yine BMDHS'ne göre başka bir devlete ait gemilerin karasularından zararsız geçiş hakkı vardır.[259]

Bitişik bölge, karasularına bitişik olan veya devletlerin belirlenen genişlikte olan, bazı meselelerde yetkilerini kullandığı açık deniz alanıdır. Devletler toprakları üzerinde veya karasularında gümrük, maliye, sağlık ve göç ile ilgili konularda teftiş yapma hakkına sahiptir. Kara ülkesinin gösterilen konular ile ilgili yasa veya prensiplere uymama durumlarının önünü almak, meydana gelen ihlalleri cezalandırmak hakkı vardır.[260]

Münhasır ekonomik bölge, sahildar devlete karasularının ölçülmeye başlandığı noktadan 200 mil mesafeye kadar olan bölgedeki denizaltı bölgelerinde, deniz yatağında ve toprak altındaki bölgelerde canlı veya cansız kaynakların

---

[256] Uluslararası Hukuk Çalışmaları, "Uluslararası Hukukta İç Sular", 30 Ocak 2017, https://uluslararasihukukcalismalari.wordpress.com/2017/01/30/uluslararasi-hukukta-icsular/, (30.10.2018).

[257] Hakkı Aydın, "Karasularının Sınırlarının Tespiti ve İç Suların Hukuki Rejimi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 7/1, s. 62.

[258]BM Enformasyon Merkezi UNIC-Ankara, *"Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku sözleşmesi*", http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/denizhukuku.pdf, s. 2, (01.11.2018).

[259] Ümmühan Elçin Ertuğrul, *a.g.m.*, s. 49-50.

[260] Nuray Karapınar, *a.g.m.*, s. 17.

aranması, korunması, idare edilmesinin yanı sıra bu kaynaklar üzerinde iktisadi kontrol hak ve özgürlükleri vermektedir.[261]

Hiçbir devletin egemenliğinde olmayan, iç suları, karasuları ve münhasır ekonomik bölge dışında kalan ve kıyı devleti olan veya olmayan tüm ülkelerin kullanımına açık olan bölgeler açık deniz olarak tanımlanmaktadır. Açık denizlerde kıyı devletleri tarafından konulan yasalar geçerli olmamakta ve bu sularda sadece uluslararası hukuk kuralları ile düzenlenen açık suların serbestliği ilkesi geçerli olmaktadır.[262]Açık deniz yatağı ise, BMDHS'ne göre herhangi bir ülkenin ulusal yetki sınırları dışındaki deniz yatağı ve toprak altı anlaşılmaktadır.[263]

Coğrafi açıdan kıta sahanlığı,kıyı ülkesinin denizin altına doğru uzanan doğal uzantısıdır. Hukuki açıdan kıta sahanlığı ise kıyıdan başlayan sahil sularının ötesinden başlayarak, belirlenmiş bir uzaklığa ve derinliğe kadar ilerleyen deniz tabanı ve deniz tabanındaki toprak altını tanımlamaktadır.[264]Sahildar devletin kıta sahanlığı üzerinde araştırmalar yapma, kıta sahanlığı içindeki bölgenin doğal kaynaklarını kullanma hakkı vardır. Eğer bir sahildar devlet kendi kıta sahanlığı içindeki bölgenin kaynaklarını işletmiyorsa başka hiçbir devlet, kıta sahanlığı bölgesinin sahibi olan sahildar devletin rızası olmadan bu bölgede bu veya bunun gibi çalışmalar yapamaz.[265]

Kıta sahanlığı hukuki bir kavram olarak ilk defa28 Eylül 1945 tarihinde ABD başkanı Harry S. Truman'ın bir bildirisi ile ortaya çıkmıştır. Truman bildirisi denizdeki kaynakların korunması ve bu kaynakları kullanılabilinmesi amacıyla ABD sahillerinden denizin altına doğru uzanan, kıta sahanlığını oluşturan deniz yatağı ve

---

[261] Diplomasi Sözlüğü, *"Münhasır ekonomik Bölge Nedir ?",* diplomasi.net Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Bloğu, https://www.diplomasi.net/munhasir-ekonomik-bolge-nedir/, (05.11.2018)

[262] Nuray Karapınar, *a.g.m.,* s. 20.

[263] Hüseyin Pazarcı, *Uluslararası Hukuk Dersleri II. Kitap*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi ve Basın-Yayın Yüksekokulu Basımevi, Ankara 1989, s. 349.

[264] Arda Özkan, "Kıta Sahanlığının Sınırlandırılmasında Uluslararası Uygulamalar: Sözleşmeler, İçtihat ve Doktrin*", Jass-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 31, s. 369.

[265] Seha L. Meray, *Kıta Sahanlığı Hakkında Cenevre Sözleşmesi*, 29 Nisan 1958, s. 85.

onun toprak altında bulunan doğal kaynakların tüm egemenliğinin ABD'ye ait olduğunu bildirmekteydi.[266] Truman'ın bu bildirisi yayımlanırken bahsi geçen yetkilerin denizin 200 metre derinliğine kadar olan bölgeler için geçerli olduğu da bildirilmiştir. Bu bildiri açıklandıktan sonra birçok devlet tarafından kabul edilmiştir ve dünyanın bir çok bölgelerinde devletler tarafından uygulanmaya başlamıştır. Ancak o zamana kadar sadece coğrafi bir terim olarak var olan kıta sahanlığı da devletler tarafından hem kıta sahanlığının kendisi hem de, dış sınırları farklı bir biçimde kabul edilmiş, farklı fikirler ortaya çıkmıştır.[267]

24 Şubat-28 Nisan 1958 tarihlerinde Cenevre'de toplanan Birinci Deniz Hukuku Konferansı'nda uluslararası deniz hukukunun ana prensiplerini oluşturan 4 anlaşma ile bir ek protokol kabul edilmiştir.[268]ABD Başkanı Harry S. Truman'ın bildirisinde yer alan önemli noktalardan biri de belirlenen kıta sahanlığının işletilmesinin kıyı devletlerinin işbirliğine bağlı olması ile alakalı tezi olmuştur.Bu tez 1958 yılında Cenevre'de düzenlenen Birinci Deniz Hukuku Konferansında kabul edilmiş, kıta sahanlığı hakkındaki konvansiyonunun oluşturulmasında oldukça etkili olmuştur.[269] Bu toplantıda kabul edilen kıta sahanlığı hakkında konvansiyon uluslararası alanda kıta sahanlığı ile ilgili kabul edilmiş ilk hukuki metin olmuştur.Bu sözleşmeye göre eğer bir su havzasında birden fazla devlet varsa ve bu devletlerin kıta sahanlıkları karşı karşıya ve yan yanaysa bu ülkelerin sınırlarının belirlenmesi hakça ilkelere göre olacaktır.[270]

---

[266] Hüseyin Pazarcı, *a.g.e.,*s. 319.

[267] Arda Özkan, *a.g.m.,* s. 370.

[268] Şule Anlar Güneş, "Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi ve Deniz Çevresinin Korunması", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 56, Sayı: 2, Ankara 2007, s. 5.

[269] Salih Karataş, "Münhasır Ekonomik Bölge Üzerinde Üçüncü Devletlerin Hak ve Yetkileri", *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,* Cilt:23, Sayı: 2, 2015, s. 82-83.

[270]Arda Özkan, a.g.m., s. 368.

4.3.3.Kıyıları Karşılıklı veya Bitişik Olan Devletler Arasındaki Kıta Sahanlığının Belirlenmesi

Su ve toprak altındaki bölgelerin araştırılması ve kullanılabilmesi ile alakalı teknolojinin ilerlemesi ve buna bağlı olarak da sahildar devletlerin daha geniş deniz bölgelerine sahip olmak istemeleri kıyıları karşı karşıya veya bitişik olan kıta sahanlıklarının belirlenmesinde uygulanacak kuralların belirlenmesinde zorluklara neden olmaktadır. Devletler arasındaki bu anlaşmazlığı aradan kaldırmak için kabul edilen ilk uluslararası düzenleme 1958 Cenevre Kıta Sahanlığı Sözleşmesi'dir. 1958 Cenevre Sözleşmesi'nin 6.maddesine göre, kıyıları karşı karşıya veya yan yana komşu olan iki veya daha fazla devlet arasındaki kıta sahanlığı sınırı bu devletlerin karşılıklı anlaşması ile belirlenmelidir.[271]Eğer bu devletler arasında herhangi bir anlaşma yoksa o zaman kıyıları karşı karşıya olan devletler ile kıyıları yan yana olan devletlerin kıta sahanlıklarının belirlenmesi için iki çözüm yolu önerilmiştir:

1. Kıyıları karşı karşıya olan devletler arasındaki kıta sahanlığı sınırı, her noktası kıyı devletlerinin her birinin karasularının ölçülmeye başladığı esas hatların en yakın noktalarına eşit uzaklıkta olan orta hattır.

2. Kıyıları yan yana komşu olan iki devlet arasındaki kıta sahanlığı sınırı,bu devletlerin karasularının ölçülmeye başladığı esas hatların en yakın noktalarından itibaren eşit uzaklık ilkesine göre tespit edilecektir.[272]

Bu konvansiyonun Hazar'a uygulanmasına bakıldığında ise bu anlaşmayı o zamanki Hazar kıyısı ülkeleri olan İran 1958 yılında, SSCB ise 1960 yılında kabul

---

[271] Nurser Gökdemir Işık, "Kıta Sahanlığı, Hukuki rejimi ve Ege Sorunu", Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Denizicilik İşletmeleri Yönetim anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2009, s. 70.

[272] Sözleşme Metni İçin Bakınız: 1958 Cenevre Deniz Hukuku Sözleşmeleri: Kıta Sahanlığı Sözleşmesi, Türk-Yunan İlişkileri, http://www.turkishgreek.org/kuetuephane/item/136-1958-cenevre-deniz-hukuku-soezlesmeleri-kita-sahanligi-soezlesmesi, (10.11.2018).

etmişlerdir.[273] Bu anlaşmayı kabul ettikten sonra İran ve SSCB 1962 yılında Hazar Denizi ile ilgili anlaşma imzalamışlardır. Ancak anlaşmanın Hazar'daki sınırları belirleyen bir anlaşma olmasından dolayı tarafların kabul ettikleri 1958 Konvansiyonunu bu anlaşmaya ve Hazar'a uygulamadıkları söylenebilir.

Kıyıları karşılıklı veya bitişik olan ülkeler arasındaki sınır belirleme sorununa 1982 yılında kabul edilen Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi ile de açıklık getirilmiştir. Bu soruna 1982 BMDHS'nin 83. maddesinde yer verilmiştir. 83. maddeye genel olarak bakılacak olursa, bu maddeye göre,kıyıları karşı karşıya ve yan yana olan devletlerin kıta sahanlığının sınırlandırılması konusunda sorun yaşayan devletler hakça ilkeler çerçevesinde bir çözüme ulaşabilmek için, Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'nün 38. Maddesinde gösterildiği gibi uluslararası hukuka uygun bir çözüm yolu bulunacaklardır. Belli bir zaman içerisinde taraflar bu yolla anlaşmaya varamazlarsa bu sözleşmenin 15. kısmında gösterilen zorunlu yargı ve hakemlik usullerini belirleyen yöntemlere başvuracaklardır. Eğer taraf devletler arasında yürürlülükte olan herhangi bir anlaşma var ise, kıta sahanlığının devletler arasında sınırlandırılması da bu anlaşmanın hükümlerine uygun bir şekilde gerçekleştirilecektir.[274]

4.3.4. Uluslararası Hukukta Kıta Sahanlığının Sınırlandırılmasına İlişkin Örnekler

Uygulamadaki uluslararası hukuk çerçevesinde devletler arasında çözüme ulaşılamadığı için, 1969 tarihinde Almanya, Hollanda ve Danimarka arasında olan Kuzey Denizi davası uluslararası mahkeme yoluna başvurulan ilk sınırlandırma uyuşmazlığı davası olarak tarihe geçmiştir.[275] Anlaşmazlığın özünü kıta sahanlığının kenar sınırlarının belirlenmesinde 1958 Cenevre Kıta Sahanlığı sözleşmesine taraf olan Danimarka ve Hollanda'nın bu sözleşmenin 6. maddesinde yer alan eşit uzaklık

---

[273] Yaşar Hüseyin Yağdıran, a.g.m., s. 45.

[274] Arda Özkan, *a.g.m.* s. 376-377.

[275] Türk Deniz Araştırmaları Vakfı, *Ege Kıta Sahanlığı ve İlişkili Sorunlar Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, İstanbul 14-15 Aralık 2002, s. 65.

ilkesinin bu sınırlandırmaya uygulanmasını istemeleri oluşturmaktadır. Ancak, Federal Almanya'nın bu ülkelerin isteklerine itiraz etmesi üzerine sorun UAD'na çıkarılmıştır.[276]1958 Cenevre Kıta Sahanlığı Sözleşmesine taraf olmayan Almanya ise bu sözleşmenin 6. maddesinin uygulamasına ilişkin bir yükümlülüğünün olmadığını, bu maddede yer alan eşit uzaklık ilkesinin bir örf ve adet hukuku kuralı da oluşturmadığını bildirmiştir. Almanya eşit uzaklık ilkesinin hakkaniyete aykırı olduğu durumlarda uygulanmasının zorunlu bir kural olmadığını belirtmiştir. Yukarıdaki tutum ve görüşlerinin kabul edilmemsi durumunda ise Federal Almanya Kuzey Denizi'ndeki kıyılarının özel bir durum oluşturduğunu belirterek, 1958 Cenevre Kıta Sahanlığı Sözleşmesi'nin 6. maddesinde gösterilmiş özel durumlar prensibinin dikkate alınmasını istemiştir.[277]

Söz konusu davayla ilgili değerlendirmesinde Divan1958 Cenevre Kıta Sahanlığı Sözleşmesi'nin 6. maddesindeki eşit uzaklık ilkesinin bir teamül kuralı oluşturabilmesi için gereken şartları sağlamadığından Sözleşme'nin bir teamül kuralı olmadığını ve Almanya açısından bu Sözleşme'nin bir bağlayıcılığının bulunmadığı kararını vermiştir.[278] Divan'ın kararına göre sınırlandırma hakça ilkelere uygun bir şekilde ve mesele hakkındaki bütün ilgili durumlar araştırılarak tarafların haklarına uygun ve ülkelerin doğal uzantılarını verecek şekilde bir ortak anlaşma ile yapılmalıdır.[279] Bu davada önem teşkil edebilecek bir diğer mesele ise mahkemenin devletlerin deniz sınırlarının belirlenmesinde bu devletlerin kıyı şeritlerinin uzunluklarının dikkate alınarak her ülkeye bu uzunluklar ile orantılı bir şekilde deniz

---

[276] Nurser Gökdemir Işık, *a.g.e*. s. 77.

[277] Hande Dağıstanlı," Ege Kıta Sahanlığı Uyuşmazlığı", Ankara Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku (Uluslararası Kamu Hukuku) Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2006, s. 28-29.

[278] Berkan Özer, "Sular Hukukuna İlişkin Davalar", *Uluslaraası Sular Hukuku*, Sayı 224, 2016, s. 8.

[279] Namık Yolga, *Ege'deki Başlıca Deniz Sorunları, "Ege'de Deniz Sorunları" Semineri,* Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Sayı: 552 ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları, Sayı: 47, Ankara 1986, s. 33.

sularını kullanmasını sağlayabilecek bir sonuca varılmasını temel kriter olarak belirlemesi olmuştur.[280]

Kıta sahanlığının belirlenmesi ile ilişkili olan bir diğer anlaşmazlık ise Fransa ile İngiltere arasındaki Manş Denizi Kıta Sahanlığı uyuşmazlığıdır. Hakem mahkemesinin 30 Haziran 1977 tarihinde karara bağladığı bu uyuşmazlığın ana konusunu İngiltere kıyılarından uzakta, ama Fransa kıyıları karşısında konumlanmış, İngiltere devletine ait olan Anglo-Normand Adalarına, paylaşımın yapılması halinde tanınacak hak meselesi teşkil etmekteydi. İngiltere 1958 Cenevre Sözleşmesinin 6. maddesine dayanarak Manş denizi sınır hattı çekilirken bu çizginin doğuda orta hat çizgisi olarak başlayıp, adalar kısmında bu çizginin yönünün değiştirilerek bu adalar grubu ile Fransa arasından geçirilmesini geri kalan kısımda ise yine orta hat çizgisi üzerinden devam edilmesini istemiştir. Ancak Fransa buna karşılık olarak hakça ilkeleri ileri sürmüştür.Mahkeme ise bu anlaşmazlıkla ilgili değerlendirmesinde Anglo Normand adalarının hattın kötü tarafında olduğunu, bu adaların özel durum teşkil ettiğini ve paylaşımda adaletsizlik yarattığını bildirmiştir. Davanın değerlendirilmesi zamanı adaların var olmayacağı veya Fransa'ya ait olacağı durumda Manş denizinin kıta sahanlığının orta hat prensibine uygun olarak eşit şekilde bölüneceğini belirtmiştir. Mahkemenin sonuç olarak verdiği kararda Fransa tarafından kabul edilmiş balıkçılık bölgesini de karasularına ekleyerek Anglo Normand adalarını 12 millik bir çember içine alarak Manş denizindeki iki ülke arasındaki sınır çizgisini ise orta hat olarak kabul etmiştir. Yani, Fransa ana karasına daha yakın olan bahsi geçen adalar gurubunun ötesinde de Fransa'ya haklar verilmiştir.[281]

Kıta sahanlığı sınırlandırmasına örnek oluşturan bir başka anlaşmazlık ise ABD ile Kanada arasındaki Maine körfezi davasıdır.Davanın tarafları olan ABD ve Kanada Maine körfezinin kuzeyde Newfoundland'dan başlayarak güneyde

---

[280] Selçuk Çolakoğlu, *a.g.m.,* s. 117.

[281] Adnan Önder, "Türk Yunan İlişkileri (Kıta Sahanlığı Meselesi)", Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Genel Türk Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne 2008, s. 86-88.

Florida'ya kadar olan bölgesindeki kıta sahanlığının sınırlandırılmasını ve bu sınırlandırmanın hakça ilkeler çerçevesinde ve doğal uzantı ilkesinin dikkate alınarak yapılmasını talep etmişlerdir.

Uluslararası Adalet Divanı bu dava ile ilgili 12 Ekim 1984 tarihli kararında kıyıları yan yana olan noktaya kadar olan kesimde, sınırın deniz bölgelerini eşit bir şekilde paylaştıracak geometrik bir metot uygulanarak belirlenmesine; bundan sonra ise gerçek coğrafi ilişkinin, kıyıların karşı karşıya olduğu bir durum olarak kabul edildiğini, ancak iki ülke arasındaki sınırın karşılıklı kıyılardan çizilecek bir orta hat olması şeklindeki Kanada'nın iddiasının meselenin özellikleri göz önünde bulundurulduğu zaman hakkaniyete aykırı sonuçlar ortaya çıkaracağı için kabul edilmeyeceği sonucuna varmıştır.[282]

4.3.5. SSCB'nin Dağılmasından Sonra Hazar'la İlgili İmzalanan Anlaşmaların Hazar'ın Hukuki Statüsü Sorununa Uygulanması

1991 yılında SSCB'nin dağılmasıyla ortaya çıkan devletler arasında imzalanan ve SSCB'nin dağılmasını resmen onaylayan Alma-Ata deklarasyonu ile bu devletler SSCB'nin imzalamış olduğu anlaşmalardan doğan hak ve hükümlülükleri kabul ettiklerini resmen tasdik etmiş oldular. Ancak SSCB'nin parçalanması ile kendini SSCB'nin ana varisi ilan eden Rusya ile diğer devletler kendilerine ait sınırlar içerisinde ayrı topraklarda, Rusya'dan ayrı devletler olarak varlıklarını devam ettirmişler. Bu yüzden de SSCB'nin Hazar'ın hukuki statüsü ile ilgili yaptığı anlaşmaların bir hükmü kalmamış, Hazar kıyısında bu yeni devletlerin ortaya çıkması ile Hazar'ın hukuki rejimi tanımlanmamış olmuş ve bir sorun olarak ortaya çıkmıştır.[283]SSCB ve İran arasında bölünmüş olan Hazar'ın yeni ülkelerin ortaya çıkması ile paylaşılamaması ve SSCB ile İran arasında yapılmış anlaşmaların yeni devletlerin ortaya çıkması ile hükmünü kaybetmiş olması, Hazar havzasındaki

---

[282] Arda Özkan, *a.g.m.*, s. 381.

[283]Tuğba Yolcu, *a.g.m.*, s. 16.

sorunları çözmek için bu devletler arasında yeni anlaşmaların yapılmasını zorunlu hale getirmiştir.

1992 yılında Hazar'a kıyısı olan devletlerin ilk toplantısı Tahran'da yapılmıştır. Bu toplantıda İran Hazar Denizi İşbirliği Organizasyonu'nu (CASCO) kurmayı teklif etmiştir. İran'ın bu teklifi Hazar kıyısı devletler tarafından olumlu karşılanmıştır.[284]

20 Eylül 1994 tarihinde Azerbaycan tarafının Hazar'da kendi bölgesi olarak gördüğü sektörde bulunan "Azeri-Çırak-Güneşli" yataklarının işlenmesi için uluslararası bir konsorsiyum ile Azerbaycan'ın Devlet Petrol Şirketi SOCAR arasında bir anlaşma imzalanmıştır.[285] Ağırlıklı olarak ABD ve Batı sermayeli yabancı şirketlerin yer aldığı konsorsiyum ile Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi SOCAR arasında yapılan ve"Asrın Anlaşması" olarak anılan bu anlaşmanın imzalanmasından sonra Hazar Denizi'nin statüsü meselesi gündeme gelmeye başlamıştır.[286]

1995 yılının Mayıs ayında Hazar kıyısı devletlerin Dışişleri Bakanları'nın katılımıyla Almatı'da bir toplantı düzenlemiştir. Bu toplantı Hazar Denizi'nin hukuki statüsü meselesi için bir dönüm noktası teşkil etmiştir.[287] Bundan başka 1995 yılında birçok toplantı yapılmış ve Hazar'ın hukuki statüsü konusunda yapılacak görüşmeler için kalıcı bir mekanizma olarak Otak Çalışma Grupları'nın oluşturulması kabul edilmiştir.[288]

Kasım 1996'da tarihinde kıyı ülkelerinin Dışişleri Bakanları'nın katılımıyla Aşkabat'ta yapılan toplantıda kıyı ülkeleri Hazar'ın statüsü meselesinde önemli bir bildiri kabul etmişlerdir. Bu bildiriye ile birlikte kıyı devletleri Hazar'ın statüsü

---

[284] Hayrettin Uzun, "Hazar Denizi", *Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Araştırmaları Merkezi, İslam Ansiklopedisi*,Cilt: 17, s. 115.

[285] Azerbaycan Cumhurbaşkanlığı Resmi İnternet Sayfası, "*Neft Sektoru (Petrol Sektörü)"*,https://president.az/azerbaijan/contract, (15.11.2018).

[286]Tuğba Yolcu, *a.g.m.*, s. 16.

[287] Hayrettin Uzun, *a.g.m.,* s.115.

[288]Tuğba Yolcu, *a.g.m.*, s. 16.

sorunu konusunda nihai karara varılana kadar mevcut rejimin korunmasında hemfikir olmuşlardır.[289]

1997 yılında Azerbaycan ile Kazakistan arasında Hazar'daki sınırlara ilişkin bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre iki devlet Hazar'ın hukuki statüsü konusunda bir anlaşma imzalanıncaya kadar Sovyet dönemindeki bölünmeler ile belirlenmiş orta hat boyunca olan sektörlerin sınırlarına bağlı kalacaklardır. Kazakistan benzer anlaşmayı 1997 yılında Türkmenistan ile yapmış ve Türkmenistan ile ikili anlaşma ile Sovyet zamanında belirlenmiş sınırlara bağlı kalacakları konusunda mutabakata varmışlardır.

6 Temmuz 1998 tarihinde Hazar'ın bölünmesi meselesinde ilk önemli adım atılmıştır. Rusya ve Kazakistan Hazar'ın kuzey kısmındaki yer altı zenginliklerinin orta hat prensibine göre paylaşılması hakkında anlaşmaya varmışlardır.[290]Rusya Kazakistan ile yapılan bu anlaşmada daha önceki tutumundan taviz vererek Hazar'ın kuzey kısmında deniz yüzeyinin ortak kullanılmasını kabul etmiştir.[291]

9-11 Ocak 2001 tarihlerinde Rusya ile Azerbaycan arasında devam eden gerilimi ortadan kaldırmak adına Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin çok önemli bir adım atarak Azerbaycan'ı ziyaret etmiştir. Ziyaret esnasında iki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi adına oldukça önemli anlaşmalar imzalanmıştır.[292] Putin Azerbaycan'ı ziyareti sırasında Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev ile Hazar'ın hukuki statüsü ile ilgili olarak Kazakistan ile yaptığı anlaşmaya benzer bir anlaşma yapmıştır.[293]

Kasım 2001'de tarihinde Kazakistan ve Azerbaycan Hazar'ın hukuki statüsü hakkında anlaşmaya varmış ve bu iki ülke arasında ikili anlaşmalar imzalanmıştır.

---

[289] Yerginay Ongarova, *Hazar Denizi Çerçevesinde Yapılan…*

[290] Muhammed Emin Kocaman, *a.g.m.,*s. 104.

[291]Tuğba Yolcu, *a.g.m.*, s. 16.

[292] Musa Gasımov, "Rusya'nın Azerbaycan Politikası*", Avrasya Dosyası, Kazakisyan-Kırgızistan Özel*, Cilt: 7, Sayı : 4, Kış 2001, s. 257-258.

[293]Tuğba Yolcu, *a.g.m.*, s. 16.

2002 yılının Eylül ayında ise Rusya ile Azerbaycan arasında Hazar'ın statüsü meselesinde sonuca varılmış ve iki ülke arasında anlaşma imzalanmıştır.[294]

2002 yılında Hazar Denizi'nin statüsü meselesi ilgili Hazar'a kıyısı olan ülkelerin Cumhurbaşkanlarının ilk zirvesi Türkmenistan'ın başkenti Aşkabat'ta yapılmıştır. Bu zirvede süren müzakereler sırasın da liderler Hazar zirvesinin her yıl bir ülkede toplanması hakkında mutabakata varmış ve ikinci zirvenin Tahran'da yapılmasını kararlaştırılmıştır.[295]

2003 yılının Mart ayında Azerbaycan-Kazakistan, Azerbaycan-Rusya ve Rusya-Kazakistan ikili anlaşmalarından sonra Azerbaycan, Kazakistan ve Rusya arasında Hazar Denizi'nin statü meselesinde ortak bir anlaşmaya varılmıştır. Bu anlaşma ile üç devlet de Hazar'ın dibinin bölünmesi ve su yüzeyinin tüm beş kıyı devleti tarafından ortak kullanılması konusunda mutabakata varmışlardır.[296]

16 Ekim 2007 tarihinde Hazar kıyısı devletlerin Cumhurbaşkanları arasında2. Zirve Toplantısı İran İslam Cumhuriyeti'nin başkenti Tahran'da düzenlenmiştir. Bu zirvenin sonunda beş ülke lideri tarafından bir bildiri imzalanmıştır. Bu bildiride Hazar'da güvenlik, istikrar ve Hazar kıyısı devletlerinin pozisyonu ile alakalı maddeler yer almıştır.[297]

18 Kasım 2010 tarihinde Hazar kıyısı devletlerinin Cumhurbaşkanlarının katılımıyla Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de Hazar Denizi'nin hukuki statüsünün müzakeresi için 3. zirve toplantısı yapılmıştır. Bu toplantı sonucunda Hazar'ın hukuki statüsü sorununu çözüme ulaştıracak nihai bir anlaşma imzalanmasa da taraflar arasında Hazar'da güvenlik meselelerini ele alan önemli bir anlaşma

---

[294] Muhammed Emin Kocaman, *a.g.m.*,s. 104.

[295] Fikret Ertan, "İkinci Hazar Zirvesi", Dünya Bülteni, Ekim 2007, *https://www.dunyabulteni.net/ikinci-hazar-zirvesi-makale,2603.html*, (05.11.2018).

[296] Muhammed Emin Kocaman, *a.g.m.*,s. 104.

[297] Dana Kaskabayeba " Hazar Denizi'nin Hukuki Statüsü", Sahipkıran-Stratejik Araştırmalar Merkezi, 10 Şubat 2016, http://sahipkiran.org/2016/02/10/hazar-denizinin-hukuki-statusu/, (06.11.2018).

imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre Hazar kıyısı devletler Hazar'da terörizm, uyuşturucu ticareti ve kaçakçılığa karşı birlikte hareket edecektir.[298]

29 Eylül 2014 tarihinde Hazar kıyısı devletlerin Cumhurbaşkanları Hazar'ın hukuki statüsünü müzakere etmek üzere Rusya'nın Astrahan kentinde bir araya gelmişlerdir. Bu zirvenin ardından Devlet Başkanları ortak bildiri kabul etmişlerdir. Bu bildiriye göre her bir kıyı devleti 15 millik bir bölgede egemenlik haklarına, 25 millik bir bölgede ise biyolojik kaynaklardan faydalanma özgürlüğüne sahip olacaktır. Bu paylaşımdan sonra Hazar'ın geri kalan kısmının ortak kullanılması konusunda fikir birliğine varılmıştır. Ancak bu karar sadece su yüzeyini kapsadığı için deniz dibinin, dolayısıyla onun zenginliklerinin bölünmesi meselesi ise çözülmemiş bir sorun olarak kalmıştır.[299]

12 Ağustos 2018'de Hazar Denizi'nin hukuki statüsünün belirlenmesi için Hazar kıyısı beş ülkenin Devlet Başkanları Kazakistan'ın Aktau kentinde 5. Zirve toplantısı için bir araya gelmişlerdir.Zirve toplantısında Hazar'ın hukuki statüsünün belirlenmesi açısından oldukça önemli bir anlaşma imzalanmıştır. Kıyıdaş ülkelerin Devlet Başkanları'nın imzaladıkları bu anlaşmaya göre Hazar Denizi okyanuslara çıkışı olmayan, etrafı kıta toprakları ile çevrilmiş kıtalararası bir su havzası olarak kabul edilmiştir. Diğer önemli meselelerden biri olan Hazar'ın bölünmesi meselesinde ise taraflar Hazar'ın her ülkenin egemen olduğu kendi alanı ve balıkçılık bölgesi ile birlikte 25 millik kıyı alanından başka, kalan su yüzeyinin ortak kullanılması konusunda mutabakata varmışlardır. Hazar'ın dibi ise bu bölünmeye dahil olmayacak, Hazar'ın dibi her ülkenin egemen olduğu sektörlere bölünecektir ve sektörel sınırlar ise Hazar'da biri birine komşu devletler arasındaki ikili müzakereler ile belirlenecektir. Anlaşmanın diğer bir maddesi ile de Hazar Denizi, Hazar bölgesi dışındaki hiçbir ülkenin silahlı güçlerinin var olmayacağı bir bölge olarak tanımlanmıştır. Anlaşmanın maddelerinden birine göre ise hazar kıyısı her ülke

---

[298] Aslı Akyol vd.,*a.g.e.*, s. 122.

[299] Araz Aslanlı, " Trans Hazar Enerji İş Birliğinin Türk Cumhuriyetleri Açısından Önemi", *Bilig-Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 83, Güz 2017, s. 30.

Hazar dibine kablo veya boru hattı döşemekte serbest olacaktır. Artık bu gibi durumlar boru veya kablo hattının geçeceği ülke ile anlaşılarak ve çevre şartlarına uyularak ikili anlaşmalar ile belirlenecektir.[300]

[300] Turkic Weekly Haftalık Haber Bülteni, "*Hazar Denizi'nin Hukuki Statüsü ile İlgili Anlaşma İmzalandı*", 13-17 Ağustos 2018, http://twesco.org/upload/resize_cache/TW118_Tur.pdf, (18.11.2018).

SONUÇ

Hazar Denizi coğrafi özellikleri, jeopolitik konumu ve zengin hidrokarbon rezervleri ile enerjiye ihtiyacın her gün arttığı günümüz dünyasında uluslararası güç merkezlerinin dikkatini bu bölgeye çekmiştir. Ancak Hazar Denizi'nin hukuki statüsünün belirlenememesi bölge ülkelerinden başka her gün enerji ihtiyacı artan devletleri ve bölgedeki petrol üretimini üstlenen enerji şirketlerini etkilemeye başlamıştır. Araştırmamızda da bahsedildiği gibi Hazar'ın kuzey kısmında her ne kadar Rusya, Azerbaycan ve Kazakistan arasında bir uzlaşma sağlamış olsa da Hazar'ın güneyinde nihai bir anlaşma imzalanamamıştır. Azerbaycan, İran ve Türkmenistan'ın Hazar'ın güney kısmındaki yatakları paylaşamamaları Hazar'ın hukuki statüsü meselesinde en büyük sorunu oluşturmaktadır. Hazar'ın bu kısmında bulunan ve zengin hidrokarbon rezervlerine sahip olan yataklardan Hazar'ın güneyindeki bu ülkelerin her biri kendine daha çok pay almaya çalışmaktadır. Durum her ne kadar böyle olsa da Hazar'da paylaşımın gerçekleşmesi ve statü meselesinin çözüme ulaştırılması bölge ülkeleri için bölgesel ve uluslararası işbirliği açısından büyük önem arz etmektedir.

Yaptığımız bu araştırmada Hazar'ın coğrafi ve jeopolitik önemi, Statü sorunun tarihsel gelişimi, kıyıdaş devletlerin sorun ile ilgili tutumu, yukarıda da bahsedildiği gibi günümüzde Hazar'daki en büyük çözülemeyen sorun olan paylaşılmayan yataklar sorunu gözden geçirilmiş ve Hazar'ın statüsü meselesi uluslararası hukuk çerçevesinde incelenmiştir.

1991 yılına kadar SSCB ile İran'ın sahip olduğu ve aralarında paylaştıkları Hazar Denizi, 1991 yılında SSCB'nin dağılması ile artık iki değil beş devletin kıyısı bulunan bir su havzası haline gelmiştir.Bu durum Hazar'ın bölünmesini gündeme getirmiş, daha sonra ise Azerbaycan ve Kazakistan'ın Hazar'da statü meselesi çözülmeden petrol aramalarına başlamaları, mevcut durumu alevlendirmiş ve Hazar'ın hukuki statüsü meselesini bir sorun olarak ortaya çıkarmıştır.

Taraf devletler tarafından Hazar'ın statüsünün belirlenmesi için farklı tezler ve görüşler ortaya konulsa da 25 yıldan fazla bir zamandan beri Hazar'ın hukuki statüsü sorunu çözüme kavuşturulamamıştır.Kıyılarında daha az hidrokarbon

rezervleri olan İran, Hazar'ın dibinin ve yüzeyinin ortak kullanılmasını önermiş, ancak kıyılarında zengin hidrokarbon rezervleri olan Azerbaycan ve Kazakistan ise Hazar'ın sektörlere bölünmesini savunmuştur. İlk önceleri Hazar kıyılarında hidrokarbon rezervlerinin mevcut olmasının farkında olmayan Rusya tarafı ise İran'ın teklifine benzer bir teklif vererek belirlenmiş uzunluklarda karasuları ve ekonomik bölgenin dışında kalan Hazar dibi ve yüzeyinin ortak kullanılmasını önermiştir. İlerleyen yıllarda kıyılarında zengin yataklar bulan Rusya, Azerbaycan ve Kazakistan'ın tutumuna yakın bir tutum sergilemiş ve Hazar'ın sektörlere bölünmesi teklifini ileri sürmüştür. İlk başlarda Azerbaycan ve Kazakistan gibi sektörel bölünmeyi savunan Türkmenistan ise fikrini birçok kez değiştirmiş, ilerleyen süreçte ise paylaşılamayan yataklar sorunu yüzünden Azerbaycan ile ilişkilerinde gerilim yaşamıştır.

Ancak statü meselesinin müzakerelerinde uzun yıllardan beri süren durgunluk meselesinin 12 Ağustos 2018 tarihinde yapılan Hazar zirvesinde son bulmuş ve taraflar arasında bir taslak anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşma ile Hazar ne bir göl ne de bir deniz olarak tarif edilmiş, Hazar'ın kendine özgü bir su havzası olduğu kıyı devletleri tarafından kabul edilmiş ve Hazar dibinin sektörlere bölünmesi, su yüzeyinin ise 25 millik kısmın ötesinde kalan bölgenin ortak kullanılması konusunda anlaşamaya varılmıştır.Varılan bir diğer anlaşmaya göre ise bu zirve toplantısından sonra artık Hazar'daki anlaşmazlıklara, sınırları yan yana veya karşı karşıya olan ülkeler arasında ikili müzakereler ile çözüm aranacaktır. Bu anlaşmadan sonra Rusya, Kazakistan ve Azerbaycan arasındaki üç taraflı anlaşmayı diğer kıyı ülkeleri de resmen kabul etmiştir. Diğer taraftan Azerbaycan, Türkmenistan ve İran arasındaki sınır sorunları ile ilgili bir çözüm bulunamamış,ancak taraflar çözüme ulaşılması için müzakerelere devam edilmesi hakkında ortak karara varmışlardır.

Tarafların tutumundan ve isteklerinden anlaşılacağı gibi sonuç olarak söylene bilir ki, Hazar'ın statüsü sorunu hukuki bir sorundan çok ekonomik ve siyasi bir sorundur. Tarafların kendi politik ve ekonomik çıkarlarından taviz vermemeleri sorunun uzun yıllar boyunca çözülememesi önündeki en büyük engel olmuştur.Rusya, Kazakistan ve Azerbaycan arasında varılan anlaşma bu sorunun çözülmesi için hukuki bir engelin kalmadığını göstermektedir. Sorunun tamamen

çözülebilmesi için Türkmenistan ve Azerbaycan arasındaki sorunlu yataklar meselesi de çözülme kavuşturulmalı, İran tarafı ise kendi tutumundan vazgeçerek diğer kıyı devletleri ile uzlaşmaya varmaya çalışmalıdır. 12 Ağustos 2018 anlaşmasına imza koyan İran, Hazar'a ilişkin daha önceki tutumlarından farklı olarak Hazar'ın dibinin sektörlere bölünmesini kabul ederek diğer kıyı devletlerine yakınlaşmaya başlamıştır. Ancak, bu anlaşmadan sonra sınırların belirlenmesi için başlayacak ikili müzakerelerde Azerbaycan, İran ve Türkmenistan'ın hangi teklif ve tezleri ileri süreceği bilinmemektedir ve bu konuda tahminde bulunmak da güçtür.

Hazar'ın hukuki statüsü hakkında yapılan bu çalışma hazırlanırken sorun detaylı olarak araştırılmış, farklı kaynak ve görüşler incelenerek farklı görüşleri yansıtan birçok kaynak kullanılmıştır. Ancak, onu da belirtmekte yarar vardır ki, Hazar'ın statüsünün belirlenmesi için müzakereler devam etmektedir ve varılacak bir çözümden sonra meselenin daha geniş bir şekilde araştırılması Hazar'ın hukuki statüsü meselesini daha doğru bir şekilde incelenmesini mümkün kılacaktır.

KAYNAKÇA

Makaleler

ABDULLAYEV, Cavid, "Uluslararası Hukuk Çerçevesinde Hazarın Statüsü ve Doğal Kaynaklarının İşletilmesi Sorunu", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,* Sayı 1, Ankara 1999, s. 257.

ABİLOV, Shamkhal, "Hazarın Hukuki Statüsü" , *Hazar Raporu,* Yaz 2013, s. 54.

AİRPBAYEV, D.A., "Hazar Denizi'nin Jeopolitik Önemi", *Avrasya Ulusal Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Fakültesi*.

ALİYEV, Zaur, "Rusya Ve İran Arasında 1828 yılında Türkmençay Anlaşmasının Gizli Taraflarına Işık Tutan Tarihi Belgeler Üzerine Özet", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 23, Mart 2016, s. 328.

AMİRBEK, Aiderbak, "Soğuk Savaş Sonrası Hazarın Statüsü ve Sınırlandırma Sorunu: Kıyıdaş Devletlerin Yaklaşımları Açısından Analizi", *Karadeniz Araştırmaları Merkezi*, Sayı 46, Yaz 2015, s. 27.

ARAS, Osman Nuri, "Asrın Anlaşması ve Azerbaycan Ekonomisine Etkisi", *Akademik Araştırmalar Dergisi,* Sayı: 30, 2006, s. 44.

KESKİN, Arif, "İran'ın Kafkasya Politikası", *Circassian Center.*

ASLANLI, Araz, "Geosiyasi Rəqabət və Geoiqtisadi Maraqlar Zəminində Xəzər Hövzəsinin Qordi Düyünü", *Kondrad Adenaur Stiftung e.V.(KAS)-Almaniya Federativ Respublikasının Siyasi Fondu,* 2014, s. 13.

ASLANLI, Araz, "Neo – Realizm Kuramı Çerçevesinde Azerbaycan – İran İlişkilerinin Analizi", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 6, 2016, s.1530.

ASLANLI, Araz, "Trans Hazar Enerji İş Birliğinin Türk Cumhuriyetleri Açısından Önemi", *Bilig-Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 83, Güz 2017, s. 30.

ASLANLI, Kenan, "İran-Azerbaycan Ekonomik İlişkileri", *İRAM-İran Araştırmaları Merkezi, Aralık 2017*, s. 12.

AŞIRLI, Ehtiram, "Hazar'a Kıyıdaş Ülkelerin Tutumu", *Kafkassam – Kafkasya Stratejik Araştırmalar Merkezi,* Aralık 2016.

AVCI, Erkan, "Hazar'ın Statü Sorunu ve Sahildar Devletlerin Konuya Yaklaşımları", *USBED - Uluslararası Stratejik Bakış Enstitüsü*, Nisan 2014, s. 3.

BARRACKS, Stephen Carlisle, "Energy, Economics, and Security in Central Asia: Russia and Its Rivals", *Strategic Studies İstitute U.S. Army War College,* March 1995, s. 15.

BAYRAKTAR, Gökhan, "Hazar'daki Jeopolitik Mücadelenin Türkiye'nin Enerji Güvenliğine Etkileri", *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 11, 2007, s. 86.

BOZKURT, Emrah, "Soğuk Savaş Sonrası Hazar'da Politik Güç ve Statü Sorununa Bağlı Kıyıdaş Devletlerin Görüşleri", Uluslararası İlişkiler Portalı, Aralık 2016.

CANAR, Burçin, "Rusya Federasyonun Azerbaycan İle İlişkileri", *Çankırı Karatekin Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 1, Bahar 2012, s. 28.

ŞƏRİFNEJAD, Cavad, "Xəzər Dənizi və Hüquqi Statusu", Aran Ajansı, 2009.

COFFEY, Luke, "A Secure and Stable Caspian Sea Is in America's İnterest", *The Heritage Foundation, Report Europe,* No: 3070, December 2015.

ÇAYCIOĞLU, Serdar Oğuzhan, "18. Yüzyıl Başlarında Rusya'nın Kafkasya Siyaseti: I. Petro'nun İran Seferi", *Vakanüvis – Uluslararası tarih Araştırmaları Dergisi,* Kafkasya Özel Sayısı, s.116

ÇOLAKOĞLU, Selçuk, "Uluslararası Hukukta Hazar'ın Statüsü Sorunu", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt. 53, Sayı. 1-4, Ocak-Aralık 1998. s. 110.

ENER, Meliha - AHMEDOV, Orhan, "Türkiye-Azerbaycan Petrol-Doğal Gaz Boru Hattı Projelerinin Ülke Ekonomileri ve Avrupa Birliği Açsından Önemi", *2. Ulusal İktisat Kongresi, Dokuz eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü*, İzmir 20-22 Şubat 2008.

ERİNÇ, Sırrı, "Hazar Denizi", *Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 17, s. 115.

ERTUĞRUL, Ümmühan Elçin, "Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesine Göre Kıyı Devletlerinin Egemen Hakları", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,* s. 47.

GASIMOV, Musa, "Rusya'nın Azerbaycan Politikası*", Avrasya Dosyası, Kazakistan-Kırgızistan Özel*, Cilt: 7, Sayı : 4, Kış 2001, s. 257-258.

GÖKAY, Bülent, *"*Caspian Uncertainties: Regional Rivalries and Pipelines*", Journal of International Affairs,* Volume:3, Number:1, March - May 1998, s. 57.

GÖKÇE, Mustafa, "Sovyet Sonrası Dönemde Hazar Çevresinde Yaşanan Rekabet" *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2008, s. 195.

GÖKÇE, Mustafa, "Soğuk Savaş Öncesinden Günümüze İran'ın Hazar Denizi Siyaseti", *Tarihin Peşinde – Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 6, 2001, s. 162.

GÖKÇEGÖZ, Selim, "Orta Asya İle Hazar Bölgesinde Mevcut Ve Planlanan Yeni Boru Hatlarının Türkiye'nin enerji Koridoru Olmasına Etkileri", *Güvenlik Stratejileri Dergisi,* Cilt: 3, Sayı: 5, s. 157.

GURBANOV, İlgar, "Hazar Havzasında Stratejik Oyunlar: Hukuki Statü Sorunu ve Uluslararası Enerji Politiği", *Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 12, Sonbahar 2011, s. 12.

GÜNEŞ, Şule Anlar, "Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi ve Deniz Çevresinin Korunması", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 56, Sayı: 2, Ankara 2007, s. 5.

HAKKI Aydın, "Karasularının Sınırlarının Tespiti ve İç Suların Hukuki Rejimi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 7/1, s. 62.

HARUNOĞULLARI, Muazzez, "Hazar Havzasındaki Ekonomik Mücadele ve Devletlerin Bölge Politikaları", *IJOESS - International Journal Of Eurasia Social Sciences (Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi)*, Sayı 7, 2016, s. 139

HARUNOĞULLARI, Muazzez, "Jeopolitik Rekabet Alanı: Hazar Havzası ve Türkiye", *TÜCAUM Uluslararası Coğrafya Sempozyumu*, Ankara Ekim 2016, s. 407-409.

HARUNOĞULLARI, Muazzez, "Hazar'ın Hukuki Statüsü ve Enerji Kaynaklarının Paylaşımı, Kıyıdaş Ülkeler Arasındaki Anlaşmazlık ve Mücadele", *International*

Journal of Geography and Geography Education (IGGE) (Uluslararası Coğrafya ve Coğrafya Eğitimi Dergisi (IGGE)), 2018, s. 208.

HÜSEYNOV, Fuad, "Bağımsız Devletler Topluluğunun Oluşumunun Hukuki Boyutları", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 52, Sayı: 4, s. 395.

İSMAYIL, Elnur, "Hazar Denizi Anlaşması ve Değişen Jeopolitik Dengeler", *Bilgesam – Stratejik Araştırmalar Merkezi*, Ağustos 2018, s. 3.

İSLAMOVA, Pervane, "Hazar Havzasında Sorunlu Yataklar: Azerbaycan, İran ve Türkmenistan'ın Argümanları", *Azerbaycan Ulusal Bilimler Akademisi, Bilimsel Makaleler Derlemesi*, Bakü 2015, s. 29.

İŞCAN, İsmail Hakkı, "Uluslararası Enerji Güvenliği Açısından Hazar Bölgesi Enerji Ekonomisi ve Hazar Denizi'ni Paylaşım Sorunu", *Sosyoekonomi Dergisi*, Özel Sayı, 2010, s. 66.

KAHRAMAN, Emel, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Rusya Federasyonu–İran İlişkileri" *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Sayı: 24, 2012, s. 48.

KARAGÖL, Erdal Tanas, - KIZILKAYA, Mehmet - KAYA, Salihe, "Statü Sorunu İkileminde Hazar'da Enerji Denklemi",*Seta Siyaset ve Toplum Araştırmaları Vakfı,* Nisan 2016, s. 17.

KARAPINAR, Nuray, "Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi ve Deniz Alanlarına İlişkin Bazı Kavramlar", Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü, *Maden Tetkik ve Arama Dergisi*, Doğal Kaynaklar ve Ekoloji Bülteni, 2015, s. 13-14.

KARATAŞ, Salih, "Münhasır Ekonomik Bölge Üzerinde Üçüncü Devletlerin Hak ve Yetkileri", *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,* Cilt:23, Sayı: 2, 2015, s. 82-83.

KASKABAYEBA, Dana, *"* Hazar Denizi'nin Hukuki Statüsü", *Sahipkıran-Stratejik Araştırmalar Merkezi,* 10 Şubat 2016.

KEPBANOV, Yolbars A., "The New Legal Status Of The Caspian Sea is The Basis Of Regional Co-Operation And Stability", *Journal Of International Affairs,* December 1997-February 1998, Volume II - Number 4,

KOCAMAN, Muhammed Emin, "Hazar Havzasının Hukuki Statüsü", *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 2018, Sayı: 1, s. 99-104.

LARUELLE, Marlene – PEYROUSE, Sebastien, "The Miltarization of the Caspian Sea "Great Games" and "Smal Games" Over the Caspian Fleets", *Central Asia –*

Caucasus Institute and Silk Road Studies Program, Chine and Eurasia Forum Quarterly, Volume: 7, No: 2, 2009, s. 22.

MAMEDOV, Rüstem, *"*International Legal Status of The Caspian Sea: Issues of Theory and Practice", The Turkish Yearbook, 2001, s. 237.

MİRFENDERESKİ, Guive, "Caspian Sea Diplomatic History in Modern Times" *Encyclopedia Iranica*, 2012.

MİRZALİYEVA, Fatima, "Azerbaycan Enerji Politikaları ve Türkiye ile İş Birliği", *İHH – İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi,* Kasım 2016.

NUGMAN, Gülnar, "Hazar Denizi'nin Hukuki Statüsü", *Avrasya Etütleri*, Sayı. 13, 1998, s. 86.

OĞAN, Sinan, "Yeni Küresel Oyun ve Hazar'ın Statüsü", *Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM),* s. 7.

OĞAN, Sinan, "Hazarda Tehlikeli Oyunlar: Statü Sorunu, Paylaşılamayan Kaynaklar ve Silahlanma Yarışı", *Avrasya Dosyası Türkmenistan Özel Sayısı*, Cilt: 7, Sayı: 2, s. 159.

ONGAROVA, Yerkinay, "Hazar Denizi'nin Statü Sorunu", *Türk Yurdu Dergisi*, Ekim 2014, Sayı 326.

ONGAROVA, Yerkinay, "Kazakistan'ın Çok Yönlü Enerji Politikası ve Hazar Denizi", *Alınteri - Sosyal Bilimler Dergisi (ASOBİD)*, Cilt: 2, Sayı: 3, 2018, s. 5

ONGAROVA, Yerkinay, "Hazar Denizi Çerçevesinde Yapılan Tarihsel Anlaşmalar", *Türk Yurdu Dergisi,* Kasım 2014, Sayı: 327.

ÖZDEN, Özkan – Varlık, Candan - Erkan, Nuray, "Havyar" *Aydın Gatrono*my, Sayı: 2, 2018, s. 27.

ÖZER, Berkan, "Sular Hukukuna İlişkin Davalar", *Uluslararası Sular Hukuku*, Sayı 224, 2016, s. 8.

ÖZKAN, Arda, "Kıta Sahanlığının Sınırlandırılmasında Uluslararası Uygulamalar: Sözleşmeler, İçtihat ve Doktrin*", Jass-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 31, s. 369.

PARKHOMCHİK, Lidiya, "Astana'da Yapılacak Olan 5. Hazar Zirvesi Öncesinde Yaşanan Gelişmeler", *Avrasya Araştırma Enstitüsü*, Kazakistan 2016.

POYRAZ, Yasin, "Kıyıdaş Devletlerin Tezleri ve Uluslararası Hukuk Işığında Hazar'ın Statüsü", *Tarih Bilinci – Tarih ve Kültür Dergisi*, Sayı: 19-20, Kasım 2012, s. 51.

SARI, İsmail, "Hazar Denizi'nin Hukuki Statüsü Konvansiyonu ve Çok Boyutlu Etkileri", *İran Araştırmaları Merkezi,* 2018.

SÖNMEZ, A. Sait, "Yakın Çevre Doktrini Bağlamında Yeltsin Dönemi Rusya Federasyonu'nun Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkeleriyle İlişkileri", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:27, Kütahya 2015, s. 5.

TERZİOĞLU, Süleyman Sırrı, "Hazar'ın Statüsü Hakkında Kıyıdaş Devetlerin Hukuksal Görüşleri", *Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi, Cilt:3, Sayı:5, 2008, s. 33.*

TERZİOĞLU, Süleyman Sırrı, "Hazarın Statüsü Hakkında Kıyıdaş Devletlerin Hukuksal Görüşleri", *Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü*, Cilt: 3, Sayı 5, 2008, s. 31.

TURAN, Refik, "Türkiye'de Bir Azerbaycanşinaslık Ocağı: Azerbaycan Kültür Derneği*", Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi,* Sayı: 5/3, 2016, s. 1184.

UĞRAŞ, Halil İbrahim, "Hazar Petrolleri ve Hazar'ın Statüsü Sorunu", *Dış Politika Derneği,* Şubat 2013.

UZUN, Hayrettin, "Hazar Denizi", *Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Araştırmaları Merkezi, İslam Ansiklopedisi,* Cilt: 17, s. 115.

ÜNAL, Ömer Faruk, "Azerbaycan ve Türkmenistan Arasında "Kepez" Problemi", *Kafkas Üniversitesi Dergisi,* Cilt. 1, Sayı. 2, 1998, s. 51.

ÜNAL, Serhan, "Yaptırımlar Sonrası İran ve Bölgesel Enerji Jeopolitiği", *TENVA-Türkiye Enerji Vakfı*, Sayı: 5, Şubat 2016, s. 44.

WİTT, Raczka, "A Seaor Alike? The Caspian's Long Odyssey", Central Asian Survey, 2000, s. 8.

YAKAR, Ülker, "1920-1930 Yıllarında Azerbaycan'ın Milli ve Manevi Değerlerine Karşı Sovyet Rusya Tarafından Yürütülen Asimilasyon Siyaseti", *VAKANÜVİS-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 1, Bahar 2018, s .308.

YOLCU, Tuğba, *"Hazar Bölgesinin Hukuki Statüsü Sorunu ve Türkiye'nin Bölgeye Yönelik Siyaseti"*, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, s.15.

YEŞİLBURSA, Behçet Kemal, "Rus Devrimi ve Bölgesel Etkileri: Sovyet İran İlişkileri (1945-1965)", s. 13.

YEŞİLOT, Okan, "Türkmençay Anlaşması ve Sonuçları", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 36, Erzurum 2008, s. 189.

Чеботарев,Андрей, "Политика Казахстана в Каспийском Регионе: Современные Тенденции", *Analitik Portal Hizmeti, Nisan 2012.*

Kitaplar ve Tezler

AKYOL, Aslı – ÖZER, Emel – KAYA, Emrah – YILDIRIM, Huriye – ALPARSLAN, Merve – İYİKAN, Necati – YILMAZ, Özlem – EKİNCİ, Seray – ŞEKER, Sevim –SÖNMEZ, Yaprak – MUNCY, Andrew S. Muncy – AVETYAN, Anushig – PAŞA, Elnur – MAKHUDOV, Jamshed – KAYUMOV, Mamurcan – TOKTOSUNOVA, Nuraiym – ABZHALOV, Sultanmurad – AVATKOV, Vladimir – KADİER, Yasenjiang, *Orta Asya – Güney Kafkasya siyasi Gelişmeler 1991 – 2010*, Hiperlink Yayınları, İstanbul 2011, s. 121.

AKAR, Ömer Faruk *Uluslararası Alanda Hazar'ın Statüsü Sorunu*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Bölümü Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, Kasım 2015, s. 22.

ARAS, Osman Nuri, *Azerbaycan'ın Hazar Ekonomisi ve Stratejisi* , İstanbul, 2001, s.191.

ASGARY, Bahareh,*Hazar Denizinin Hukuki Rejimi İle İlgili İran'ın Dış Politikası* Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2015, s. 21.

BAĞIROV, Elmir,*Xəzər Regionunda Azərbaycanın Milli Mənafeyinin Prioritet İstiqamətləri*, Doktora Tezi, Azərbaycan Respublikası Prezidenti Yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyası, Bakü, 2008, s. 39-40.

BABAYEV, İlgar,*Hazar'ın Hukuki Statüsü Sorunu*, Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Nisan 2015, s. 52.

CİDDİ, Onur, "Hazar'ın Hukuki Statüsünün Belirlenmesi Sorunu", Yakın Doğu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Lefkoşa 2017.

DAĞISTANLI, Hande, *Ege Kıta Sahanlığı Uyuşmazlığı,* Ankara Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku (Uluslararası Kamu Hukuku) Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2006, s. 28-29

EFEGİL, Ertan – KILIÇBEYLİ, Elif Hatun - AKÇALI, Pınar, *Yakın Dönem güç Mücadeleleri Işığında Orta Asya Gerçeği*, Birinci Baskı, Gündoğan Yayınları, İstanbul 2004, s. 35 – 36.

EMİNOV, Zakir, *Azerbaycan'ın Fiziki ve İktisadi Coğrafyası*, Bakü 2000, s. 36.

ƏHMƏDOV, Məmməd, *Azərbaycan: Yeni Neft Erası və Beynəlxalq Siyasət*, Bakü, 1997, s.50.

GÜNDÜZ, Aslan, *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Teşkilatlar Hakkında Metinler*, İstanbul 1994, s. 330.

HACIYEV, Maqsud, *Diplomatik Protokol ve Xarici Əlaqələr,* Mütercim Yayın Evi, Bakü 2007, s. 347

HASANOV, Ali, *Hazar-Karadeniz Havzalarıyla Güney Kafkasya'nın Jeoekonomik Karakteristiği ve Azerbaycan'ın Yeni Petrol Politikası*, Ötüken Neşriyat, 2016, s. 125.

HƏSƏNOV, Əli, *Azərbaycan Geosiyasəti*, Bakü 2015, s. 537.

HƏSƏNOV, Əli, *Müasir Beynəlxalq Münasibətlər və Azərbaycanın Xarici Siyasəti*, Bakü 2005, s. 555

HÜSEYNOVA, Letife M.,*Anam Xəzərim*, Bakü 2015, s. 39

IŞIK, Nurser Gökdemir,*Kıta Sahanlığı, Hukuki rejimi ve Ege Sorunu,* Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Denizcilik İşletmeleri Yönetim anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2009, s. 70.

İSMAYILOV, Çingiz, *Xəzər Dənizinin Təbii Sərvətləri,* Bakü, 2007, s. 128

KAKABAYEV, Muhammet,*Hazar'da Belirlenemeyen Sınırlar*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2004, s. 44.

QASIMOV, Əbdül, *Xəzər Dənizi*, Bakü 1999, s. 12-14.

MAHMUDOV, Yaqub - ŞÜKÜROV, Kərim, *Azərbaycan Beynəlxalq Münasibətlər və Diplomatiya Tarixi 1639-1828, Dövlətlərarası Müqavilələr və Digər Xarici Siyasət Aktları,* Bakü 2009, s. 109.

MERAY, Seha L.,*Kıta Sahanlığı Hakkında Cenevre Sözleşmesi*, 29 Nisan 1958, s. 85

MİRBABAYEV, Miryusif, *Azərbaycan Neftinin Qısa Tarixi*, Bakü 2007, 1. Bölüm, s. 2.

ÖNDER, Adnan, *Türk Yunan İlişkileri (Kıta Sahanlığı Meselesi*), Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Genel Türk Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne 2008, s. 86-88.

ÖZDAL, Habibe, *Soveyetler Birliğinin Dağılmasından Kırım'ın İlhakına Rus Dış Politikasında Ukrayna*, USAK Yayınları, Ankara Haziran 2016, s. 45

PAZARCI, Hüseyin, *Uluslararası Hukuk Dersleri II. Kitap*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi ve Basın-Yayın Yüksekokulu Basımevi, Ankara 1989, s. 349.

RASULLU, Nurida, *Hazar'ın Hukuki Statüsü – Tartışmalı Yataklar Sorunu*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Haziran 2014, s.48.

RAMAZANOVA,Emilia, *The Caspian Sea: Legal Challenges of Delimitation Between Littoral States*, University of Tromso, Small Master's Thesis Masters of Laws in Law of the Sea University of Tromso Faculty of Law, 2012, s.6-7.

TANAS, Erdal Karagöl – Ateş, Seyithan Ahmet – Kaya, Salihe - Kızılkaya, Mehmet, *Türkiye'nin Enerjide Merkez Ülke Olma Arayışı*, SETA Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, SETA Yayınları, İstanbul 2016, s. 30.

TOKATLI, Atilla, *Uluslararası İlişkiler Tarihi (Diplomasi Tarihi)*, Evrensel Basım Yayın, Cilt: 3, İstanbul, s. 140.

Türkiye Cumhuriyeti Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Müdürlüğü, *Güney Kafkasya'ya Güncel Bakış Sempozyumu*, Harp Akademileri Basım Evi, İstanbul 2006, s. 51.

Türk Deniz Araştırmaları Vakfı, *Ege Kıta Sahanlığı ve İlişkili Sorunlar Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, İstanbul 14-15 Aralık 2002, s. 65.

YAPICI, Merve İrem, *Rus Dış Politikasını Oluşturan İç Etkenler*, USAK yayınları 45, Ankara Ağustos 2010, s. 381.

YEŞİLBURSA, Behçet Kemal, *Rus Devrimi ve Bölgesel Etkileri: Sovyet-İran İlişkileri (1945-1962), 100. Yılında Sovyet İhtilalı, Gelişimi ve Bölgesel Etkileri*

Uluslararası Sempozyumu Bildiri Özetleri Kitapçığı, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Kars Ekim 2017, s. 23.

YAĞDIRAN, Yaşar Hüseyin, *Uluslararası Hukuk Açısından Hazar Denizi Kıta Sahanlığı Problemi,* İstanbul Üniversitesi Deniz Bilimleri ve İletmeciliği Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi Mayıs 2011, s. 45.

YEŞİLOT, Okan, *Ateş Çemberinde Azerbaycan*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2015, s. 47

YOLGA, Namık *Ege'deki Başlıca Deniz Sorunları*, *"Ege'de Deniz Sorunları" Semineri*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Sayı: 552 ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları, Sayı: 47, Ankara 1986, s. 33.

ЮЗЕФОВИЧ, Т.*Договоры России с Востоком,* Petersburg, 1869, s. 208-214.

İnternet Kayakları

Akşam Gazetesi İnternet Sayfası, *Hazar Denizi'ne Kıyısı Olan Ülkeler Hangileri,* https://www.aksam.com.tr/guncel/hazar-denizi-nerede-kiyisi-olan-ulkeler-hangileri-iste-hazar-denizi-haritasi/haber-763714, (05.03.2018).

Akşam Gazetesi İnternet Sayfası, *Hazar Denizine Kıyısı Olan Ülkeler Hangileri*, https://www.aksam.com.tr/guncel/hazar-denizi-nerede-kiyisi-olan-ulkeler-hangileri-iste-hazar-denizi-haritasi/haber-763714, (18.09.2018).

AŞIRLI, Ehtiram,"Azerbaycan ve Rusya'nın Enerji İlişkileri", http://soyledik.com/tr/makale/2469/azerbaycan-ve-rusyanin-enerji-iliskileri--ehtiram-asirli.html, (18.03.2018).

Atavatan Türkmenistan - Uluslararası Dergisi İnternet Sayfası*, BolÖdüllü Uluslararası Türkmenbaşı Limanı Açıldı*, Mayıs 2018, http://www.atavatan-turkmenistan.com/news_details.php?news_id=MTU5OQ==, (10.03.2018).

Atavatan Türkmenistan – Uluslararası Dergisi İnternet Sayfası, *Trans Hazar Doğal Gaz Boru Hattı Projesi,* http://www.turkiye-turkmenistan.com/12371-2/, (09.10.2018).

Azadlıq Radyosu İnternet Sayfası, *Azərbaycan və Türkmənistan Bir – Birinə Nota Verir*, Haziran 2012, https://www.azadliq.org/a/24619014.html, (07.10.2018).

Azerbaycan – İnternet Sitesi, *Azerbaycan'ın Petrol Üretim Tarihi*, http://www.azerbaijans.com/content_772_tr.html, (22.09.2018).

Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası 11. Madde, http://www.azerbaijan.az/portal/General/Constitution/doc/konstitutsiya.pdf.

Azerbaycan – İran Münasibətləri (Azerbaycan –İran İlişkileri), Günaz Tv – İnternet Sayfası, Kasım 2011, https://www.gunaz.tv/az/meqaleler/azerbaycan-iran-munasibetleri-m10271, (01.10.2018).

Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev İran'da Çeşitli Görüşmeler Gerçekleştirdi, Anadolu Ajansı İnternet Sayfası, Şubat 2016, https://www.aa.com.tr/tr/dunya/azerbaycan-cumhurbaskani-aliyev-iranda-cesitli-gorusmeler-gerceklestirdi/526130, (04.10.2018).

Azerbaycan Cumhurbaşkanlığı Resmi Sayfası, "*Neft Sektoru",* https://president.az/azerbaijan/contract, (15.11.2018).

Azərbaycan Respublikası və Rusiya Federasiyasının Xəzər Dənizində Əməkdaşlığın Prinsipləri Haqqında Birgə Bəyanatı, Bakı 2001, http://www.ardda.gov.az/uploads//images/qanunvericilik/Beynalxalq%20m%C3%BCqavil%C9%99l%C9%99r/AR-RF-xezer-beyanati.pdf, (19.09.2018).

Beş Ülkenin Anlaştığı "Hazar Denizi'nin Statü Sorunu" Nedir?", *"Stratejik Ortak" Haber Sayfası,* Ağustos 2018, https://www.stratejikortak.com/2018/08/hazar-denizi-statu-sorunu.html, (23.09.2018).

BM Enformasyon Merkezi UNIC-Ankara, *"Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku sözleşmesi*", http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/denizhukuku.pdf, s. 2, (01.11.2018).

Caspian Partnership For The Future, *"Xəzərin Tarixi Haqqında",* 2008, http://www.cpf.az/az/caspsea/18-ekspert.html, (20.03.2018).

Deutche Welle Türkçe İnternet Sayfası, *"Hazar Denizi'nin Hukuki Statüsünde Anlaşma İmzalandı",* Ağustos 2018, https://www.dw.com/tr/hazar-denizinin-hukuki-stat%C3%BCs%C3%BCnde-anla%C5%9Fma-sa%C4%9Fland%C4%B1/a-45052632, (04.10.2018).

Diplomasi Sözlüğü, *"Münhasır ekonomik Bölge Nedir ?",* diplomasi.net Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Bloğu, https://www.diplomasi.net/munhasir-ekonomik-bolge-nedir/, (05.11.2018).

DUMAN, Çağdaş, "Türkiye-Orta Asya İşbirliği Stratejileri ve gelecek Senaryoları", https://www.academia.edu/33536816/T%C3%BCrkiye-Orta_Asya_%C4%B0%C5%9Fbirli%C4%9Fi_Stratejileri_ve_Gelecek_Senaryolar%C4%B1,(12.03.2018).

Dünya Bülteni İnternet Sayfası, *Hazar Ülkeleri Devlet Başkanları 4. Zirvesi Toplandı,* https://www.dunyabulteni.net/kafkaslar/hazar-ulkeleri-devlet-baskanlari-4-zirvesi-toplandi-h310454.html, (05.04.2018).

Dünya Bülteni – İnternet Sayfası, *İran ve Azerbaycan Arasında Yeni Anlaşmalar*, , Kasım 2014, https://www.dunyabulteni.net/kafkaslar/iran-ve-azerbaycan-arasinda-yeni-anlasmalar-h314255.html, (04.10.2018).

Dünya Bülteni İnternet Sayfası, *Sonunda Hazar Anlaşması İmzalandı,* Ağustos 2018, https://www.dunyabulteni.net/asya/sonunda-hazar-anlasmasi-imzalandi-iste-detaylar-h427216.html, (12.10.2018).

ERGAN, Uğur, "Türkiye'den İran'a Azerbaycan Notası",*Hürriyet Gazetesi Arşivi*, 21 Ağustos 2001, http://www.hurriyet.com.tr/gundem/turkiyeden-irana-azerbaycan-notasi-9731, (02.10.2018).

ERTAN, Fikret "İkinci Hazar Zirvesi", Dünya Bülteni İnternet Sayfası, Ekim 2007, https://www.dunyabulteni.net/ikinci-hazar-zirvesi-makale,2603.html, (05.11.2018).

Encyclopedia İranica "*Russia ii. Iranian-Soviet Relations(1917-1991)"*, http://www.iranicaonline.org/articles/russia-ii-iranian-soviet-relations-1917-1991, (21.09.2018).

EROL, Mehmet Seyfettin "Türkmenistan Cumhuriyeti", *https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=357901&/T%C3%BCrkmenistan-Cumhuriyeti-/-Mehmet-Seyfettin-Erol- ,* (06.10.2018).

Financial Tribune, *New Oil, Gas Exploration in Caspian Sea*, Haziran 2015, https://financialtribune.com/articles/energy/19912/new-oil-gas-exploration-in-caspian-sea, (03.10.2018).

Haberler.com – İnternet Sayfası, *İran Azerbaycan'a Vizeyi Kaldırdı,* Ocak 2010, https://www.haberler.com/iran-azerbaycan-a-vizeyi-kaldirdi-haberi/, (04.10.2018).

HALİLOVA Leman, "Hazar'ın Hukuki Statü Sorununa Dair Bölge Devletlerinin Yaklaşımı", Haber Güne Bakış, Haziran 2014, http://www.habergunebakis.com/haberdetay/1895-Hazar%C4%B1n-hukuki-statusu-

sorununa-dair--bolge-devletlerinin-yakla%C5%9F%C4%B1m%C4%B1.html. (25.10.2018).

Haydar Aliyev Mirası – Uluslararası Elektronik Kütüphane, *Azerbaycan – "BP" İlişkileri,* Ekim 2008, http://lib.aliyev-heritage.org/az/3185561.html, (02.10.2018).

Hürriyet Gazetesi İnternet Sayfası, *İran'dan Azerbaycan'a Üstü Kapalı Tehdit*, Ağustos 2011, http://www.hurriyet.com.tr/gundem/irandan-azerbaycana-ustu-kapali-tehdit-18508032, (04.10.2018).

"*İran İslam Cumhuriyeti ve Türkmenistan Daimi Temsilciler Birleşmiş Milletler 2 Ekim 1998 Tarihli Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine Mektup",* https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N98/290/05/PDF/N9829005.pdf?OpenElement, (23.09.2018).

IRIB World Service İnternet Sayfası, *Türkmenistan ile Azerbaycan Arasında Soğuk Rüzgarların Esmesi*, Haziran 2012, http://turkish.irib.ir/guncel-yazilar/siyasi-yorumlar/item/262119-t%C3%BCrkmenistan-ile-azerbaycan-aras%C4%B1nda-so%C4%9Fuk-r%C3%BCzgarlar%C4%B1n-esmesi, (06.10.2018).

İSGANDAROV, Rashad, "Hazar Denizi", *https://www.academia.edu/5425497/Hazar_Denizi*, s. 1, (05.01.2018).

KARBUZ, Sohbet, "The Legal Status of the Caspian Sea", on U.S Military Energy Consumption, Geopolitics and Energy Security, October 2016, *http://karbuz.blogspot.com/2016/10/the-legal-status-of-caspian-sea.html*, (20.09.2018)

"Kazakistan ve Türkmenistan Daimi Temsilciler Birleşmiş Milletler 14 Mart 1997 Tarihli Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine Mektup", http://undocs.org/A/52/93, (23.09.2018).

KILAVUZ, Yusuf Taner, "Uluslararası Hukuk Kişisi Olan Devlet-2", İstanbul Medeniyet Üniversitesi "İlime ve Medeniyet" Cemiyeti, Kasım 2016, http://www.ilimvemedeniyet.com/uluslararasi-hukuk-kisisi-olan-devlet-2.html, (20.10.2018).

KISACIK, Sina, KAYA, Furkan, "Hazar'ın Hukuki Statüsünün Belirlenmesi Avrupa Enerji Güvenliğini Nasıl Etkileyebilir", *Uluslararası Politika Akademisi (UPA)*, Nisan 2016, *http://politikaakademisi.org/2016/04/15/hazarin-hukuki-statusunun-belirlenmesi-avrupa-enerji-guvenligini-nasil-etkileyebilir/,* (21.08.2018).

KISACIK, Sina, *"Hazar'ın* Hukuki Statü Anlaşmasının Avrasya Bölgesine Olası Yansımaları*"*, Uluslararası Politika Akademisi, Ağustos 2018, *http://politikaakademisi.org/2018/08/16/hazarin-hukuki-statu-anlasmasinin-avrasya-bolgesine-olasi-yansimalari/*, (11.10.2018).

Muharrem Sarıkaya, "Hazar Barışı", *Sabah Gazetesi*, 3Aralık 2008, http://arsiv.sabah.com.tr/2008/12/03/haber,17C0A310E4484090881BD84D4BA47834.html, (24.09.2018).

Netpano - Haber Merkezi İnternet Sayfası, *12 Ağustos'ta Hazar Denizi'nin Hukuki Statüsü Tartışması Bitiyor,* Ağustos 2018, http://www.netpano.com/12-agustosta-hazar-denizinin-hukuki-statusu-tartismasi-bitiyor/, (19.10.2018).

NTV.Com İnternet Sayfası, *Nabucco Projesi Nedir? Ne Değildir?,* Temmuz 2009, https://www.ntv.com.tr/dunya/nabucco-projesi-nedir-ne-degildir,J5DBIv_eD02BGGYaWBWN8w, (08.10.2018).

OĞAN, Sinan, "Rusya İran'a Olan Desteğini Çeker Mi ?", Türk Meclisi Araştırmaları, *http://www.turkmeclisi.org/?Sayfa=Haberler-Yorumlar&Git=Haber-Goster&Baslik=rusya-iran-a-olan-destegini-ceker-mi-sinan-ogan-turksam-baskani&xHbr=85*, (20.10.2018).

ÖZFATURA, Necati "Hazar İhtilafı", Türkiye Gazetesi, Ağustos 2001, *http://www.turkiyegazetesi.com.tr/yazarlar/m-necati-ozfatura/121041.aspx*, (26.09.2018).

Rusya Cumhurbaşkanlığı Resmi Sitesi *"Конвенция о правовом статусе Каспийского моря",* 12 Ağustos 2018, http://kremlin.ru/supplement/5328, (15.08.2018).

Samedov, Natig, "Azerbaycan ve İran Arasındaki Diplomasi Savaşı", Dünya Türk Forumu İnternet Sayfası, *http://www.dunyaturkforumu.org/tr/component/content/article/10-haberler/95-azerbaycan-ve-ran-arasndaki-diplomasi-sava,* (30.09.2018).

Sabah Gazetesi İnternet Sayfası, *Hazar'da Petrol Krizi Derinleşiyor*, Temmuz 2012, https://www.sabah.com.tr/dunya/2012/07/02/hazarda-petrol-krizi-derinlesiyor, (07.10.2018).

SƏLİMOV, Hüseynbala *"*Növbəti Xəzər Sammiti Nə Vəd Edir?", Azadlıq Gəzeti İnternet Sayfası, 16.10.2007, http://www.azadliq.mobi/a/416735.html, (02.04.2018).

Sevinc Osmangızı, *“Rusya Hazarda İstediğini yaptı” https://www.youtube.com/watch?v=xTLXCNzYu48&t=157s, (19.08.2018).*

Socar Gas, *Doğal Gaz Üretimi*, http://www.socargas.com/socar-tarihce/, (11.03.2018).

Stratejik Düşünce Enstitüsü, *Hazar Denizinin Hukuki Statü Konusunda Anlaşma İmzalandı,* Ağustos 2018, https://www.sde.org.tr/asya/hazar-denizinin-hukuki-statusu-konusunda-anlasma-imzalandi-haberi-6524, (18.10.2018).

ŞAHSUVAROV, Rüstem, “Azerbaycan – Türkmenistan: Sorunun Bir Çözümü Var mı?”, *http://www.iarex.ru/articles/38380.html,* (06.10.2018).

ŞİMŞEK, Halil, “ Hazar Denizi’nin Statüsü”, http://www.hsimsek.com/haberindevami2.asp?id=%20123, (12.10.2018).

TASAM – Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi, *İran’ın Orta Asya Stratejisi*, Mayıs 2016, http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/28847/iranin_orta_asya_stratejisi, (10.10.2018).

The New York Times, “International Business; BP Amoco Will Not Join Iran Oil Venture”, January 1999, https://www.nytimes.com/1999/01/19/business/international-business-bp-amoco-will-not-join-iran-oil-venture.htm.l, (01.10.2018).

Timeturk – Haber Ajansı İnternet Sayfası, *“Rusya ve Kazakistan Hazar’da Ortak Petrol Üretecek”,* https://www.timeturk.com/rusya-ve-kazakistan-hazar-da-ortak-petrol-uretecek/haber-72966, (23.09.2018)

Trend Haber Ajansı, Türkmənistan Xarici İşlər Nazirliyi Azərbaycanın "Kəpəz" Yatağı ilə Bağlı Etirazına Cavab Verib, Haziran 2012, https://az.trend.az/azerbaijan/politics/2038403.html, (06.10.2018).

“Türkmenistan” İnternet Gazetesi, *“В Ашхабаде открылось 21-е заседание Специальной рабочей группы по разработке проекта Конвенции о правовом статусе Каспийского моря”* http://www.turkmenistan.ru/?page_id=3&lang_id=ru&elem_id=9887&type=event&sort=date_desc, (01.04.2018), (01.04.2018).

Turkic Weekly Haftalık Haber Bülteni, “*Hazar Denizi’nin Hukuki Statüsü ile İlgili Anlaşma İmzalandı*”, 13-17 Ağustos 2018, http://twesco.org/upload/resize_cache/TW118_Tur.pdf, (18.11.2018).

Uluslararası Gündem İnternet Sayfası, *NABUCCO Doğal Gaz Boru Hattı Projesi*, Temmuz 2014, http://uluslararasigundem.com/nabucco-dogal-gaz-boru-hatti-projesi/, (08.10.2018).

Uluslararası Hukuk Terminolojisi, https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=5&ved=2ahUKEwiFlb24t8LfAhXtwYsKHVyjDeYQFjAEegQIBhAC&url=http%3A%2F%2Fwww.mfa.gov.tr%2Fdata%2FTerminoloji%2Fuluslararasi-hukuk-terminolojisi-fr-eng-tr.xlsx&usg=AOvVaw1wI--5Ufy3v93pRwlx3nVE, (28.10.2018).

Uluslararası Hukuk Çalışmaları, "Uluslararası Hukukta İç Sular", 30 Ocak 2017, https://uluslararasihukukcalismalari.wordpress.com/2017/01/30/uluslararasi-hukukta-icsular/, (30.10.2018).

Yeni Şafak Gazetesi Arşivi, *"Türk Yıldızları Bakü'de"*, 24 Ağustos 2001, https://www.yenisafak.com/dunya/turk-yildizlari-bakude-2458621, (02.10.2018).

Yeni Şafak Gazetesi İnternet Sayfası, "*Asrın Kontratı 2050'ye Kadar Uzadı",* Eylül 2017, https://www.yenisafak.com/ekonomi/fitch-turkiyenin-kredi-notunu-teyit-etti-3415138, (09.10.2018).

YUSİFZADE, Khoshbakht "The Status of the Caspian", Winter 1994, http://azer.com/aiweb/categories/magazine/24_folder/24_articles/24_statuscaspian.html, (29.03.2018).

20 Mart 1992 tarihli "Devlet ve Deniz Sınırlarının Korunması" anlaşması, Kırgızıstan Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası http://www.cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/17691, (26.10.2018).

1958 Cenevre Deniz Hukuku Sözleşmeleri: Kıta Sahanlığı Sözleşmesi, Türk-Yunan İlişkileri İnternet Sitesi, http://www.turkishgreek.org/kuetuephane/item/136-1958-cenevre-deniz-hukuku-soezlesmeleri-kita-sahanligi-soezlesmesi, (10.11.2018).

АЛЕКСАНДРОВ, Константин, *"*Дно Делим, Вода Общая?", Temmuz 2002, *https://neftegaz.ru/analisis/view/5837-Dno-delim-voda-obschaya,* (25.09.2018).

Документы Эпохи, *"Туркманчайский Мирный Договор 1828 г. Польный Текст",* http://nik2nik.ru/node/36, (20.03.2018).

Документы Эпохи, *"Туркманчайский Мирный Договор 1828 г. Польный Текст",* http://nik2nik.ru/node/36, (20.03.2018).

"Договор Между Российской Социалистической Федеративной Советской Республики и Персией" *Live Journal*, https://ru-history.livejournal.com/4669044.html. (25.03.2018).

Исторические Источники*, "Гюлистанский Мирный Договор"*, http://www.hrono.ru/dokum/1800dok/18131012ru_per.php , (17.03.2018).

Министерство Иностранных Дел Российской Федерации Документы Внешней Политики 1940-22 Июуня 1941, Katyn Davası Araştırmacıları Kütüphanesi, Birinci Kitap, Moskova "Uluslararası İlişkiler" 1995, s. 121.

Преэидентская Библиотека, *"Подписан Туркманчайский Мирный Договор Между Россией и Ираном. Окончание русско-иранской войны 1826-1828 гг.",* http://www.prlib.ru/History/Pages/Item.aspx?itemid=433, (17.03.2018).

Президентский Официальный Сайт России, *"Дмитрий Медведев внёс на ратификацию в Госдуму Соглашение о сотрудничестве в сфере безопасности на Каспийском море",* 21.07.2011, http://kremlin.ru/events/president/news/12055, (02.04.2018).

Президентский Официальный Сайт России, *"Дмитрий Медведев внёс на ратификацию в Госдуму Соглашение о сотрудничестве в сфере безопасности на Каспийском море",* 21.07.2011, http://kremlin.ru/events/president/news/12055, (02.04.2018).

РИА Новости, *Прикаспийский Прорыв: Саммит в Астрахани Открыл Путь к Разделу Моря*, 29 Eylül 2014, https://ria.ru/20140929/1026131228.html, (04.04.2018).

Советская историческая энциклопедия, *"РештскийДоговор 1732",* http://dic.academic.ru/dic.nsf/sie/14768/%D0%A0%D0%95%D0%A8%D0%A2%D0%A1%D0%9A%D0%98%D0%99, (17.03.2018).

ШОРОХОВ, Владислав, "Энергоресурсы Азербайджана: Политическая Стабильность и Региональные Отношения" h*ttp://poli.vub.ac.be/publi/crs/caucasus/shorokhov.htm*, (03.10.2018).

https://bit.ly/2ENR37q, (19.09.2018).

https://worldview.stratfor.com/article/new-military-order-caspian-sea, (20.10.2018).